

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA LUBUSKIEGO

Gorzów Wielkopolski, dnia 30 grudnia 2025 r.

Podpisany przez:

Anna Zacharia; LUW

Data: 30.12.2025 15:33:47

Poz. 3310

UCHWAŁA NR XX/151/25 RADY GMINY ŻAGAŃ

z dnia 18 grudnia 2025 r.

w sprawie przyjęcia Programu Ochrony nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2026 - 2029

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2025 r. poz. 1153), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i o opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), po uzyskaniu pozytywnej opinii Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Rada Gminy Żagań uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się Program Opieki nad Zabytkami Gminy Żagań na lata 2026 – 2029, stanowiący załącznik do uchwały.

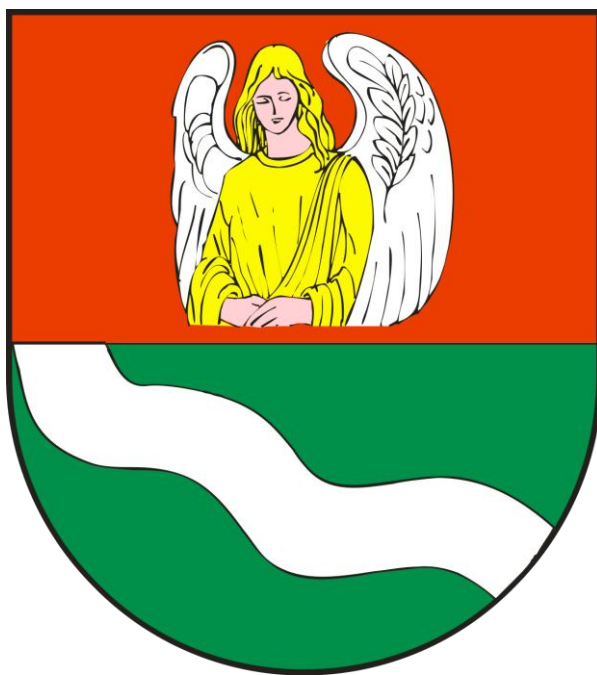
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Wójtowi Gminy Żagań.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego.

Przewodniczący Rady Gminy
Żagań

Paweł Lipski

Załącznik do uchwały Nr XX/151/25
Rady Gminy Żagań
z dnia 18 grudnia 2025 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Żagań 2026

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP. 4

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI. 5

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE REGULUJĄCE OPIEKĘ I OCHRONĘ ZABYTKÓW W POLSCE..... 6

4. STRATEGIA ZARZĄDZANIA OCHRONĄ ZABYTKÓW W POLSCE..... 27

 4.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026..... 27

 4.2. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030. 30

 4.3. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030. 33

 4.4. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020. 34

 4.5. Koncepcja Rozwoju Kraju 2050. 40

5. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA ORAZ POWIATU. 40

 5.1. Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2025-2028/nowa edycja. 40

 5.2. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030. 43

 5.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego. .. 44

 5.4. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2024-2030..... 46

6. RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY ŻAGAŃ. 47

 6.1. Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027..... 47

 6.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań/Plan ogólny. 48

7. HISTORIA GMINY ŻAGAŃ. 52

 7.1. Położenie Gminy Żagań..... 52

 7.2. Historia Gminy Żagań. 52

 7.3. Historia sołectw. 58

8. ANALIZA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ŻAGAŃ. STAN ZACHOWANIA..... 72

 8.1. Kościoły..... 73

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

8.2.	Cmentarze.	85
8.3.	Krzyże pokutne, kamienie przydrożne.....	86
8.4.	Pałace, dwory, folwarki.	88
8.5.	Zabudowa zagrodowa.	102
8.6.	Parki.	102
8.7.	Dworce kolejowe, elektrownie wodne.	104
9.	ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY W GMINIE ŻAGAŃ.	111
9.1.	Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do Rejestru Zabytków. ..	111
9.2.	Wykaz zabytków ruchomych.	113
9.3.	Wykaz zabytków archeologicznych.....	114
9.4.	Gminna Ewidencja Zabytków.	114
9.5.	Pomniki Przyrody.	114
9.6.	Obszary chronionego krajobrazu.....	117
9.7.	Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.....	118
10.	ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.	121
11.	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2026-2029.	123
12.	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2026-2029.	133
13.	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029.	134
13.1.	Dotacje z budżetu Gminy Żagań.	135
13.2.	Dotacje z budżetu Województwa Lubuskiego.	136
13.5.	Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji - Fundusz Kościelny.....	139
13.6.	Fundusze Europejskie.	139

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**1. WSTĘP.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2026-2029 jest dokumentem służącym podejmowaniu planowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania oraz koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego przez samorząd terytorialny. Obowiązek jego opracowania wynika z ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Głównym celem tego opracowania jest dążenie do znaczącej poprawy stanu zasobów dziedzictwa kulturowego położonego na obszarze gminy, w szczególności w zakresie stanu zachowania i utrzymania obiektów zabytkowych oraz zachowania krajobrazu kulturowego. Program określa również procedurę i przepisy prawa, pozwalające na wprowadzenie poprawnej polityki w zakresie dziedzictwa kultury oraz mechanizmy finansowania ich ochrony. Adresowany jest do mieszkańców gminy, w tym do właścicieli objętych ochroną obiektów, miejscowych organizacji i władz samorządu terytorialnego mogących w praktyce zastosować się do nakreślonych postulatów i możliwości działań.

Środowisko kulturowe jest zasobem stworzonym przez człowieka tak, aby wiedza płynąca z różnorodnego, bogatego źródła była dostępna i świadomie wykorzystana przez kolejne pokolenia. Odbiorca tworzy ścisłą korelację pomiędzy egzystencją - krótkotrwałą lub ciągłą w otaczającej go przestrzeni kulturowej a działaniami związanymi z ochroną i zachowaniem tych zasobów. W praktyce każdy mieszkaniec Gminy, nie tylko jednostka samorządu terytorialnego, może podejmować i uczestniczyć w zjawiskach kulturotwórczych. W niniejszym programie istotny jest aspekt związany z jakością życia i integracją lokalnej społeczności poprzez racjonalne korzystanie z potencjału dziedzictwa kulturowego, służącemu ogółowi, w szczególności wzmocnieniu i wsparciu środowisk objętych wykluczeniem i marginalizacją.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.**

Podstawą prawną opracowania Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2026-2029 jest art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, który nakłada obowiązek sporządzenia Programu na okres 4 lat przez zarząd województwa, powiatu lub wójta (burmistrz, prezydent miasta) odpowiednio wojewódzkiego, powiatowego lub gminnego programu opieki nad zabytkami.

Gminny program opieki nad zabytkami ma na celu:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy - po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza co 2 lata sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy. Programy ogłaszane są w wojewódzkim dzienniku urzędowym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**3. UWARUNKOWANIA PRAWNE REGULUJĄCE OPIEKĘ I OCHRONĘ ZABYTKÓW W POLSCE.****☛ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej.**

Na obowiązek ochrony zabytków wskazuje *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej* z dnia 2 kwietnia 1997 r. W myśl art. 5 Konstytucji „*Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*”. Natomiast art. 6 mówi o tym, że „*Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju*”. Art. 73 zapewnia wolność korzystania z dóbr kultury. Art. 82 Konstytucji wskazuje, iż obowiązkiem Obywatela Polskiego jest m.in. troska o dobro wspólne.

☛ Ustawa z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym.

Kolejnym aktem prawnym jest *Ustawa o samorządzie gminnym*¹, która w Art. 7.1 wskazuje, iż zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, które *obejmują sprawy dotyczące m.in.: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, kultury fizycznej i turystyki, w tym terenów rekreacyjnych i urządzeń sportowych i zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych.*

☛ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

*Ustawa o ochronie i opiece nad zabytkami*² definiuje przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także określa organizację organów ochrony zabytków.

Ustawa w art. 3 podaje definicje związane z aspektami ochrony zabytków w Polsce. Wszelkie zastosowanie wyrażeń w pozostałych aktach prawnych oraz w niniejszym opracowaniu odwołują się do definicji użytych w ustawie.

¹ Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1465.

² Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**DEFINICJE**

- ✚ **zabytek** – nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową,
- ✚ **zabytek nieruchomy** – nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości,
- ✚ **zabytek ruchomy** – rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych,
- ✚ **zabytek archeologiczny** – zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem,
- ✚ **instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami** – instytucja kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami,
- ✚ **prace konserwatorskie** – działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań,
- ✚ **prace restauratorskie** – działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części oraz dokumentowanie tych działań,
- ✚ **roboty budowlane** – roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku,
- ✚ **badania konserwatorskie** – działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich,
- ✚ **badania architektoniczne** – działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń,
- ✚ **badania archeologiczne** – działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego,
- ✚ **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg,

- ✚ **historyczny zespół budowlany** – powiązana przestrzennie grupa budynków wyodrębniona ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi,
- ✚ **krajobraz kulturowy** – przestrzeń historycznie ukształtowana w wyniku działalności człowieka, zawierająca wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze,
- ✚ **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Ochrona i opieka nad zabytkami zdefiniowana została w następujących artykułach:

Art. 4. Ustawy określa podstawowe działania z zakresu ochrony zabytków organów administracji publicznych, które mają na celu:

- zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków,
- uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 5. Ustawy określa czynności związane z opieką nad zabytkiem przez jego właściciela lub posiadacza polegające w szczególności na zapewnieniu warunków:

- naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Art 6. Wskazuje na ochronę następujących zabytków bez względu na ich stan zachowania, ochronie podlegają również nazwy:

- ✿ **zabytki nieruchome:** krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne i zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki - zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- ✿ **zabytki ruchome:** dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty, pamiątki historyczne, militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i order, wytwory techniki, a zwłaszcza urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej, charakterystyczne dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, instrumenty muzyczne, wytwory sztuki ludowej, rękodzieła i inne obiekty etnograficzne, przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji,
- ✿ **zabytki archeologiczne,** w szczególności te, które są pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej,
- ✿ **nazwy** - ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7 wskazuje na cztery formy ochrony zabytku:

✿ **Wpis do rejestru zabytków/wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa.**

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie danego województwa. Rejestr prowadzi się w formie odrębnych ksiąg dla zabytków: nieruchomych, ruchomych, archeologicznych. Rejestr zawiera dane osobowe obejmujące imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub posiadacza zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Wpis do rejestru historycznego układu urbanistycznego, ruralistycznego lub historycznego zespołu budowlanego

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

nie wyłącza możliwości wydania decyzji o wpisie do rejestru wchodzących w skład tych układów lub zespołu zabytków nieruchomych. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru oraz o ostatecznym zakończeniu tego postępowania wojewódzki konserwator zabytków przekazuje niezwłocznie właściwemu staroście. Informację o wszczęciu postępowania w sprawie wpisania zabytku nieruchomego do rejestru do czasu ostatecznego zakończenia tego postępowania podaje się do publicznej wiadomości na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej starostwa powiatowego, na obszarze którego znajduje się zabytek, a ponadto w siedzibie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków lub w sposób zwyczajowo przyjęty w miejscowości, w której znajduje się zabytek. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków informację o wpisie zabytku nieruchomego do rejestru ogłasza się w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie decyzji o wpisie do rejestru tego zabytku. Do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę. Ponadto starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru zabytków znak informujący o tym, iż zabytek podlega ochronie. Zabytek wpisany do rejestru, który uległ zniszczeniu w stopniu powodującym utratę jego wartości historycznej, artystycznej lub naukowej albo którego wartość będąca podstawą wydania decyzji o wpisie do rejestru nie została potwierdzona w nowych ustaleniach naukowych, zostaje skreślony z rejestru. Postępowanie w sprawie skreślenia zabytku z rejestru wszczyna się z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy.

Listę Skarbów Dziedzictwa prowadzi minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego. Od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku na Listę Skarbów Dziedzictwa do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich i restauratorskich oraz podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. Skreślenie z Listy Skarbów Dziedzictwa następuje na podstawie decyzji ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**☀ Uznanie za pomnik historii.**

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice.

☀ Utworzenie parku kulturowego.

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Rada gminy ogłasza w prasie miejscowej oraz przez obwieszczenie, a także w sposób zwyczajowo przyjęty w danej miejscowości, o podjęciu prac nad utworzeniem parku kulturowego, określając formę, miejsce i termin składania wniosków dotyczących projektu uchwały o utworzeniu parku kulturowego, nie krótszy jednak niż 21 dni od dnia ogłoszenia. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia. Wójt (burmistrz, prezydent miasta), w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, sporządza plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy. W celu realizacji zadań związanych z ochroną parku kulturowego rada gminy może utworzyć jednostkę organizacyjną do zarządzania parkiem. Park kulturowy przekraczający granice gminy może być utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał rad gmin (związku gmin), na terenie których ten park ma być utworzony. Dla obszarów, na których utworzono park kulturowy, sporządza się obowiązkowo miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- składowania lub magazynowania odpadów.

☀ Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów:

- uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu,
- ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

- objętych formami ochrony, wraz z ich otoczeniem,
- ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

- ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- ochronę zabytków nieruchomych, innych oraz znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń w dokumentach strategicznych gminy, planach, etc.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- parków kulturowych.

Kolejne akty prawne definiujące zasady działania samorządów terytorialnych w kontekście ochrony i opieki nad zabytkami oraz szeroko pojmowanego dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

🌿 **Ustawa z dnia 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym.**

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym³ określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej, zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. W planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się m.in.: wymagania ładu przestrzennego, w tym urbanistyki i architektury, walory architektoniczne i krajobrazowe, wymagania ochrony środowiska, wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej. Planowanie przestrzenne gminy wiąże się z uchwaleniem przez radę gminy planu ogólnego gminy z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu. W planie ogólnym określa się: strefy planistyczne, gminne standardy urbanistyczne, obszary uzupełnienia zabudowy, obszary zabudowy śródmiejskiej. Plan ogólny uwzględnia się przy sporządzaniu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz stanowi on podstawę prawną decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu. Plan ogólny jest aktem prawa miejscowego. Ustalenia planu ogólnego określa się, uwzględniając uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy, w szczególności: politykę przestrzenną gminy określoną w strategii rozwoju gminy lub strategii rozwoju ponadlokalnego⁴, ustalenia planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz znajdujące się na obszarze gminy m.in. formy ochrony przyrody oraz ich otuliny, zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków

³ Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1133.

⁴ Wejdzie w życie z dn. 1.01.2026 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

i opiece nad zabytkami lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej, obszary pomników zagłady i ich strefy ochronne, tereny zamknięte i ich strefy ochronne, obszary ograniczonego użytkowania, obszary wymagające przekształceń, rehabilitacji, rekultywacji lub remediacji, obszary zdegradowane i obszary rewitalizacji.

Jednostka samorządu terytorialnego sporządza również w celu ustalenia przeznaczenia terenów, w tym dla inwestycji celu publicznego, oraz określenia sposobów ich zagospodarowania i zabudowy miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego. Rada gminy podejmuje uchwałę o przystąpieniu do sporządzenia planu miejscowego. W planie miejscowym określa się m.in. zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, zasady kształtowania krajobrazu, zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej. W planie miejscowym określa się w zależności od potrzeb m.in. granice pomników zagłady oraz ich stref ochronnych, a także ograniczenia dotyczące prowadzenia na ich terenie działalności gospodarczej, określone w ustawie z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady.

Plan ogólny jest kluczowym dokumentem w procesie ochrony zabytków w planowaniu przestrzennym, a jego ustalenia muszą być uwzględniane przy tworzeniu nowych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz przy wydawaniu decyzji o warunkach zabudowy.

🌿 Ustawa z dnia 7 lipca 1994 roku prawo budowlane.

Ustawa Prawo budowlane w art. 39⁵ precyzujące ustalenia związane z pracami przy obiektach objętych ochroną zabytków:

- Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.
- Decyzja o pozwoleniu na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.
- W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

⁵ Tekst jednolity: Dz. U. z 2025 r. poz. 418.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

Art. 39a precyzuje: Budowa obiektu budowlanego, tymczasowego obiektu budowlanego i urządzenia budowlanego na obszarze Pomnika Zagłady lub jego strefy ochronnej w rozumieniu ustawy z dnia 7 maja 1999 r. o ochronie terenów byłych hitlerowskich obozów zagłady (Dz. U. z 2015 r. poz. 2120) wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania zgody właściwego wojewody.

Art 61. Ustawy określa obowiązki właścicieli związane z utrzymaniem obiektu (w tym obiektów zabytkowych), który ma zapewnić, dochowując należytej staranności, bezpieczne użytkowanie obiektu w razie wystąpienia czynników zewnętrznych oddziałujących na obiekt, związanych z działaniem człowieka lub sił natury, takich jak: wyładowania atmosferyczne, wstrząsy sejsmiczne, silne wiatry, intensywne opady atmosferyczne, osuwiska ziemi, zjawiska lodowe na rzekach i morzu oraz jeziorach i zbiornikach wodnych, pożary lub powódzie, w wyniku których następuje uszkodzenie obiektu budowlanego lub bezpośrednie zagrożenie takim uszkodzeniem, mogące spowodować zagrożenie życia lub zdrowia ludzi, bezpieczeństwa mienia lub środowiska. Ponadto obiekty budowlane powinny być w czasie ich użytkowania poddawane przez właściciela lub zarządcę kontroli:

- okresowej, co najmniej raz w roku, polegającej na sprawdzeniu stanu technicznego: elementów budynku, budowli i instalacji narażonych na szkodliwe wpływy atmosferyczne i niszczące działania czynników występujących podczas użytkowania obiektu, instalacji i urządzeń służących ochronie środowiska, instalacji gazowych oraz przewodów kominowych (dymowych, spalinowych i wentylacyjnych),
- okresowej, co najmniej raz na 5 lat, polegającej na sprawdzeniu stanu technicznego i przydatności do użytkowania obiektu budowlanego, estetyki obiektu budowlanego oraz jego otoczenia; kontrolą tą powinno być objęte również badanie instalacji elektrycznej i piorunochronnej w zakresie stanu sprawności połączeń, osprzętu, zabezpieczeń i środków ochrony od porażeń, oporności izolacji przewodów oraz uziemień instalacji i aparatów,
- okresowej co najmniej dwa razy w roku, w terminach do 31 maja oraz do 30 listopada, w przypadku budynków o powierzchni zabudowy przekraczającej 2000 m² oraz innych obiektów budowlanych o powierzchni dachu przekraczającej 1000 m²,
- bezpiecznego użytkowania obiektu każdorazowo w przypadku wystąpienia czynników zewnętrznych oddziałujących na obiekt, związanych z działaniem człowieka lub sił natury,
- w przypadku zgłoszenia przez osoby zamieszkujące lokal mieszkalny znajdujący się w obiekcie budowlanym o dokonaniu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

nieuzasadnionych względami technicznymi lub użytkowymi ingerencji lub naruszeń, powodujących, że nie są spełnione odpowiednie warunki tj. zaopatrzenie w wodę i energię elektryczną oraz, odpowiednio do potrzeb, w energię ciepłą i paliwa, przy założeniu efektywnego wykorzystania tych czynników, usuwania ścieków, wody opadowej i odpadów).

Akty prawne określające zadania samorządów terytorialnych związanych z zachowaniem oraz promocją dziedzictwa kulturowego to:

✿ **Ustawa z dnia 25 października 1991 roku o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej.**

Zgodnie z art. 9 ustawy⁶ jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statutowym. Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym. Instytucje kultury, dla których organizatorami są jednostki samorządu terytorialnego, mogą otrzymywać dotacje celowe na zadania objęte mecenatem państwa, w tym dotacje celowe na finansowanie lub dofinansowanie kosztów realizacji inwestycji, z budżetu państwa z części, której dysponentem jest minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

✿ **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 roku o muzeach.**

Jednostki samorządu terytorialnego mogą tworzyć muzea na podstawie art. 5 ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach⁷. Ustawa ta określa następujące cele, które powinny być realizowane przez muzea:

- gromadzenie zabytków w statutowo określonym zakresie;
- katalogowanie i naukowe opracowywanie zgromadzonych zbiorów;
- przechowywanie gromadzonych zabytków, w warunkach zapewniających im właściwy stan zachowania i bezpieczeństwo, oraz magazynowanie ich w sposób dostępny do celów naukowych;
- zabezpieczanie i konserwację zbiorów oraz, w miarę możliwości, zabezpieczanie zabytków archeologicznych nieruchomych oraz innych nieruchomych obiektów kultury materialnej i przyrody;
- urządzanie wystaw stałych i czasowych;
- organizowanie badań i ekspedycji naukowych, w tym archeologicznych;
- prowadzenie działalności edukacyjnej;
- popieranie i prowadzenie działalności artystycznej i upowszechniającej kulturę;
- udostępnianie zbiorów do celów edukacyjnych i naukowych;

⁶ Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 07.

⁷ Tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 385.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- zapewnianie właściwych warunków zwiedzania oraz korzystania ze zbiorów i zgromadzonych informacji;
- prowadzenie działalności wydawniczej.

Jeśli muzea są utworzone albo przejęte przez jednostki samorządu terytorialnego noszą nazwę muzeów samorządowych, wówczas podmiot tworzący muzeum zobowiązany jest zapewnić środki potrzebne do utrzymania i rozwoju muzeum, bezpieczeństwo zgromadzonym zbiorom oraz sprawować nadzór nad muzeum.

✚ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 roku o bibliotekach.

Na podstawie art. 19 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach⁸ gmina organizuje i prowadzi co najmniej jedną gminną bibliotekę publiczną, wraz z odpowiednią liczbą filii i oddziałów oraz punktów bibliotecznych. Biblioteki i ich zbiory stanowią dobro narodowe oraz służą zachowaniu dziedzictwa narodowego.

⁸ Tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 2393.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**U S T A W Y:**

- ✚ Ustawa z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1292).
- ✚ Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 385).
- ✚ Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2022 r. poz. 2393).
- ✚ Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2020 r. poz. 164).
- ✚ Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 87).
- ✚ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1130).
- ✚ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2025 r. poz. 418).
- ✚ Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2025 r. poz. 647).
- ✚ Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1478).
- ✚ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1145).
- ✚ Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1491).
- ✚ Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1112).
- ✚ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych. (Tekst jednolity: Dz. U. z 2024 r. poz. 1420).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**R O Z P O R Z Ä D Z E N I A :**

- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków. (Tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz. 81).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 września 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2023 r. poz. 2425).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. (Tekst jednolity Dz. U. z 2021 r. poz. 56).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 28 kwietnia 2017 r. w sprawie Listy Skarbów Dziedzictwa. (Dz. U. z 2017 r. poz. 928).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie pozwoleń na czasowy wywóz za granicę muzealiów, które nie stanowią zabytków oraz są wpisane do inwentarza muzealiów w muzeach będących instytucjami kultury. (Dz. U. z 2017 r. poz. 1693).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 stycznia 2014 r. w sprawie dotacji na badania archeologiczne. (Dz. U. z 2014 r. poz. 110).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę. (Dz. U. z 2011 r. Nr 89, poz. 510).
- ✚ Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 13 kwietnia 2005 r. w sprawie uznania za Pomnik Historii. (Dz. U. z 2005 r. Nr 64, poz. 568, 569, 570).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 3 lutego 2006 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie odznaki „Za opiekę nad zabytkami”. (Dz. U. z 2006 r. Nr 24, poz. 181).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczanego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. (Dz. U. z 2004 r. Nr 30, poz. 259).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych. (Dz. U. z 2004 r. Nr 71, poz. 650).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 8 grudnia 2023 r. w sprawie projektu planu ogólnego gminy, dokumentowania prac planistycznych w zakresie tego planu oraz wydawania z niego wypisów i wyrysów. (Dz. U. z 2023 r. poz. 2758).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Rozwoju i Technologii z dnia 17 grudnia 2021 r. w sprawie wymaganego zakresu projektu miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego. (Dz. U. z 2021 r. poz. 2404).
- ✚ Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 16 czerwca 2025 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania oraz wypłaty pomocy finansowej na operacje typu "Inwestycje w obiekty pełniące funkcje kulturalne", operacje typu "Kształtowanie przestrzeni publicznej" oraz operacje typu "Ochrona zabytków i budownictwa tradycyjnego" w ramach działania "Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich" objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014-2020. (Dz. U. z 2025 r. poz. 788).⁹

K O N W E N C J E, K A R T Y:

⁹ Należy monitorować stronę isap.sejm.gov.pl celem ewentualnej zmiany rozporządzenia zgodnej z nowym okresem czasowym funkcjonowania PROW 2021-2027.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ✚ Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212).
- ✚ Drugi Protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r., sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 248).
- ✚ Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32, poz. 190).
- ✚ Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury. (UNESCO, Paryż 1970 r. Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106).
- ✚ Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564).
- ✚ Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (UNESCO, 2003 r. Dz. U. z 2011 r. Nr 172, poz. 1018).
- ✚ Europejska konwencja krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz. 98).
- ✚ Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy, sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 210).
- ✚ Konwencja o ochronie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, Paryż 2003.
- ✚ Karta Ateńska, Ateny 1931.
- ✚ Karta Wenecka, Wenecja 1964.
- ✚ Karta z Burra – Karta Icomos Australia w sprawie miejsc o znaczeniu kulturowym, Burra 1979.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ⊕ Karta Florencka – Międzynarodowa Karta Ogrodów IFLA – ICOMOS, Florencja 1981.
- ⊕ Karta Waszyngtońska – Międzynarodowa karta ochrony miast historycznych ICOMOS, Toledo/Waszyngton 1987.
- ⊕ Karta Lozańska – Karta ochrony i zarządzania dziedzictwem archeologicznym ICAHM –ICOMOS, Sztokholm 1989/Lozanna 1990.
- ⊕ Karta ochrony dziedzictwa architektury wernakularnej, Meksyk 1999.
- ⊕ Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej, Meksyk 1999.
- ⊕ Karta Krakowska – Pryncypia konserwacji i restauracji dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego, Kraków 2000.
- ⊕ Powszechna deklaracja UNESCO o różnorodności kulturowej, Paryż 2001.
- ⊕ Zasady analizy, konserwacji i strukturalnej restauracji dziedzictwa architektonicznego, Victoria Falls 2003.
- ⊕ Deklaracja z Xi'an w sprawie konserwacji otoczenia budowli, miejsc i obszarów stanowiących dziedzictwo, Xi'an 2005.
- ⊕ Ramowa konwencja Rady Europy dotycząca wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005.
- ⊕ Karta ICOMOS ochrony szlaków kulturowych, Quebec 2008.
- ⊕ Deklaracja w sprawie zachowania *genius loci* (ducha miejsca), Quebec 2008.
- ⊕ Zalecenia UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego, Paryż 2011.
- ⊕ Wspólne wytyczne ICOMOS-TICCIH w zakresie konserwacji obiektów, konstrukcji, obszarów i krajobrazów dziedzictwa przemysłowego (Zasady Dublińskie), Paryż 2011.
- ⊕ Dokument z La Valetty w sprawie ochrony i zagospodarowania miast historycznych i dzielnic zabytkowych, Paryż 2011.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**UCHWAŁY GMINY:**

- ✚ Uchwała Nr XIX/117/2000 Rady Gminy Żagań z dnia 8 września 2000 r. w sprawie przyjęcia Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań.
- ✚ Uchwała NR XIX/141/20 Rady Gminy Żagań z dnia 17 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia Zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań; Zmiana Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań zainicjowana uchwałą Nr XXXV/256/14 Rady Gminy Żagań z dnia 23 kwietnia 2014 r. i uchwalona uchwałą Nr X/49/15 Rady Gminy Żagań z dnia 18 września 2015 r.
- ✚ Uchwała Nr XXXVII/240/21 Rady Gminy Żagań z dnia 22 listopada 2021 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027.
- ✚ Uchwała Nr VI/39/24 Rady Gminy Żagań z dnia 27 września 2024 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Żagań (ze zmianami).
- ✚ Uchwała Nr XIV/118/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. w sprawie zmiany Wieloletniej Prognozy Finansowej Gminy Żagań na lata 2025-2028 (ze zmianami).
- ✚ Uchwała Nr IX/60/24 Rady Gminy Żagań z dnia 10 grudnia 2024 r. w sprawie przyjęcia Regulaminu określającego zasady wyznaczania składu oraz zasady działania Komitetu Rewitalizacji.
- ✚ Uchwała Nr LXVIII/411/24 Rady Gminy Żagań z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia Gminnego Programu Rewitalizacji dla Gminy Żagań na lata 2024-2030.
- ✚ Uchwała Nr LXVI/394/23 Rady Gminy Żagań z dnia 29 listopada 2023 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji.
- ✚ Uchwała Nr IX/59/24 Rady Gminy Żagań z dnia 10 grudnia 2024 r. w sprawie przyjęcia sprawozdania z realizacji „Programu Ochrony nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022 – 2025”.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego.**

- ✚ Uchwała Nr VII/47/24 Rady Gminy Żagań z dnia 23 października 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania planu ogólnego Gminy Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XIV/100/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. w sprawie zmiany uchwały nr XLIX/309/22 Rady Gminy Żagań z dnia 22 września 2022 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie Gryżyce.
- ✚ Uchwała Nr XIV/99/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Tomaszowo II.
- ✚ Uchwała Nr XIV/98/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. o utracie mocy obowiązującej uchwały w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębów Jelenin, Kocin Nieradza, Stara Kopernia, w gminie Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XIV/97/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. o utracie mocy obowiązującej uchwały w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla fragmentów obrębów Bożnów, Chrobrów, Dietrzychowice, Stary Żagań, w gminie Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XII/82/25 Rady Gminy Żagań z dnia 28 marca 2025 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Tomaszowo III.
- ✚ Uchwała Nr XII/81/25 Rady Gminy Żagań z dnia 28 marca 2025 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Stara Kopernia.
- ✚ Uchwała Nr IX/58/24 Rady Gminy Żagań w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Tomaszowo II.
- ✚ Uchwała Nr IV/15/24 Rady Gminy Żagań z dnia 28 czerwca 2024 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębach Gorzupia i Gorzupia Dolna.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ✚ Uchwała Nr LVI/329/22 Rady Gminy Żagań z dnia 28 grudnia 2022 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla części działek nr 1/13 oraz 904/2 obręb Bożków.
- ✚ Uchwała Nr XXIX/203/17 Rady Gminy Żagań z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – obręb Gryżyce, gmina Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XXII/155/17 Rady Gminy Żagań z dnia 13 lutego 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Stary Żagań i Pożarów, gmina Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XVIII/127/16 Rady Gminy Żagań z dnia 13 września 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo.
- ✚ Uchwała Nr XXXI/215/09 Rady Gminy Żagań z dnia 28 września 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo.
- ✚ Uchwała Nr X/62/07 Rady Gminy Żagań z dnia 26 listopada 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, obręb Gryżyce gmina Żagań.
- ✚ Uchwała Nr XLII/202/06 Rady Gminy Żagań z dnia 26 października 2006 r. w sprawie uchwalenia Planu zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi Gryżyce.
- ✚ Uchwała Nr XXVII/197/09 Rady Gminy Żagań z dnia 4 czerwca 2009 r. w sprawie zatwierdzenia „Planu odnowy miejscowości Gorzupia”; Uchwała Nr XXIX/194/21 Rady Gminy Żagań z dnia 30 marca 2021 r. w sprawie zatwierdzenia aktualizacji „Planu odnowy miejscowości Gorzupia”.

Działania Gminy w zakresie lokalnym i ponadlokalnym.

- ✚ Uchwała Nr XIV/116/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. w sprawie wyrażenia woli utworzenia Centrum Usług Społecznych w Gminie Żagań poprzez przekształcenie Gminnego Ośrodka Pomocy Społecznej w Żaganiu.
- ✚ Uchwała Nr XI/80/25 Rady Gminy Żagań z dnia 19 lutego 2025 r. w sprawie wyrażenia zgody na zawarcie przez Gminę Żagań porozumienia międzygminnego obejmującego gminy: Gminę Żary

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

o statusie miejskim, Gminę Żagań o statusie miejskim, Gminę Żary, Gminę Żagań, Gminę Iłowa, Gminę Wymiarki i Gminę Gozdnicą.

- ✚ Uchwała Nr XI/72/25 Rady Gminy Żagań z dnia 19 lutego 2025 r. w sprawie przystąpienia do stowarzyszenia o nazwie Związek Gmin Wiejskich Rzeczypospolitej Polskiej.
- ✚ Uchwała Nr IX/61/24 Rady Gminy Żagań z dnia 10 grudnia 2024 r. w sprawie w sprawie określenia szczegółowych warunków udzielania pomocy dzieciom i młodzieży pobierającej naukę na terenie gminy Żagań w ramach Lokalnego Programu Wspierania Edukacji uzdolnionych dzieci i młodzieży.
- ✚ Uchwała Nr VII/48/24 Rady Gminy Żagań z dnia 23 października 2024 r. w sprawie utworzenia Lokalnego Programu Wspierania Edukacji uzdolnionych dzieci i młodzieży pobierających naukę na terenie gminy Żagań.
- ✚ Uchwała Nr LXVIII/420/24 Rady Gminy Żagań z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie przyjęcia programu osłonowego „Korpus Wsparcia Seniorów” na rok 2024.
- ✚ Uchwała Nr IV/17/24 Rady Gminy Żagań z dnia 28 czerwca 2024 r. w sprawie przyznania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku - przy kościele pw. św. Jerzego w miejscowości Gorzupia Dolna, gmina Żagań (ze zmianami).
- ✚ Uchwała Nr IV/16/24 Rady Gminy Żagań z dnia 28 czerwca 2024 r. w sprawie przyznania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku - obraz pw. św. Augustyna wraz z ramą z Kościoła Parafialnego pw. św. Jana Chrzciciela w Dietrichowicach.
- ✚ Uchwała Nr XV/127/25 Rady Gminy Żagań z dnia 22 lipca 2025 r. w sprawie przyznania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku - wykonanie projektu budowlanego robót konserwatorskich i restauratorskich historycznego otoczenia kościoła filialnego pw. św. Sebastiana w Miodnicy.
- ✚ Uchwała NR XV/126/25 Rady Gminy Żagań z dnia 22 lipca 2025 r. w sprawie przyznania dotacji na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku - związanego zatrzymaniem procesu destrukcji i przywrócenie pierwotnego wyglądu obrazu zabytkowego przedstawiającego św. Jan Ewangelistę wraz z ramą.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**ZARZĄDZENIA**

- ✿ Zarządzenie nr 28/2024 Wójta Gminy Żagań z dnia 29 kwietnia 2024 r. w sprawie: w sprawie przeprowadzenia konsultacji społecznych opracowania pn.: Plan Działań - Strategia Zintegrowanych Inwestycji Terytorialnych Żarsko-Żagańskiego Obszaru Funkcjonalnego.
- ✿ Zarządzenie 12/2025 Wójta Gminy Żagań z dnia 13.02.2025 r. w sprawie rozstrzygnięcia otwartego konkursu ofert na realizację zadań publicznych Gminy Żagań w zakresie wspierania i upowszechniania kultury fizycznej oraz w zakresie kultury, sztuki i ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego w 2025 roku.

4. STRATEGIA ZARZĄDZANIA OCHRONĄ ZABYTKÓW W POLSCE.**4.1. Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026.**

Głównym dokumentem strategicznym określającym cele administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami jest *Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026*¹⁰. Dokument został przyjęty Uchwałą nr 242 Rady Ministrów w dniu 8 grudnia 2023 r. Jego głównym celem jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe dotyczące: weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości; wzmocnienia potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków; wzmocnienia roli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja). W dokumencie przyznano m.in., iż dziedzictwo kulturowe może stanowić ważny element budowania tożsamości społeczności lokalnych, gdyż duża część obywateli dostrzega korzyści płynące z lokalnego dziedzictwa kulturowego. Stosunkowo duży odsetek osób słabo uświadamiających sobie wartość zabytków wskazuje na potrzebę jak najszybszego podjęcia działań promujących lokalne dziedzictwo kulturowe i upowszechniających wiedzę na jego temat. Dokument został uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka.

W Programie przeprowadzono diagnozę trzech obszarów: organizacji i zadań organów ochrony zabytków w Polsce; stanu zachowania zabytków w Polsce, w tym roli i znaczenia form ochrony zabytków oraz systemów informacji o zabytkach; komunikacji, partycypacji, porozumienia i współpracy w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Najważniejsze cele Programu oraz kierunki działań to:

¹⁰ <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP20230001470>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

1. Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego w Polsce. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej,
- weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego,
- weryfikacja i klasyfikacja zasobu stanu zachowania zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnianych,
- weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

2. Ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- model i system wartościowania zabytków,
- plany zarządzania dla pomników historii,
- wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
- system bezpieczeństwa zabytków,
- projektowanie konserwatorskie.

3. Realizacja międzynarodowych zobowiązań. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- implementacja konwencji UNESCO z 1972 r. do ustawy o ochronie zabytków,
- wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001 r.,
- współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-UE,
- wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

4. Cyfryzacja procesów administracyjnych. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków,
- opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

5. Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- wdrożenie i rozwój programu AZP+,
- digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego,
- rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D,
- rozwój portalu Zabytek.pl.

6. Reforma finansowa ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W ramach tego celu będą realizowane następujące kierunki działań:

- premia zabytkowa,
- wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami - *crowdfunding*.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

7. Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych. W ramach tego celu realizowane będą następujące kierunki działań:

- strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków,
- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami,
- Twój dom – dialog,
- upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkoła rzemiosł CAD” z tradycją,
- warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich,
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych,
- proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

8. Podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego. W ramach tego celu realizowane będą następujące kierunki działań:

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach,
- badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego,
- pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny,
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego,
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom,
- edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami,
- utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Szczególnie istotne dla jednostki samorządu terytorialnego są przewidywane szkolenia dla pracowników samorządowych w problematyce związanej z prowadzeniem inwestycji w obiektach zabytkowych. Szkolenia mają na celu zapoznanie służb samorządowych z ustawą o ochronie zabytków, definicją zabytku, strukturą i kompetencjami organów ochrony zabytków, formą ochrony prawnej zabytku, prawami właścicieli zabytków i formami pomocy finansowej (w tym ze zwolnieniem z odprowadzania podatków), a także z wymaganiami stawianymi przez służby konserwatorskie obiektów zabytkowych takimi jak dokumentacja stanu istniejącego, rozpoznanie zabytku, wartościowanie, otoczenie zabytku, kontekst zabytku, historia. Podjęte działania będą skutkować wyższymi kompetencjami służb samorządowych w zakresie procesu inwestycyjnego przy obiektach zabytkowych. Jednostki samorządu terytorialnego w działaniach związanych z planowaniem przestrzennym mogą zwrócić uwagę na wdrażanie projektu „Twój dom”, który ma na celu prowadzenia dialogu z tradycją poprzez upowszechnianie wiedzy na temat wartości krajobrazu kulturowego poszczególnych regionów oraz propagowanie budownictwa regionalnego, wykorzystującego różnorodność i tradycje.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Założenie „nowe” nie musi rywalizować z „dawnym” umożliwia połączenie tradycji z nowoczesnością jest możliwe. Projekt ma na celu zahamować niekorzystne zmiany, degradację kulturową wiejskiego krajobrazu aby zachować regionalnej tożsamość. Edukacja o dziedzictwie kulturowym stanowi podstawowy element podnoszenia świadomości wartości istnienia zabytków w naszym otoczeniu. Kolejny projekt zakłada utworzenie odpowiednich programów edukacyjnych oraz narzędzi w taki sposób aby mogły z nich korzystać osoby z niepełnosprawnościami. Efektami projektu będą zatem: różnego rodzaju materiały edukacyjne, uzupełnione o nowe, angażujące treści, które zostaną umieszczone na stronie internetowej NID, ale także na platformach streamingowych, np. Spotify. Materiały, narzędzia edukacyjne będą dostosowane do potrzeb współczesnego odbiorcy. Środkami do realizacji powyższych zamierzeń będą np. wykłady, spacer, warsztaty prowadzone online lub stacjonarnie. Odbiorcami powyższych form edukacyjnych będą dorośli, ale także uczniowie szkół podstawowych i ponadpodstawowych.

4.2. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2030.

Strategia rozwoju kapitału społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 została przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r.

Głównym celem SRKS jest wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach:

- obszar 1: *Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,*
- obszar 2: *Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,*
- obszar 3: *Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.*

Dla ww. obszarów w dokumencie przeprowadzono diagnozę. W obszarze związanym z kulturą i dziedzictwem narodowym stwierdzono, iż niski poziom kapitału społecznego oraz podziały społeczne utrudniają budowanie wspólnoty państwowej i osłabiają więzi z państwem i jego instytucjami. Wskazano na konieczność podejmowania działań związanych z budowaniem tożsamości i kształtowaniem postaw obywatelskich. Do nich zaliczono wydarzenia, inicjatywy i zasoby o charakterze kulturalnym, które mogą wzmacniać poczucie wspólnoty i tożsamości, cementować środowiska lokalne, stwarzać przestrzeń do poszukiwań i inspiracji oraz stanowić miejsce spotkań dla różnych grup wiekowych i zawodowych. Kolejnym elementem budującym kompetencje kulturowe, językowe i komunikacyjne jest czytelnictwo, które sprzyja rozwijaniu wrażliwości, tożsamości i postaw obywatelskich, stanowiąc tym samym ważny aspekt w kontekście wzmacniania kapitału społecznego. W obszarze związany z kulturą wpisany jest potencjał istnienia w naszej przestrzeni zabytków sprzyjający kreowaniu turystyki kulturowej oraz rola szkół związanych z prawidłową edukacją w zakresie kultury i sztuki, rola muzeów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Realizacja celu głównego została oparta na trzech celach szczegółowych:

1. Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne.
2. Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich.
3. Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W ramach 2 celu wyróżniono m.in. następujące priorytety:

- Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze.

Punkt wyjścia i warunkiem zaangażowania społeczeństwa w inne formy aktywności kulturalnej i społecznej jest wzmocnienie działań na rzecz wzrostu czytelnictwa. Podejmowane działania będą związane z unowocześnianiem usług bibliotecznych i ich zaplecza technologicznego. W tym celu zrealizowany zostanie m.in.: projekt „OMNIS” polegający na wdrożeniu ogólnopolskiego systemu informatycznego oferującego jeden punkt dostępu do zbiorów polskich bibliotek i aktualnej oferty rynku wydawniczego w Polsce, obejmie on również stworzenie narzędzi pozwalających bibliotekom na bezinwestycyjne zakładanie bibliotek cyfrowych; program „Dom Kultury+”, skierowany do tych placówek, które gotowe są prowadzić nowatorskie działania animacyjne angażujące społeczność lokalną, zaprojektowane w oparciu o przeprowadzoną wcześniej diagnozę jej potrzeb i potencjałów. Zasadniczym efektem działań będzie nawiązywanie przez domy kultury stałych relacji z okolicznymi mieszkańcami. Program „Infrastruktura domów kultury”, który ma na celu m.in. eliminowanie barier w dostępie do lokalnych instytucji kultury osób zagrożonych wykluczeniem. Istotnym obszarem objętym wsparciem będą zagadnienia związane z edukacją kulturalną obejmujące działania stymulujące kreatywności oraz aktywizację twórczą, adresowane do wszystkich grup wiekowych i społecznych, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży, seniorów, osób z niepełnosprawnościami oraz zagrożonych wykluczeniem, działania na rzecz zwiększenia zakresu wykorzystania kultury w obszarze aktywizowania i społecznego włączenia osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem. Wsparciem obejmowane będą projekty o charakterze lokalnym, które ukierunkowane będą na niwelowanie barier w dostępie do kultury. W tym kontekście nie można pomijać znaczenia szkół artystycznych, które niejednokrotnie pełnią rolę lokalnych instytucji kultury, przyczyniając się tym samym do wzrostu kompetencji kulturowych. Zadania będą realizowane przez: Rządowy Program Dostępność Plus, w szczególności w zakresie Działań „Kultura bez barier” oraz „Przyjazne treści multimedialne”. Wspierane będą również przedsięwzięcia poprawiające warunki funkcjonowania instytucji kultury, m.in. państwowych i współprowadzonych z ministrem właściwym do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W ramach tego priorytetu realizowane będą m.in. działania mające na celu dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków. W dokumencie odwołano się do zakresu działań ujętych w *Krajowym Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2019-2020 (obecnie aktualny jest KPOZ 2023-2026)*, które dotyczą optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego¹¹ oraz budowanie świadomości społecznej wartości dziedzictwa¹². Jednym z priorytetowych działań będzie wsparcie zabytków uznanych za Pomniki Historii przez Prezydenta RP. Projekt strategiczny pn. *Rozwój Turystyki Kulturowej* obejmie następujące działania: dofinansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w najgorszym stanie zachowania; dofinansowanie projektów wspierających proces upowszechniania i udostępniania dziedzictwa kulturowego oraz jego wartości, a także aktywizujących zaangażowanie społeczne w proces ochrony i opieki nad zabytkami. Wsparcie obejmie podmioty zarządzające szlakami kulturowymi i Pomnikami Historii, które podejmą współpracę z lokalnymi organizacjami pozarządowymi oraz samorządami.

- Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

¹¹ Optymalizacji systemu ochrony dziedzictwa kulturowego, w którego skład wchodzi:

- szkolenia dla JST, w tym pracowników merytorycznych, w zakresie zarządzania dziedzictwem, z uwzględnieniem zagadnień z zakresu planowania przestrzennego,
- budowanie zasobu wiedzy o ochronie dziedzictwa na poziomach lokalnym, regionalnym i centralnym realizowane przez rozbudowę portalu internetowego, którego celem jest dostarczenie samorządom gminnym fachowej wiedzy i informacji nt. dziedzictwa, jego ochrony oraz możliwości jego wykorzystania dla dobra gminy,
- konkurs Generalnego Konserwatora Zabytków nagradzający gminy za modelowe wdrożenie programu opieki nad zabytkami, mający na celu promocję i upowszechnianie najlepszych wzorców, przede wszystkim w zakresie opracowywania i wdrażania gminnych programów opieki nad zabytkami, rozumianych jako dokumenty strategiczne w kontekście ochrony i zarządzania dziedzictwem i krajobrazem kulturowym oraz kształtowania ładu przestrzennego przez samorząd lokalny.

¹² Budowania świadomości społecznej wartości dziedzictwa, w ramach którego przewidziano następujące działania:

- kampania społeczno-edukacyjna w mediach, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, mająca budować świadomość społeczną w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego i przywracania ładu przestrzennego oraz profilaktyki i ochrony dziedzictwa przed działaniami przestępczymi (m.in. wandalizmem, dewastacją, nielegalną rozbiórką zabytkowej architektury, grabieżą stanowisk archeologicznych, kradzieżą i przemytem zabytków ruchomych),
- tworzenie narzędzi edukacyjnych dla szkół i instytucji kultury, z uwzględnieniem aspektu profilaktyki w dziedzinie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, mające na celu tworzenie nowych, bardziej zróżnicowanych materiałów edukacyjnych dla szkół oraz prowadzenie warsztatów edukacyjnych dla młodzieży,
- tworzenie warunków dla sprawowania społecznej opieki nad zabytkami, w ramach którego powstanie Program dotacyjny dla organizacji pozarządowych w zakresie popularyzowania i upowszechniania wiedzy o dziedzictwie, budowania świadomości lokalnej, a także włączania społeczeństwa w opiekę nad zasobem dziedzictwa kultury

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Działania związane z cyfryzacją i udostępnianiem zasobów dziedzictwa kulturowego będą realizowane w ramach projektu strategicznego Digitalizacja i Rozwój Kultury Cyfrowej, który zawiera zadania obejmujące digitalizację, przechowywanie, udostępnianie, ponowne wykorzystanie cyfrowych zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych i archiwalnych, do celów popularyzacyjnych, edukacyjnych, naukowych oraz komercyjnych. Ponadto projekt obejmuje rozwijanie kompetencji cyfrowych oraz wiedzy dotyczącej najlepszych praktyk w Polsce i w Europie, w szczególności przez współpracę instytucji w ramach CK.

- Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę.

Działania mające na celu wzmocnienie poczucia wspólnoty obywatelskiej Polaków realizowane były w okresie 2016–2022 w ramach projektu strategicznego *"Niepodległa"*. Projekt obejmuje m.in. włączanie obywateli we współtworzenie obchodów – projekty zgłaszane przez społeczności lokalne za pośrednictwem samorządowych instytucji kultury oraz organizacji pozarządowych, odnoszące się do kontekstu lokalnego odzyskiwania niepodległości oraz włączające mieszkańców we wspólne działania odnoszące się do historii.

4.3. Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030.

Podstawowym dokumentem polityki regionalnej państwa jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 przyjęta Uchwałą nr 102 Rady Ministrów w dniu 17 września 2019 r. Strategia określa nowy model rozwoju regionalnego Polski, w którym polityka regionalna obejmuje skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych regionów. Dokument wskazuje na zrównoważony społecznie i terytorialnie rozwój kraju, dzięki któremu efektywnie będą rozwijane oraz wykorzystywane miejscowe zasoby i potencjały wszystkich regionów. Takie działania mają doprowadzić do zmniejszania dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych terytoriów, a w szczególności wspomóc rozwój tych obszarów, które nie mogą w pełni rozwinąć swojego potencjału rozwojowego lub utraciły funkcje społeczno-gospodarcze. Dokument zakłada odejście od modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego, skupiającego działania rozwojowe przede wszystkim na największych aglomeracjach, i przejście na model odpowiedzialnego rozwoju - zrównoważonego społecznie i terytorialnie. Zgodnie ze strategią, „polityka regionalna wspierać będzie zintegrowane interwencje na obszarach o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwojowych”. Są to tzw. obszary strategicznej interwencji (OSI), które otrzymają szczególne wsparcie - obszary zmagające się z trudnościami adaptacyjnymi i restrukturyzacyjnymi, zarówno na poziomie regionalnym (wschodnia Polska, Śląsk), jak i ponadlokalnym (obszary zagrożone trwałą marginalizacją, miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

z otaczającymi obszarami wiejskimi). KSRR odnosi się również do obszarów wiejskich znajdujących się w strefie oddziaływania dużych ośrodków miejskich. Cel główny polityki regionalnej do roku 2030, którym jest *efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym* będzie realizowany w oparciu o trzy cele szczegółowe:

1. *Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.*

W ramach pierwszego celu szczegółowego przewidziano m.in. działanie 1.5.3. Infrastruktura społeczna, w którym postawiono na „stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze - działanie to będzie spójne z działaniami ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego na rzecz wsparcia sieci muzeów realizowanymi w ramach projektu strategicznego SOR Dziedzictwo buduje wspólnotę”.

2. Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych.

Cel będzie realizowany m.in. poprzez działanie 2.1.3. Zwiększanie zasobów rynku pracy i rozwój kapitału społecznego, w którym postawiono na „pełniejsze wykorzystanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego” poprzez wspomaganie lokalnych inicjatyw i form twórczego uczestnictwa w przedsięwzięciach kulturalnych, wspieranie organizacji czasu wolnego, imprez kulturalnych i turystyki kulturowej, współpracę z organizacjami pozarządowymi. Działania te mają się przyczynić do „podniesienia jakości życia, poczucia zakorzenienia i tożsamości kulturowej oraz przełożyć się na wzrost atrakcyjności turystycznej i rozwój gospodarczy”. W tym zakresie wspierane będą m.in. takie działania jak „promocja i kultywowanie niematerialnego dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich oraz zwiększanie dostępu mieszkańców tych obszarów do dóbr i usług kultury, rozwijanie przemysłu kreatywnego oraz zwiększanie wykorzystania technik teleinformatycznych w dostępie do dóbr kultury”.

3. Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.

4.4. Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury opracowana została w 2004 roku, a następnie zaktualizowana w 2005 roku o działania do 2020 roku. Obecnie brak jest dokumentu obejmującego kolejne lata. Dokument zawierał 11 Programów operacyjnych. Obecnie na stronie internetowej

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłaszane są Programy, w ramach których następuje alokacja na każdy rok budżetowy.

Należy zwrócić uwagę na poszerzoną listę Programów (32 Programy) odnoszących się m.in. do czytelnictwa jako procesu kulturotwórczego, podnoszącego świadomość społeczną i angażującą społeczeństwo ze szczególnym uwzględnieniem dzieci i młodzieży w procesy kulturotwórcze oraz ośrodków/miejsc związanych z czytelnictwem. Za istotne uznano również wszelkie projekty związane z szeroko pojętą kulturą oraz instytucjami kultury ich modernizacją, dostosowaniem infrastruktury na potrzeby osób z niepełnosprawnościami, osób wykluczonych.

PROGRAMY MKiDN NA ROK 2025¹³**Badanie polskich strat wojennych.**

Zasadniczym celem programu jest wsparcie działalności instytucji w kwestii badań proveniencyjnych odnośnie do strat wojennych, tj. ruchomych dóbr kultury utraconych w wyniku II wojny światowej z terenów Polski w granicach po 1945 r., w zakresie zbiorów pochodzących z kolekcji publicznych, prywatnych i związków wyznaniowych. Wspierane są kwerendy archiwalne, digitalizacja źródeł, publikacje, konferencje, szkolenia, budowa stron internetowych i organizacja wystaw poświęconych stratom wojennym lub badaniom proveniencyjnym.

Czasopisma.

Celem programu jest udostępnienie czytelnikom wartościowych publikacji autorskich, profesjonalnie opracowanych edytorsko, wpisanych w unikalny, konsekwentnie realizowany profil programowy. Program ma wspierać jakość pracy redakcyjnej, pozwolić na budowanie partnerskich relacji pomiędzy autorami, zespołami redakcyjnymi oraz zachęcać do budowania relacji z czytelnikami i do poszukiwania nowych odbiorców. Program ma pozwolić na wyrażenie ideowe środowisk, których perspektywę estetyczną czy społeczną dane czasopismo dostrzega/reprezentuje, ale jego zadaniem jest równocześnie tworzenie warunków do społecznego dialogu, przeciwdziałanie ghettoizacji oraz instrumentalizacji kultury. Czasopisma otrzymujące takie wsparcie powinny dbać o środowisko pracy zapewniając równość kobiet i mężczyzn oraz respektować wrażliwość i potrzeby grup defaworyzowanych.

Edukacja artystyczna.

Program ma na celu podnoszenie poziomu polskiej edukacji artystycznej poprzez wsparcie finansowe dla najciekawszych projektów, skierowanych do adeptów i absolwentów systemu szkolnictwa artystycznego.

¹³ Wszystkie aktualne Programy Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego wraz ze szczegółowymi informacjami oraz dokumentami operacyjnymi wymieniono na stronie: <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2025>. Należy monitorować kolejne edycje programów na ww. stronie.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**Edukacja kulturalna.**

Celem programu jest wspieranie zadań z zakresu edukacji kulturalnej, ważnych dla rozwoju kapitału społecznego.

Film.

Celem programu jest promowanie wiedzy na temat osiągnięć kinematografii, jej roli we współczesnej kulturze, a także wsparcie dla działań sprzyjających rozwojowi kultury filmowej i upowszechniających ambitny, niekomercyjny repertuar filmowy.

Groby i cmentarze wojenne w kraju.

Zasadniczym celem programu jest wspieranie opieki nad grobami i cmentarzami wojennymi na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiącymi materialne świadectwo kluczowych wydarzeń z historii Polski związanych z walką i męczeństwem.

Infrastruktura Domów Kultury.

Strategicznym celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury. Szeroki katalog działań, obejmujący prace budowlane, opracowywanie dokumentacji technicznej czy zakup wyposażenia niezbędnego dla realizacji celów statutowych, daje możliwość finansowania zadań w obszarze sprawności efektywności funkcjonowania zaplecza materiałowo-technicznego podmiotów objętych zakresem programu.

Infrastruktura kultury.

Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej przez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.

Infrastruktura szkolnictwa artystycznego.

Program ma na uwadze zapewnienie optymalnych warunków dla procesu kształcenia artystycznego poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury szkół, placówek i uczelni artystycznych.

Kultura cyfrowa.

Celem programu jest zwiększenie liczby dostępnych zasobów dziedzictwa kulturowego w formie cyfrowej wraz z umożliwieniem ich ponownego wykorzystania. W ramach programu można realizować zadania dotyczące cyfryzacji dziedzictwa kulturowego obejmujące digitalizację i udostępnianie w Internecie zasobów muzealnych, bibliotecznych, audiowizualnych, zabytkowych oraz archiwalnych wraz z zapewnieniem bezpiecznej i długookresowej archiwizacji zasobów cyfrowych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**Kultura dostępna.**

Program ma na celu wspieranie zadań służących ułatwieniu dostępu do kultury, skierowanych do szerokiego grona odbiorców i sprzyjających integracji społecznej.

Kultura ludowa i tradycyjna.

W ramach programu wspierane będą zjawiska związane z kulturami tradycyjnymi funkcjonującymi na poziomie lokalnym, regionalnym, ogólnopolskim (oraz narodowym), występujące zarówno na obszarach wiejskich, jak i miejskich. Dofinansowywane będą przedsięwzięcia związane ze spuścizną kultur tradycyjnych, transformacjami (przekształceniami i przemianami) poszczególnych ich elementów oraz współczesnymi kontekstami ich występowania, w tym odnoszących się do kultur mniejszości narodowych i etnicznych oraz tradycji środowiskowych (zawodowych i wiekowych np. zjawisk folkloru dziecięcego i młodzieżowego). Inicjatywy mają przyczyniać się do integracji członków społeczności, wśród których dane zjawiska funkcjonują, i w ramach których są przekazywane (transmitowane). Zadaniem programu jest wspieranie działań związanych z materialnym oraz niematerialnym wymiarem dziedzictwa kulturowego. Zakres programu obejmuje także zadanie, związane w sposób bezpośredni z międzypokoleniowym przekazem unikatowej wiedzy i umiejętności kulturowych, adresowane do „mistrzów tradycji”, będących depozytariuszami wiedzy lokalnej i regionalnej. Celem tego zadania jest wspieranie procesu transmisji w obrębie danej wspólnoty kulturowej, przejawiającego się w bezpośrednim przekazie wiedzy, umiejętności, funkcji – ze szczególnym naciskiem na ich unikatowość bądź zagrożenie zanikiem.

Literatura.

Program ma na celu jest dofinansowanie wartościowych premier wydawniczych – ze szczególnym uwzględnieniem napisanej po polsku oraz przetłumaczonej na język polski literatury współczesnej.

Miejsca Pamięci Narodowej za granicą.

Strategicznym celem programu jest dążenie do zapewnienia godnego miejsca spoczynku naszym poległym i pomordowanym oraz troska i opieka nad miejscami pochówku znajdującymi się poza granicami kraju. Program przede wszystkim dotyczy polskich cmentarzy wojennych, a także polskich miejsc pamięci związanych z ofiarami zbrodni reżimów totalitarnych oraz innych zbrodni wojennych o znamionach ludobójstwa i czystek etnicznych.

Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju.

Celem Programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą.**

Zasadniczym celem programu jest poprawa stanu zachowania i wzmocnienie ochrony dziedzictwa kulturowego znajdującego się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej oraz upowszechnianie wiedzy na jego temat.

Ochrona zabytków.

Istotą Programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne. W programie za istotne uznano ochronę: zabytku wpisanego do rejestru zabytków; zabytku wpisanego do rejestru zabytków i na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO; zabytku wpisanego do rejestru zabytków, uznanego za Pomnik Historii; zabytku, wpisanego do rejestru zabytków, który uległ uszkodzeniu w wyniku powodzi. Edycja Programu obejmowała tylko zabytki wpisanych do rejestru zabytków, które ucierpiały w wyniku powodzi i są położone na terenach objętych rozporządzeniami wprowadzającymi stan klęski żywiołowej w związku z powodzią z września 2024 r.

Ochrona zabytków archeologicznych.

Strategicznym celem programu jest wspieranie projektów służących wzmocnieniu ochrony dziedzictwa archeologicznego in situ, poprzez rozpoznanie i dokumentację stanowisk archeologicznych, głównie metodami nieinwazyjnymi, a także wprowadzenie do obiegu naukowego i upowszechnianie wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

W ramach programu można realizować zadania, dotyczące: rozpoznania i dokumentacji nieruchomych zabytków archeologicznych; opracowania wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.

Partnerstwo dla książki.

Zadaniem programu jest wsparcie finansowe wydarzeń kulturalnych (np. spotkań autorskich, czytań, wystąpień, dyskusji) i warsztatów organizowanych w księgarniach i w bibliotekach, szczególnie projektów animujących ww. miejsca, rozwijające kompetencje ich kadry, aktywizujących społeczność użytkowników. Program ma pomóc pokazać przystępność i kulturotwórcze ambicje miejsc, w których dostępne są książki, a w efekcie atrakcyjność czytania jako angażującego formatu korzystania z kultury. Preferowane będą projekty skoncentrowane na książkach i budujące relacje z lokalnymi społecznościami.

Promesa dla Kultury.

Zasadniczym celem programu jest zwiększenie efektywności wykorzystania funduszy europejskich na rzecz rozwoju kultury poprzez zapewnienie środków na dofinansowanie tzw. wkładu własnego dla zadań realizowanych przy udziale programów europejskich, a także poprzez dofinansowanie kosztów niekwalifikowanych związanych bezpośrednio z celami kulturalnymi ujętych w umowie o dofinansowanie ze środków

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

europejskich. Katalog działań realizujących cele programu, obejmuje zarówno działania inwestycyjne, jak i tzw. projekty „miękkie”, realizujące najistotniejsze dla rozwoju kultury cele artystyczne i edukacyjne. W ramach Promesy o wsparcie mogą ubiegać się następujące zadania: ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego, rozwój infrastruktury kultury i dziedzictwa kulturowego oraz realizacja międzynarodowych przedsięwzięć kulturalnych.

Promocja Czytelnictwa.

Program służy dofinansowaniu projektów inspirujących do czytania. Jego celem nadrzędnym jest zaproszenie do rozmowy o książkach. Współfinansowane są wydarzenia, które pomagają czytać aktywnie, dostrzegać istotne zjawiska literackie, dzielić się doświadczeniami czytelnickimi, pomagają niwelować barier, przeciwdziałają cenzurze, pomijaniu i wykluczeniu. Program jest skoncentrowany na polskiej i zagranicznej literaturze współczesnej, ale poszczególne projekty czy elementy tych projektów mogą służyć inspirowaniu dyskusji o książkach, które powstały w przeszłości. Program wspiera osoby i postawy twórcze, daje widoczność zawodom literackim: od autorki/autora, poprzez tłumaczy, redaktorów, wydawców, krytyków literackich, korektorów, grafików, rysowników czy ilustratorów.

Wspieranie działań muzealnych.

Celem programu jest wspieranie działalności muzealnej z zakresu prezentacji zbiorów w postaci atrakcyjnych poznawczo projektów wystawienniczych i wydawniczych oraz opieki konserwatorskiej nad zbiorami.

Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży.

Zasadniczym celem programu jest budowanie profesjonalnej oferty artystycznej skierowanej do dzieci i młodzieży, uwzględniającej ich potrzeby i zainteresowania. W ramach programu wspierane będą wartościowe i profesjonalne wydarzenia artystyczne o zasięgu regionalnym, krajowym, jak i międzynarodowym, powstające z myślą o dzieciach i młodzieży do 18 roku życia. Przedsięwzięcia powinny odznaczać się wysoką jakością, bogactwem artystycznego przekazu, rzetelnością wykonania i wykorzystaniem różnorodnych środków ekspresji twórczej, także związanych z nowymi technologiami.

Pozostałe Programy: Muzyczny Ślad, Muzyka, Kolekcje sztuki współczesnej, Promocja polskiej kultury za granicą, Sztuki wizualne, Taniec, Teatr, Wspieranie archiwów bibliotek i muzeów poza krajem, Zamówienia kompozytorskie.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**4.5. Koncepcja Rozwoju Kraju 2050.**

Obecnie trwają prace nad dokumentem łączącym planowanie społeczno-gospodarcze z przestrzennym. *Koncepcja Rozwoju Kraju 2050* będzie długookresowym dokumentem wizyjnym, identyfikującym kluczowe światowe i krajowe trendy kształtującym przyszłość w sferze społecznej, gospodarczej, środowiskowej i przestrzennej. Dokument będzie wskazywał zestaw najważniejszych wyzwań rozwojowych, z jakimi mierzy i mierzyć się będzie Polska, formułował możliwe scenariusze rozwojowe oraz rekomendował strategiczne wybory w ramach polityk publicznych w perspektywie roku 2050. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 straciła moc prawną na mocy przyjętej w dniu 15 lipca w 2020 r. nowelizacji Ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju¹⁴.

5. KOMPLEMENTARNOŚĆ PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA ORAZ POWIATU.**5.1. Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2025-2028/nowa edycja.**

Program Opieki nad Zabytkami dla Województwa Lubuskiego na lata 2025-2028 określa kierunki działań i zadań mających na celu zachowanie środowiska kulturowego województwa oraz pozwalających osiągnąć odczuwalną i akceptowaną społecznie poprawę stanu jego zachowania. W dokumencie przyznano, iż województwo lubuskie należy do jednych z zasobniejszych w zabytki stanowiące cenny element kulturowy, społeczny i gospodarczy regionu, jednakże jego potencjał nie jest w pełni wykorzystany i wyeksponowany ze względu na zły stan zachowania szczególnie obiektów przemysłowych, gospodarczych i folwarcznych. Podobną sytuację, co do stanu zachowania ww. obiektów, obserwuje się na terenie gminy Żagań. W programie wytyczono następującą wizję: *Wielokulturowe dziedzictwo województwa lubuskiego fundamentem tożsamości regionu rozwijającego się gospodarczo i turystycznie*, natomiast głównym celem jest: *pełne rozpoznanie zasobów dziedzictwa kulturowego, procesów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz optymalnego wykorzystania zasobów dziedzictwa województwa w celu kształtowania rozwoju gospodarczego i budowania tożsamości społeczeństwa, a także promocji województwa lubuskiego poprzez dziedzictwo kulturowe także w wymiarze transgranicznym*. Główny cel będzie realizowany poprzez 6 zdefiniowanych celów priorytetowych:

¹⁴ Art. 33 ust. 1 ustawy z dnia 15 lipca 2020 r. o zmianie ustawy o zasadach prowadzenia polityki rozwoju oraz niektórych innych ustaw. (Dz. U. poz. 1378 ze zm.).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- Rozpoznanie zasobu, poprawa skuteczności ochrony zabytków i efektywne zarządzanie zasobem.

Szczególnie istotne dla jednostki samorządu terytorialnego oraz mieszkańców Gminy Żagań są zadania związane z zachowaniem zabytków w przestrzeni ruralistycznej. W kontekście merytorycznym i organizacyjnym dla potencjalnych właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych zostanie opracowany poradnik zawierające niezbędne informacje o procedurach postępowania z substancją zabytkową, źródłach pozyskiwania środków finansowych na prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach, porady dotyczące aplikowania o środki zewnętrzne ponadto w ramach realizacji strategii Programu zostanie wytypowana lista najcenniejszych i możliwych do uratowania obiektów nieużytkowanych będących własnością jednostek samorządu terytorialnego wraz z utworzeniem planu adaptacji do pełnienia nowych funkcji. Kolejnym zadaniem uwzględniającym promowanie „dobrych praktyk” w zakresie zagospodarowania i użytkowania obiektów zabytkowych będzie stworzenie katalogu udanych adaptacji na terenie województwa.

- Rewaloryzacja zabytków jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego oraz rozwoju potencjału turystycznego.

Istotne dla jednostki samorządu terytorialnego jest pozyskiwanie funduszy na prace przy zabytkach dlatego w ramach kierunku działań: *wskazywanie możliwości pozyskiwania środków finansowych z funduszy polskich i europejskich na przeprowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich, rewitalizacyjnych dla obiektów i obszarów wartościowych dla regionu*. Bieżąca informacja na temat możliwości pozyskania środków finansowych na realizację inwestycji związanych z szeroką pojętą ochroną zabytków będzie umieszczana na stronie województwa oraz komunikacja z gminami i powiatami województwa (m.in. spotkania informacyjne). Ponadto w kontekście rewitalizacji jednostki samorządów terytorialnych otrzymają wsparcie w zakresie identyfikacji obszarów zdegradowanych wymagających rewitalizacji w obrębie zabytkowej tkanki miejskiej lub wiejskiej, a także innych obszarów z historyczną zabudową przemysłową bądź wojskową, które utraciły dotychczasową funkcję i wymagają rewitalizacji.

- Wsparcie działań związanych z poprawą dostępności i zabezpieczeniem obiektów zabytkowych.

W ramach ww. celu priorytetowego wsparcie otrzymają m.in. działania związane z poprawą dostępności obiektów zabytkowych dla osób z niepełnosprawnościami poprzez likwidację barier architektonicznych i poprawę dostępności komunikacyjnej; inwestycje związane z wyposażaniem obiektów zabytkowych w systemy przeciwpożarowe oraz zabezpieczenia przeciwwłamaniowe, które wpłyną pozytywnie na poprawę bezpieczeństwa zabytków i ich wyposażenia; inwestycje, które mają na celu zwiększenie efektywności ekologicznej obiektów zabytkowych poprzez m.in. działania związane z termomodernizacją i wymianą nieefektywnych kotłów, które docelowo prowadzić będą do mniejszego oddziaływania na środowisko zabytków, poprawę funkcjonowania i zmniejszenie kosztów

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

utrzymania tych obiektów oraz inwestycje związane z ochroną przeciwpowodziową, celem ochrony dziedzictwa kulturowego na obszarach z występującym zagrożeniem powodziowym.

- Wsparcie działań na rzecz prawidłowego zarządzania obiektami zabytkowymi na terenie województwa.

Współpraca z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz powiatami i gminami z terenu województwa w celu poprawy przepływu informacji na temat gminnej i wojewódzkiej ewidencji zabytków będzie obejmować bieżącą komunikację na temat obiektów ujętych w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków i ich stanu technicznego i potrzeb remontowych.

- Budowanie tożsamości regionalnej poprzez edukację i popularyzację dziedzictwa kulturowego w oparciu o społeczeństwo obywatelskie.

Priorytet ten określa działania zmierzające do integracji transgranicznej i międzyregionalnej obejmujące: budowanie oferty turystyki kulturowej dla obcokrajowców poprzez umieszczanie informacji o zabytkach w różnych językach obcych; badania naukowe nad wspólnym dziedzictwem kulturowym województwa lubuskiego, Saksonii i Brandenburgii, poprzez organizowanie sesji naukowych, wydawnictwa oraz wspieranie działań promujących wspólne dziedzictwo, budowanie i utrwalanie powiązań instytucjonalnych w wymiarze transgranicznym i międzyregionalnym w dziedzinie ochrony i wykorzystania dziedzictwa kulturowego; wspieranie istniejących szlaków kulturowych o zasięgu międzyregionalnym i międzynarodowym (np. Drogi Św. Jakuba albo Szlaku Cysterskiego), promocje dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego m.in. poprzez działania promujące zabytki z terenu województwa podczas międzynarodowych wydarzeń (m.in. uczestniczenie w targach związanych z dziedzictwem kulturowym, w tym Europejskie Dni Dziedzictwa). Istotnym w zakresie edukacji i popularyzacji będą zadania związane ze wszelkimi akcjami edukacyjnymi na temat zasobu zabytków m.in. takie jak: konferencje naukowe i popularnonaukowe zabawy, gry i konkursy dla dzieci i młodzieży promujące dziedzictwo. Wsparciem będą objęte działania związane z poprawą stanu zachowania zabytków na terenach wiejskich służące dokumentowaniu (fotografie, rysunki, opisy, zbieranie informacji historycznych i legend) tradycyjnego budownictwa wiejskiego i kapliczek przydrożnych w granicach województwa – inicjowanie konkursów, nagradzanie aktywnych szkół i organizacji społecznych.

- Wzmacnianie marki regionu w nawiązaniu o zasoby dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego.

Priorytet obejmuje m.in. działania związane z organizacją lokalnych, regionalnych i ponadregionalnych szlaków dziedzictwa i szlaków kulturowych: pieszych, rowerowych, samochodowych, ścieżek dydaktycznych oraz obiektów posiadających walory historyczne, architektoniczne lub kulturowe w sieci szlaków turystycznych. Istotne szczególnie w sferze społecznej będą zadania związane z wspieraniem aktywności społeczności lokalnych w zakresie kultywowania dziedzictwa niematerialnego oraz jego transmisji międzypokoleniowej poprzez promowanie regionalnych zespołów folklorystycznych i muzycznych,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

rzemieślników oraz artystów ludowych, wspieranie dawnych rzemiosł i technik budowlanych oraz ginących zawodów poprzez warsztaty dla dzieci i młodzieży oraz pokazy ginących zawodów w ramach festynów gminnych i powiatowych, promowanie specyficznych dla regionu przejawów dziedzictwa niematerialnego – odradzającej się tradycji winiarskiej oraz bartniczej oraz produktów lokalnych i regionalnych na targach turystycznych krajowych i międzynarodowych.

5.2. Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030.

Najważniejszym dokumentem Samorządu Województwa określającym wizję rozwoju, cele oraz główne działania zmierzające do ich osiągnięcia *jest Strategia Rozwoju Województwa Lubuskiego 2030*, którą przyjęto Uchwałą Sejmiku Województwa Lubuskiego Nr XXVIII/397/21 z dnia 15 lutego 2021 r. Dokument obejmuje obszerną diagnozę stanu województwa w czterech sferach, tj.: społecznej, gospodarczej, przestrzennej i zarządzania rozwojem regionu. Wytyczona wizja opisuje Województwo Lubuskie w 2030 roku jako „zieloną krainę inteligentnych technologii”, cechującą się wysoką jakością życia mieszkańców. Cel główny Strategii to - Inteligentne gospodarowanie potencjałami regionu dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju, spójności społecznej i przestrzennej oraz wysokiej jakości życia mieszkańców będzie realizowany poprzez cztery cele strategiczne:

- Inteligentna, zielona gospodarka regionalna,
- Region silny w wymiarze społecznym oraz bliski obywatelowi,
- Integracja przestrzenna regionu,
- Region atrakcyjny, efektywnie zarządzany i otwarty na współpracę.

W ramach 1 celu strategicznego, działania - Rozwój potencjału turystycznego, przewidziano następujące zadania wspierające m.in. rozwój turystyki kulturowej: promocja i rozwój markowych produktów turystycznych województwa; tworzenie warunków do rozwoju turystyki aktywnej i specjalistycznej; poprawa stanu obecnej i tworzenie nowej infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej i konferencyjnej o wysokim standardzie; promocja lubuskich podmiotów branży turystycznej; wsparcie marketingowe dla funkcjonowania turystyki biznesowej, aktywnej i specjalistycznej; zintegrowany system promocji oferty turystycznej, skierowanej do różnych grup odbiorców; wspieranie oraz efektywna współpraca z podmiotami działającymi w obszarze turystyki w tym w ujęciu transgranicznym; podnoszenie jakości obsługi i usług turystycznych w tym rozwój szlaków, tras turystycznych, budowa oraz integracja dróg/ścieżek rowerowych; kreowanie, wsparcie i realizacja działań z zakresu racjonalnego wykorzystywania i ochrony zasobów środowiska naturalnego oraz dziedzictwa kulturowego; wsparcie rozwoju turystyki pakietowej wykorzystującej potencjały i położenie województwa, wspieranie powstania działalności uzdrowiskowej w regionie.

W ramach 2 celu strategicznego, działania - Zapewnienie bogatej oferty kulturalnej oraz ochrona i promocja dziedzictwa przewidziano zadania

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

służące zachowaniu dziedzictwa kulturowego obejmujące: wspieranie ponadlokalnych przedsięwzięć kulturalnych realizowanych na obszarze województwa, wsparcie i realizację inwestycji z zakresu budowy, rozbudowy, modernizacji i wyposażenia obiektów kultury; poprawę dostępności do zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym z wykorzystaniem nowoczesnych technik gromadzenia, opracowywania i upowszechniania zbiorów; ochronę i promocję cennych obiektów dziedzictwa kulturowego; kreowanie atrakcyjnej oferty kulturalnej z wykorzystaniem cyfryzacji zasobów i instytucji kultury. Zadania odnoszące się do przestrzennego rozwoju województwa lubuskiego uwzględniono w 3 celu strategicznym - w działaniu Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich polegające na m.in.: ochronie dziedzictwa i krajobrazu wiejskiego; wykorzystanie terenów powojennych do celów gospodarczych i komunalnych.

5.3. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubuskiego.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa lubuskiego jest dokumentem uchwalanym przez Sejmik Województwa Lubuskiego, określającym politykę zagospodarowania przestrzennego samorządu województwa. Dokument został przyjęty uchwałą nr XLIV/667/18 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 23 kwietnia 2018 r. (Dz. Urz. Woj. Lub. z dnia 2 maja 2018 r. poz. 1163). Tekst dokumentu składa się z 4 tomów oraz 43 załączników graficznych w postaci map wynikowych. W Planie zauważono, iż cenne elementy dziedzictwa kulturowego województwa lubuskiego oraz atrakcyjność kulturowa regionu stanowi istotny potencjał dla rozwoju turystyki i całego regionu, gdyż dziedzictwo kulturowe regionu charakteryzuje różnorodność, przejawiająca się zróżnicowanym krajobrazem kulturowym pod względem form architektonicznych, stylowych i cech kulturowych i jako takie - w porównaniu z innymi regionami Polski i Unii Europejskiej - zostało w stosunkowo niewielkim stopniu przekształcone. Szczególnie obszary wiejskie zachowały w dużym stopniu cechy historyczne i ład przestrzenny, harmonijnie skomponowany z przyrodniczym otoczeniem, stanowiącym element podnoszący walory krajobrazu kulturowego regionu.

W ramach ochrony dziedzictwa kulturowego i rozwoju turystyki wyznaczono 5 kierunków polityki i zagospodarowania przestrzennego:

1. *Zachowanie i ochrona obiektów zabytkowych*, który będzie realizowany poprzez następujące działania: konserwacja, rewaloryzacja obiektów zabytkowych; podejmowanie działań przeciwdziałających degradacji zabytków, w tym archeologicznych; nadawanie nowych funkcji użytkowych obiektom zabytkowym z zachowaniem ich wartości architektonicznych, historycznych; ochrona przed zabudową i eksponowanie miejsc, stała inwentaryzacja obiektów o cennych walorach historycznych, kulturowych oraz sukcesywna aktualizacja ewidencji i rejestru zabytków; rozpoznanie, utworzenie listy dóbr

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

kultury współczesnej województwa oraz objęcie ich ochroną, sporządzanie i realizacja lokalnych programów opieki nad zabytkami; objęcie obiektów zabytkowych właściwą ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego; wspieranie tworzenia parków kulturowych, ustanawiania pomników historii oraz dążenia do wpisu najcenniejszych zabytków na listę UNESCO; rozwój i wykorzystanie potencjału środowiska naukowego w zakresie problematyki opieki nad zabytkami; tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego.

2. *Kreowanie i ochrona spójnego oraz harmonijnego krajobrazu kulturowego.* Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania: zachowanie historycznie ukształtowanych układów urbanistycznych, ruralistycznych i przestrzennych; kształtowanie krajobrazu kulturowego w oparciu o zasady ładu przestrzennego; odpowiednie wyeksponowanie obiektów zabytkowych, walorów krajobrazowych oraz harmonijne kształtowanie pola ekspozycji zabytku; zachowanie charakterystycznych cech tradycyjnego budownictwa.

3. *Efektywne wykorzystanie walorów dziedzictwa kulturowego, w tym przede wszystkim na cele turystyczne.* Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania: adaptacja obiektów zabytkowych oraz ich otoczenia przede wszystkim na cele turystyczne i kulturalne; udostępnianie zabytkowych obiektów, miejsc w systemie kulturowych szlaków tematycznych; rozbudowa i wzbogacanie istniejących szlaków kulturowych; integracja powiązań obiektów szlaków kulturowych ze szlakami turystycznymi różnych typów i rodzajów; popularyzacja oraz wspieranie organizacji imprez kulturowych; budowa spójnego i atrakcyjnego wizerunku oraz marki regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego; promocja potencjału turystycznego województwa w wymiarze lokalnym, regionalnym, krajowym i międzynarodowym; integrowanie instytucji, inicjatyw kulturowych w województwie oraz tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej i transgranicznej w zakresie wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego; rozbudowa oferty muzeów wykorzystującej atrakcyjne formy przekazu; rozbudowa sieci ośrodków informacji turystycznej w zakresie ilościowym i jakościowym; rozbudowa związanej z dziedzictwem kulturowym infrastruktury turystycznej, w tym bazy noclegowej, poprawa zaplecza technicznego turystyki oraz dostępności komunikacyjnej.

4. *Kształtowanie tożsamości kulturowej.* Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania: tworzenie warunków do wzmacniania tożsamości kulturowej lokalnych społeczności oraz tożsamości kulturowej całego regionu; wspieranie działań mających na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie znaczenia dziedzictwa kulturowego; poprawa dostępu do wiedzy o dziedzictwie kulturowym, w tym przy wykorzystaniu technologii cyfrowych;

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

zwiększenie dostępności wysokiej jakości oferty kulturalnej; rozwijanie działań wspierających aktywny udział mieszkańców w życiu kulturalnym; wzmocnienie tożsamości poprzez budowanie wspólnej marki regionu opartej na elementach dziedzictwa kulturowego.

5. *Kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych, ze szczególnym uwzględnieniem obiektów zabytkowych.* Kierunek ten będzie realizowany poprzez następujące działania: sporządzanie Programów rewitalizacji obszarów zdegradowanych; rewitalizacja zdegradowanej zabudowy, w tym zasobów mieszkaniowych; odnowa terenów zieleni; kształtowanie przestrzeni publicznych, realizacja działań na rzecz społeczności lokalnej, w tym zatrudnienia, podnoszenia kwalifikacji, poszerzenia aktywności społecznej, oferty edukacyjnej, kulturalnej, oferty spędzania wolnego czasu oraz wspieranie osób niepełnosprawnych, zagrożonych wykluczeniem społecznym.

5.4. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2024-2030.

Strategia zrównoważonego Rozwoju Powiatu Żagańskiego 2024-2030 została przyjęta Uchwałą nr XLIII/17/2024 przez Radę Powiatu Żagańskiego z dnia 28 lutego 2024 r. Jest to najważniejszy dokument programowy samorządu wytyczający politykę rozwoju lokalnego. W celu skutecznej i efektywnej interwencji strategicznej w dokumencie przeprowadzono kompleksową diagnozę w sfery społecznej, gospodarczej i przestrzennej. Określona Wizja przewiduje, iż w 2030 roku Powiat Żagański jest miejscem dobrym do życia, pracy, rozwoju i wypoczynku oraz zapewnia dostęp do wysokiej jakości usług publicznych i infrastruktury technicznej, dogodne warunki na lokalnym rynku pracy oraz atrakcyjną ofertę turystyczną, natomiast Misja kładzie nacisk na zrównoważony rozwój społeczno-gospodarczy i przestrzenny powiatu, który jest ukierunkowany na zapewnienie wysokiej jakości życia jego mieszkańcom i wzmocnianie konkurencyjności osiedleńczej i gospodarczej. W ramach 1 celu strategicznego - Podnoszenie jakości życia mieszkańców powiatu żagańskiego i rozwój kapitału społecznego - w sferze społecznej przewidziano m.in. następujące działania związane z wzmocnieniem zjawisk kulturalnych: promocja i wspieranie działalności ośrodków kultury w zakresie organizacji wydarzeń kulturalnych, warsztatów edukacyjnych i imprez integracyjnych, wykorzystywanie bazy lokalowej powiatu do prowadzenia działań kulturalnych, edukacyjnych i integracyjnych, organizowanie imprez, wydarzeń kulturalnych i sportowych skierowanych do mieszkańców wszystkich grup wiekowych, zwiększanie dostępności bazy sportowej przy szkołach powiatowych dla społeczności lokalnej, rozwijanie oferty skierowanej dla dzieci i młodzieży, zwłaszcza ukierunkowanej na animowanie czasu wolnego w okresie wakacyjnym. Sferę społeczną rozwijają również działania przewidziane związane z budowaniem przywiązania mieszkańców do wartości historyczno-

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

kulturowych powiatu, tworzeniem atrakcyjnej oferty turystycznej powiatu w oparciu o zasoby przyrodnicze i kulturowo-historyczne oraz promocją i wspieraniem działalności lokalnych producentów i rękodzielników w celu budowania katalogu produktów lokalnych. W ramach 3 celu strategicznego - Zrównoważony rozwój przestrzenny powiatu i ochrona środowiska przewidziano działania związane z ochroną i zachowaniem dziedzictwa kulturowego w tym zabytków, opierające się na udzielanie dotacji na prace konserwatorskie i restauratorskie obiektów zabytkowych, wspieraniem działań mających na celu zachowanie i poprawę stanu kulturowego dziedzictwa materialnego i niematerialnego powiatu oraz na prowadzeniu działań edukacyjnych i upowszechnianie wiedzy na temat dziedzictwa kulturowego powiatu.

5.5. Program opieki nad Zabytkami Powiatu Żagańskiego na lata 2021-2024/kolejna edycja.

Program opieki nad Zabytkami Powiatu Żagańskiego na lata 2021 – 2024 został przyjęty Uchwałą Nr XXIV.8.2021 Rady Powiatu Żagańskiego z dnia 27 lipca 2021 r. Obecnie przeprowadzane są konsultacje związane z dokumentem, nie opracowano kolejnej edycji, należy monitorować stronę Powiatu Żagańskiego.

6. RELACJE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029 Z DOKUMENTAMI OPRACOWANYMI NA POZIOMIE GMINY ŻAGAŃ.**6.1. Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027.**

Strategia Rozwoju Gminy Żagań na lata 2021-2027 została przyjęta Uchwałą Nr XXXVII/240/21 Rady Gminy Żagań w dniu 22 listopada 2021. Strategia zawiera 10 wyzwań rozwojowych. W określonej Wizji *Gmina Żagań to atrakcyjna przestrzeń do życia i inwestowania, przyciągająca nowych mieszkańców oraz przedsiębiorców, posiada rozwiniętą ofertę spędzania wolnego czasu, która wzmacnia jakość przestrzeni mieszkaniowej oraz sprzyja aktywności społecznej. Mieszkańcy gminy aktywnie uczestniczą w życiu społecznym, a instytucje gminne wspierają integrację społeczną. Gmina inwestuje w rozwój i edukację różnych grup wiekowych, w tym dzieci i młodzieży oraz seniorów (...) dąży do rewitalizacji i odnowy obszarów wiejskich, w szczególności poprzez ochroną i zachowanie dziedzictwa kulturowego.* Wizja będzie realizowana poprzez 3 cele: Atrakcyjna i bezpieczna przestrzeń do życia, Aktywni mieszkańcy, Rozwinięta funkcja gospodarcza. Tematem 9 celu rozwojowego jest m.in.: zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego, wzmacnianie więzi społecznych, budowa tożsamości. W dokumencie przyznano, iż Gminę Żagań charakteryzuje występowanie zdegradowanych przestrzeni, które wpływają na ocenę jakości życia. Zjawisko to wpływa negatywnie na integrację społeczną, tożsamość oraz

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

na wizerunek gminy. Podniesienie estetyki i jakości przestrzeni publicznych jest uzasadnionym życzeniem mieszkańców i jako długofalowy efekt, wesprze rozwój funkcji wypoczynkowej i turystycznej. W priorytecie 1.3 *Wzmocnienie wizerunku i estetyki gminy* wyznaczono m.in. zadania obejmujące: rewitalizację obszarów wiejskich, budowę ciągów pieszych i rowerowych, zagospodarowanie parku, remonty i zabezpieczenie obiektów sakralnych, nasadzenie zieleni. W Priorytecie 2.3 *Rozwój kultury*, przewidziano działania odnoszące się do procesów kulturotwórczych polegających na: organizacji czasu wolnego mieszkańców, organizacji imprez kulturalnych i promocyjnych, wspieraniu działalności organizacji pozarządowych, współpracy ze stowarzyszeniami, zespołami artystycznymi, wspieraniu i promocji organizacji zrzeszających twórców ludowych, zespoły folklorystyczne, działalność klubów Senior + i innych zrzeszających osoby po 60 r. ż., doposażenie bibliotek. W Priorytecie 2.5 *Rozwój infrastruktury na rzecz aktywności i integracji społecznej* wskazano m.in. na: remont, budowę, modernizację i przebudowę świetlic wiejskich oraz zadania z zakresu turystyki: polegające na wyznaczaniu nowych szlaków turystycznych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych, budowaniu ścieżek rowerowych i zagospodarowaniu przestrzeni publicznej, stworzenie centrum rekreacyjnego dla mieszkańców i turystów.

6.2. Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań/Plan ogólny.

W związku z nowelizacją Ustawy o planowaniu przestrzennym (Dz. U. 2024 poz. 1130). Plan ogólny¹⁵ obejmujący teren całej gminy, od 1 lipca 2026 roku zastąpi studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. W przeciwieństwie do studium będzie on aktem prawa miejscowego. Z planem ogólnym będzie oceniana zgodność miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Obecnym dokumentem określającym kierunki polityki przestrzennej Gminy Żagań jest *Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Żagań*, przyjęte Uchwałą Nr XIX/141/20 z dnia 17 czerwca 2020 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Żagań. W Studium przeprowadzono analizę uwarunkowań przestrzennych, społeczno-gospodarczych, środowiskowych oraz kulturowych. Celem strategicznym dla działań przestrzennych jest dążenie do utworzenia struktury funkcjonalno-przestrzennej, która zapewni harmonijny, zrównoważony rozwój Gminy, wpływający na poprawę warunków życia mieszkańców obejmującym m.in.: ochronę dziedzictwa kulturowego, jako głównego elementu struktury funkcjonalno-przestrzennej, rozwój turystyki i agroturystyki, poprawę standardów zamieszkania, pracy i obsługi

¹⁵ Jego ustalenia dadzą podstawę do uchwalania planów miejscowych oraz wydawania decyzji o warunkach zabudowy. Trzeba będzie w nim określić strefy planistyczne oraz gminne standardy urbanistyczne.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

mieszkańców. W tym celu zdefiniowano długofalowe zadania obejmujące m.in.: ochronę obszarów, zespołów i obiektów prawnie chronionych (figurujących w rejestrze zabytków i ewidencji konserwatorskiej), w tym wykazanych stanowisk archeologicznych, wytyczenie obszarów chronionych we wsi Bożnów, Dietrichowice, Jelenin, Miodnica, Stary Żagań i precyzyjne opracowanie zasad kształtowania tych przestrzeni, wytyczne konserwatorskie do poszczególnych stref, które powinny stanowić integralną częścią planu zagospodarowania przestrzennego. W planach zagospodarowania przestrzennego każdej wsi należy wprowadzić zapisy: o konieczności uwzględnienia tradycji budowlanych przez ich twórcze przekształcenie, gdzie nowa zabudowa winna być podporządkowana historycznemu rozplanowaniu, skali i gabarytom historycznej zabudowy; dążenie do przywrócenia wartości zdegradowanym obszarom oraz systematyczne poprawianie jakości życia w obiektach zabytkowych dopuszczające modernizację, adaptację i remont w uzgodnieniu ze służbami konserwatorskimi; dążenie do tego, aby obiekty o wartościach kulturowych miały właścicieli lub użytkowników dbających o dobry stan techniczny i estetyczny obiektów i ich otoczenia, opracowanie polityki finansowej, preferującej utrzymanie walorów kulturowych oraz realizację obiektów o twórczych rozwiązaniach architektonicznych; kształtowanie świadomości społecznej o konieczności ochrony wartości kulturowych, promowanie wartości kulturowych gminy poprzez np. foldery, gromadzenie dokumentacji związanej z historią poszczególnych miejscowości, przeprowadzenie aktualizacji i weryfikacji rejestru i ewidencji zabytków, opracowanie programu i wprowadzenie do szkół wiedzy o regionie i krajobrazie kulturowym, - opracowanie programu np. rozwoju turystyki mając na względzie zagospodarowanie dóbr kultury. W dokumencie wyznaczono również zadania obejmujące rozwój turystyki, w tym infrastruktury, tworzenie nowych szlaków, etc. W Studium określono formy ochrony konserwatorskiej¹⁶ występujące w poszczególnych miejscowościach oraz propozycje wyznaczenia stref ochrony konserwatorskiej.

Należy zwrócić szczególną uwagę:

Wszelkie prace remontowo-budowlane, inwestycyjne przy obiekcie wpisanym do rejestru zabytków należy uzgodnić z Lubuskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków w Zielonej Górze. Natomiast w obrębie występujących stanowisk archeologicznych wprowadza się wymóg prowadzenia badań archeologicznych przy inwestycyjnych pracach ziemnych, stosownie do przepisów odrębnych.

¹⁶ Obiekty wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków zostały wyszczególnione w tabeli na s.112, 113. Wykaz stanowisk archeologicznych dla poszczególnych miejscowości stanowi załącznik nr 2.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Miejscowości	Strefa ochrony	Propozycja strefy ochrony
Bożków	Ochroną konserwatorską objęto obiekty wpisane do rejestru zabytków.	Postuluje się wprowadzenie strefy ochrony konserwatorskiej w środkowej części wsi, a także wprowadzenie strefy „E” (ekspozycji) od strony południowo-wschodniej wsi, dla których należy opracować zasady kształtowania tej przestrzeni.
Bukowina Bobrzańska	Ochroną konserwatorską objęto kościół wpisany do rejestru zabytków, zabudowę folwarczną i zagrodową objętą ewidencją konserwatorską. Ochroną konserwatorską objęto stanowiska archeologiczne, szczególną uwagę należy zwrócić na stanowisko nr 6, stanowisko związane z wałami ślaskimi tzw. “Wały Chrobrego”.	
Chrobrów	Ochroną konserwatorską objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska archeologiczne.	W Studium postuluje się wpisanie do rejestru zabytków zespołu folwarcznego.
Dzietrzychowice	Ochroną objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska archeologiczne.	W Studium proponuje się we wsi wyznaczyć strefę ochrony konserwatorskiej, dla której należy opracować zasady kształtowania tej przestrzeni.
Gorzupia Górna, Gorzupia Dolna, Gryżyce	Ochronie podlegają stanowiska archeologiczne oraz obiekty objęte ewidencją konserwatorską.	
Jelenin	Ochroną objęte są obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz stanowiska archeologiczne sięgającymi neolitu poprzez wszystkie okresy pradziejowe.	W Studium postuluje się wprowadzić strefę ochrony konserwatorskiej, dla której należy opracować zasady kształtowania przestrzeni. Opieką należy objąć cmentarze, które wzbogacają przestrzeń wsi dzięki zachowanej zieleni wraz z obiektami architektonicznymi - kaplice, które posiadają dużą wartość kulturową. Proponuje się wpisać do rejestru zabytków zespół pałacowo-folwarczny.
Łozy		Wśród nielicznych śladów osadnictwa największe znaczenie ma kurhan, prawdopodobnie z epoki kamiennej, który wymaga przeprowadzenia badań archeologicznych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Marysin	Zespół pałacowo-folwarczny objęty ewidencją konserwatorską.	
Miodnica	Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.	Wprowadzenie strefy ochrony konserwatorskiej dla Miodnicy oraz opracowanie dla niej zasad kształtowania przestrzeni w poszanowaniu historycznych zasad jej kształtowania.
Pożarów, Pruszków, Puszczyków, Rudawica	Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.	
Stara Kopernia	Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.	W studium postuluje się zachowanie istniejącego historycznego układu przestrzennego, w którym nową zabudowę należy lokalizować zachowując historyczną kompozycję.
Stary Żagań	Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.	Ze względu na zachowanie wszystkich elementów kompozycyjnych wsi oraz na ich wartość proponuje się wprowadzenie strefy ochrony konserwatorskiej i opracowanie dla niej zasad kształtowania historycznej przestrzeni.
Trzebów	Ochronie konserwatorskiej podlegają obiekty objęte ewidencją konserwatorską, a także stanowiska archeologiczne.	

6.3. *Gminny Program Rewitalizacji dla Gminy Żagań na lata 2024-2030.*

Gminny Program Rewitalizacji to dokument, który realizuje proces wyprowadzenia ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowany terytorialnie, prowadzony przez interesariuszy rewitalizacji¹⁷. Uchwała LXVI/467/23 Rady Gminy Żagań z dnia 29 listopada 2023 r. w sprawie wyznaczenia obszaru zdegradowanego i obszaru rewitalizacji delimituje następujące obszary objęte przedsięwzięciami rozwojowymi: Dietrichowice, Jelenin, Miodnica. Na wyznaczonych terenach przewidywane są działania, które będą związane m.in. z zachowaniem dziedzictwa kulturowego. Obecnie trwają prace nad *Gminnym Programem Rewitalizacji dla Gminy Żagań na lata 2024-2030*.

¹⁷ Art 15 ustawy o rewitalizacji z dnia 20 lutego 2024 r., Dz. U. 2024 poz. 278.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**7. HISTORIA GMINY ŻAGAŃ.****7.1. Położenie Gminy Żagań**

Gmina Żagań jest gminą wiejską położoną w województwie lubuskim, w powiecie żagańskim, jej siedziba znajduje się w mieście Żagań. Geograficznie Gmina zlokalizowana jest na terenie trzech mezoregionów: Wzniesień Żarskich, Wzgórz Dalkowskich i Borów Dolnośląskich. Przez jej terytorium przepływa rzeka Bóbr, a także lewobrzeżny dopływ Czarna Wielka. Terytorialnie od północy sąsiaduje z gminą Nowogród Bobrzański; od wschodu z gminami: Brzeźnica, Szprotawa i Małomice; od południa z gminą Osiecznica (województwo dolnośląskie); od zachodu z gminami Iłowa i Żary. Gmina złożona jest z następujących sołectw: Bożnów, Bukowina Bobrzańska, Chrobrów, Dietrichowice, Dybów, Gorzupia Dolna i Gorzupia Górna, Gryżyce, Kocin, Jelenin, Marysin, Miodnica, Nieradza, Pożarów, Puszczyków, Rudawica, Stary Żagań, Stara Kopernia, Trzebów, Tomaszowo.

7.2. Historia Gminy Żagań.

Szczegółowy zarys dziejów tego terenu przedstawiono w artykule opracowanym przez Michała Suszczewicza pt. „Zarys dziejów Żagania i powiatu żagańskiego”, na portalu popularystycznym - Turystyka Kulturowa Numer 4/2015 (kwiecień 2015) oraz w poprzedniej edycji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań 2022-2025.

Historia terenów, na których obecnie zlokalizowana jest Gmina Żagań i jej sołectwa jest ściśle związana z rozwojem większych ośrodków miejskich Żagania i Szprotawy.

Historia stałego osadnictwa na tym terenie rozpoczyna się w okresie około 2 tys. lat p.n.e. W ramach przeprowadzonych w tym regionie badań archeologicznych odkryto kilka grodzisk. W X wieku Geograf Bawarski¹⁸ podaje, że w tych okolicach wzniesiono ok. 20 grodów należących do plemienia Dziadoszan. Było to plemię słowiańskie, należące do grupy plemion lechickich. Słowianie osiedlili się na tych ziemiach w VI/VIII wieku. Pod koniec X wieku obszar ten wszedł w skład państwa pierwszych Piastów. Pierwsze historyczne wzmianki o terenach powiatu żagańskiego pochodzą z XI wieku, gdy cesarz niemiecki Otton III przemierzał okolice

¹⁸ *Geograf Bawarski* wzmiankuje ok. 845 roku o istnieniu grodu oraz podania, według których miał to być zamek słowiański powstały na Wzgórzu Zamkowym w 840 roku¹⁸. Dokładna lokalizacja grodu nie jest określona, ale przyjęło się, że był on położony nad Bobrem w odległości około 1,5 km na północ od Żagania. Do powstania grodu przyczyniły się zapewne procesy osadnicze związane z najazdami zbrojnymi. Gród został zbudowany najprawdopodobniej przez okolicznych mieszkańców w celach obronnych. Warto zauważyć, iż tereny leżące po prawej stronie Bobru były już zamieszkane w okresie kultury łużyckiej (1300-1400 w. p.n.e.). Ponadto gród mógł również pełnić funkcję strażnicy, gdyż przez rzekę Bóbr prowadził trakt łączący Wielkopolskę z Lipskiem i Halle oraz trakty handlowe o mniejszym znaczeniu regionalnym.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Żagania i Szprotawy zmierzając do Gniezna na słynne spotkanie z Bolesławem Chrobrym, znane jako zjazd gnieźnieński. W Iławie, obecnej dzielnicy Szprotawy, w 1000 roku doszło do powitania cesarza przez księcia Polski, późniejszego króla – Bolesława Chrobrego. W czasach wczesnego średniowiecza był to bardzo ważny strategicznie obszar, ze względu na ulokowane tu Wały Śląskie, które broniły granic tworzącego się państwa polskiego.

Najstarsza wzmianka dotycząca Żagania występuje w dokumencie Henryka Brodatego wystawionym dla klasztoru w Lubiążu z 1202 roku, z której wynika, iż kasztelanem żagańskim był Stefan - "*comes Stephanus castelanus meus de Sagan*". Gród ten strzegł przeprawy na szlaku handlowym biegnącym z Halle i Lipska w kierunku Wielkopolski, był nazwany Drogą Solną, bądź niskim szlakiem.

W okolicy Żagania oprócz grodu funkcjonowała osada o charakterze targowym. Przez historyków lokalizowana jest w Starym Żaganiu w sąsiedztwie romańskiego kościoła, który został wybudowany w 1149 roku. Zatem przypuszcza się, iż osada mogła powstać pomiędzy X a XI wiekiem. Ze względu na znaczną odległość od przeprawy przez Bóbr, około 1230 roku osada została przeniesiona na teren dzisiejszego śródmieścia.

Od 1252 roku okolice Szprotawy i Żagania zostały przyłączone do księstwa głogowskiego, rządzonego przez księcia Konrada, założyciela miasta Głogowa. W połowie XIII wieku książę głogowski Konrad przyznał dynamicznie rozwijającej się osadzie przywileje lokacyjne według prawa magdeburskiego. Nie zachował się akt lokacyjny, dlatego dokładna data nadania praw miejskich nie jest znana. Przyjmuje się, że mogło to nastąpić pomiędzy 1253 a 1260 rokiem¹⁹. W tym czasie w okolicy grodu i osady mogło istnieć co najmniej 20 osad²⁰, a miasto ogrywało centralną funkcję w stosunku do okolicznych wsi. Z dużym prawdopodobieństwem wytypować można, kierując się polskim nazewnictwem wsi, następujące osady: Miodnica, Gorzupia, Niemcza, Machów, Dybów, Puszczyków, Łozy, Stara Kopernia, a być może również Rudawica i Dobre nad Kwisą. Były to osady małe, skupiające po kilka, najwyżej kilkanaście gospodarstw. Stara

¹⁹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.103.

²⁰ Akcja zagospodarowania puszczy granicznych została podjęta przez Henryka Brodatego (1202-1238), który być może zlecił ją kasztelanowi żagańskiemu Stefanowi. Henryk Brodaty zagospodarował pograniczne tereny, gdyż u progu XIII wieku puszcze te straciły swe funkcje strategiczne. Ponadto przekształcał osady miejskie takie jak m.in. Żagań w rozplanowane organizmy urbanistyczne i zakładał nowe wsie w oparciu o sprowadzanych z zachodu osadników. Przybysze otrzymywali lasy do wykarczowania i zagospodarowania, za co byli na 10 lat zwolnieni od podatków. Wsie, wytyczone według określonego wzorca, noszą nazwę wsi leśnych łąnów (typ łańcuchówki). Ten typ osady charakteryzuje się rozluźnioną zabudową, rozciągniętą zawsze wzdłuż strumienia, niekiedy kilometrami (Dzietrzychowice, Bukowina Bobrzańska.). Procesowi przekształceń poddane zostały także niektóre wsie XII-wieczne, otrzymując wraz z prawem niemieckim nowe rozplanowanie. Takim przeobrażeniom poddane zostały wsie Miodnica i Stara Kopernia.[w:] https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_tekst_jednolity.pdf.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Kopernia i Rudawica rozwinęły się przestrzennie w związku z lokacją na prawach niemieckich. Oprócz wymienionych, na śródleśnych polanach, istniały zapewne pojedyncze gospodarstwa rodzinne zwane żrebami.

W 1274 roku Żagań stał się stolicą oddzielnego księstwa, w którym panował książę Przemko, syn księcia głogowskiego Konrada. Wówczas znaczenie miasta znacząco wzrosło. Efektem była rozbudowa miasta w 1280 roku, w kierunku wschodnim, gdzie *ulokowano nowy plac targowy, zamek książęcy i klasztor franciszkanów*. Obszar miasta został otoczony murami miejskimi, które posiadały trzy bramy wjazdowe: Szprotawską, Żarską oraz Szpitalną. Ukształtowany już w XIII wieku układ zabudowy centrum miasta utrzymywał się przez kolejne stulecia bez większych zmian. Wzrastające znaczenie i rozwój gospodarczy miasta skutkowało również rozwojem przedmieść ulokowanych przy głównych drogach wyjazdowych z miasta. Opisywany region był wówczas etnicznie mieszany. Niektóre źródła podają, że miejscowości położone na terenie współczesnego powiatu żagańskiego zamieszkiwała ludność łużycka i polska, a po okresie kolonizacji w XIII wieku, również ludność niemiecka. Żagań już w XIII wieku posiadał własny system miar i wag, według których były rozliczane lokalne transakcje. Mógł się również poszczycić własną mennicą, która wybijała srebrne monety. W 1284 roku do miasta przeniesiono klasztor augustianów z pobliskiego Nowogrodu Bobrzańskiego, któremu pod koniec wieku książę przekazał swój stary zamek. W 1300 roku miasto posiadało własną komorę celną, a kilka lat później poświadczony został fakt urzędowania władz miejskich, których głównymi organami były: rada miejska i burmistrz. Miasto stawało się ważnym ośrodkiem handlu, co prawda głównie lokalnego, ze względu na brak spławnej rzeki. Początek XIV wieku był dość burzliwy dla księstwa żagańskiego, ze względu na przejściowe osłabienie władzy książęcej. Na drogach pojawili się rozbójnicy, którzy napadali na karawany kupieckie. Z tego powodu zwołano specjalny zjazd do Głogowa w 1309 roku, który miał na celu zorganizowanie zwalczania rozbojów na drogach księstwa. Wśród miast śląskich, których przedstawiciele podpisali dokument zobowiązujący do ścigania i karania przestępstw były również Szprotawa i Żagań. Oprócz bandytyzmu, księstwo trapiły również problemy finansowe, dlatego też książęta żagańscy oddali Szprotawę w zastaw lokalnym rycerzom. Do najbardziej znaczących z nich należał Henryk von Biberstein, który za pozwoleniem biskupa wrocławskiego przeniósł zakon magdalenek z Bytomia Odrzańskiego do Szprotawy.

W 1312 roku księstwo głogowskie zostało podzielone po raz kolejny. Wtedy to Żagań wraz z okolicznymi ziemiami przejął książę Henryk, który utworzył nowe księstwo ze stolicą w wymienionym mieście. Ze względu na coraz większe osłabienie pozycji politycznej Piastów śląskich następowało stopniowe uzależnianie kolejnych księstw od Korony Czeskiej. W 1329 roku książę Henryk żagański złożył hołd królowi Czech Janowi Luksemburskiemu. Roszady związane z dalszymi podziałami księstwa trwały przez cały wiek XIV. Wtedy powstały kolejne odrębne księstwa, m.in. władztwo ze stolicą w Kozuchowie. Liczne konflikty pomiędzy

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

książętami powodowały częste zmiany granic księstw, co dotyczyło także Żagania i Szprotawy, które zostały rozdzielone granicami – Szprotawę przyłączono do księstwa glogowskiego. Mimo tych politycznych zawirowań, oba miasta znakomicie się rozwijały. Na początku XV wieku Żagań uzyskał prawo bicia halerzy, miasto dokonało również rozbudowy swojego głównego kościoła. Dodatkowo zyskało nowe ziemie, poprzez wykupienie prawa własności okolicznych wsi. Księstwo żagańskie formalnie uniezależniło się od Głogowa dopiero w 1413 roku, gdy Jan I Żagański odłączył te ziemie od reszty księstwa glogowskiego. Kilka lat później miasta księstwa glogowskiego zawarły umowę, dotyczącą obrony przed wrogiem zewnętrznym.

W latach 20. i 30. XV wieku na teren Dolnego Śląska wdzierali się z Czech oddziały husyckie, które powodowały spustoszenia w wielu miastach i wioskach regionu (było to skutkiem wojen husyckich). Wówczas książęta glogowski i żagański sprzymierzyli się, w celu obrony swoich ziem przed najazdem. Mimo to, w 1427 roku Żagań został zajęty przez husytów, a tamtejsza cenna biblioteka zakonu augustianów zniszczona. Po wojnach husyckich spory związane z wyborem króla czeskiego doprowadziły do konfliktu pomiędzy Czechami, a będącymi ich lennami księstwami śląskimi, które opowiedziały się za wyborem króla Węgier Macieja Korwina. Natomiast Czesi wybrali ostatecznie Jerzego z Podiebradów, zwolennika husytyzmu. W wyniku wojny, zwierzchnikiem Śląska został król Maciej Korwin, a lokalni książęta, w tym również żagański i glogowski złożyli mu hołd.

Po śmierci Jana I doszło do zatargu pomiędzy synami o podział królestwa. Jeden z synów Jan II, (sojusznik wyżej wymienionego króla Jerzego z Podiebradów), zaatakował wówczas Wrocław i jego okolice, które dotkliwie spustoszył. Wówczas Papież nałożył interdykt na księcia i księstwo żagańskie. W 1462 roku, Baltazar brat Jana II, który popierał przeciwne stronnictwo, wraz z pomocą wojsk z księcia glogowskiego, zdobył zamek żagański i odzyskał kontrolę nad księstwem. Po niespełna dziesięciu latach Jan II ukrywający się w Przewozie, najechał Żagań i po oblężeniu miasta zdobył je. Uwięził brata, który niedługo potem zmarł. W 1472 roku Jan II zorganizował wyprawę zbrojną na Polskę we współpracy z Maciejem Korwinem. W tym samym roku sprzedał księstwo żagańskie dynastii Wettinów z Saksonii. Dzięki temu pomiędzy Szprotawą a Żaganiem została ustanowiona granica państwowa, pomiędzy czeskim Śląskiem a Saksonią. W saskich granicach pozostało aż do 1549 roku, kiedy cesarz Ferdynand I włączył je do monarchii habsburskiej. W tym okresie do Żagania i okolicznych ziem dotarła reformacja. Pierwsi kaznodzieje ewangeliccy pojawili się w mieście już w 1524 roku, jednak 14 lat później właściciel miasta i ziem księstwa żagańskiego wydał zakaz głoszenia kazań przez kaznodziejów luteranских.

W czasie wojen o sukcesję książęcą w sąsiednim Głogowie, Żagań był nękany dwukrotnie przez epidemie dżumy i liczne pożary, które trawiły znaczną część zabudowy miejskiej. Po oblężeniu księcia Jana i pożarach, miasto szybko podniosło się z ruin. Na początku XVI wiek w mieście

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wybuchła największa w jego historii epidemia dżumy, która pochłonęła około 1500 ofiar.

W XV i XVI wieku nieszczęścia nie ominęły mieszkańców miasta i zapewne istniejących w tym czasie osad. Oprócz najazdów i wojen mieszkańców nękały epidemie dżumy. Pierwszą odnotowano w 1438 roku, drugą w 1507 roku. Ponadto samo miasto ucierpiało w wyniku pożarów²¹. W 1486 pożar zniszczył zabudowania mieszkalne, ratusz, dwa klasztory, a w 1495 roku spłonął zamek książęcy.

W 1549 roku książęta Saksonii odstąpili Habsburgom księstwo żagańskie w zamian na tereny na pograniczu Saksonii. W tym okresie miasto z księstwem było wielokrotnie przekazywane pod zastaw na rzecz m. in. margrabiów brandenburskich, czy przedstawicieli rodu von Promnitz.

W 1627 roku Żagań został odkupiony od cesarza przez Albrechta von Wallensteina, który znacznie przyczynił się do jego odbudowy i rozwoju. Powstał wówczas nowy zamek wzniesiony na ruinach dotychczasowego zamku książęcego. Okres wojny trzydziestoletniej był dotkliwy w skutkach dla okolicznych mieszkańców i miasta²². Zmniejszyła się liczba ludności oraz domów. Największe zniszczenia spowodowały wojska szwedzkie, które okupowały Żagań w latach 1641-1645. Ponadto ludność w XVII wieku była wielokrotnie dziesiątkowana, a mienie niszczone, do czego przyczyniły się pożary, epidemie, głód²³. W Żaganiu nastał okres walki pomiędzy wyznawcami katolicyzmu i luteranizmu o kościół parafialny, który przechodził wówczas z rąk do rąk. W 1634 roku zginął Albrecht von Wallenstein, a księstwo żagańskie znów trafiło pod bezpośrednie panowanie Habsburgów. Nowym właściciel Żagania został w 1667 roku Vaclav Eugenius von Lobkovitz, którego potomkowie zarządzili miastem przez kolejne stulecie. Ogłosił on edykt skierowany przeciwko protestantom. Rok później utracili oni wszystkie świątynie w regionie. Odtąd najbliższy kościół ewangelicki znajdował się aż w Głogowie.

Wojna siedmioletnia (1756-63) przyniosła dla Żagania i jego okolice zniszczenia i ubytek ludności. W 1756 roku w mieście żyło nieco ponad 2800 mieszkańców, natomiast po wojnie 7-letniej, ich liczba spadła do niecałych 2500. Przez rejon przemieszczały się walczące ze sobą wojska pruskie, austriackie i rosyjskie, grabiąc i pustosząc okolice.

W 1786 roku ostatni z właścicieli księstwa żagańskiego z rodu von Lobkovitz, Joseph Franz Maximilian Ferdynand Carl sprzedał Żagań wraz z otaczającym go księstwem Piotrowi Bironowi, księciu kurlandzkiemu. Ten od króla Fryderyka II otrzymał prawo dziedziczenia swoich dóbr w linii żeńskiej, ze względu na brak męskiego potomka. Na stałe w Żaganiu

²¹ W 1486 roku pożar zniszczył zabudowania mieszkalne, ratusz, dwa klasztory, a w 1495 roku spłonął zamek książęcy.

²² Wojna trzydziestoletnia to europejski konflikt trwający od 23 maja 1618 do 24 października 1648 roku pomiędzy protestanckimi państwami Świętego Cesarstwa Rzymskiego (I Rzeszy) wspieranymi przez inne państwa europejskie (takie jak Szwecja, Dania, Republika Zjednoczonych Prowincji, Francja), a katolicką dynastią Habsburgów.

²³ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.105.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

rodzina Bironów osiedla się w 1795 roku. W 1844 roku majątek przejęła jego córka Dorota Talleyrand-Perigord. Talleyrandowie byli jego właścicielami do czasów hitlerowskich. W latach 1806-1807 i 1813 przez Śląsk, a więc i Żagań wraz z okolicami, przetoczyły się wojny napoleońskie. W tym okresie, w 1810 roku, podobnie jak w całych Prusach, dokonano kasaty miejscowych klasztorów.

W XIX wieku miasto stało się ważnym ośrodkiem lokalnym, ze względu na liczne inwestycje. W 1846 otwarto linię kolejową z Żagania do Głogowa przez Szprotawę, a w 1875 roku do Legnicy, następnie do Nowej Soli, połączenie otrzymały Bukowina Bobrzańska, Jelenin, Stara Kopernia, Trzebów, Rudawica i Łozy.

Okres pierwszej wojny światowej dla ziem dawnego księstwa żagańskiego, pomimo braku zniszczeń, był niezwykle trudny. Tutejszą ludność objęła wojenna mobilizacja, kolejne roczniki mężczyzn były powoływane do wojska. W miarę przedłużania się wojny w regionie zaczął narastać problem z zaopatrzeniem w żywność i inne artykuły²⁴. W czasie I wojny światowej, w zachodniej części Żagania założono obóz jeniecki dla żołnierzy rosyjskich. W 1918 roku I wojna światowa zakończyła się klęską i upadkiem Cesarstwa Niemieckiego. Od 1919 do 1933 panowała w byłym Cesarstwie Niemieckim republika weimarska, a od 1933 roku – totalitarna III Rzesza. W 1932 roku połączono powiat żagański i szprotawski tworząc nowy powiat szprotawski z siedzibą w Żaganiu i Szprotawie. Jednak z upływem czasu kolejne wydziały urzędu powiatowego przenoszono do Żagania. Czasy nazistowskie przyczyniły się do inwestycji o charakterze militarnym. W zachodniej części Żagania ulokowano nowe koszary dla wojsk pancernych, a na północ od Żagania i na wschód od Szprotawy ulokowano lotniska wojskowe. W 1935 roku ówczesni właściciele pałacu z rodu Talleyrand-Perigord zostali pozbawieni tytułu książęcego, a ostatni książę żagański Boson II de Talleyrand-Perigord został uznany przez władze nazistowskie za wroga państwa i pozbawiony obywatelstwa niemieckiego²⁵. Okres nazistowskiego panowania dla mieszkańców Żagania i okolic to czas budowy nowego, totalitarnego porządku robót publicznych, monopolizacji władzy przez partię NSDAP, zbrojeń, ale też czas prześladowania osób i ugrupowań opozycyjnych, szczególnie ludności żydowskiej. W czasie "nocy kryształowej" zniszczona zostaje żagańska synagoga i inne miejsca związane z lokalną społecznością żydowską. W okolicy Żagania ulokowano także jeden z największych obozów jenieckich – Stalag VIII C dla żołnierzy i podoficerów alianckich. Po II wojnie światowej na mocy postanowień konferencji w Poczdamie w lipcu 1945 roku tereny te zostały przyłączone do Polski, jako część tak zwanych Ziemi Zachodnich (Ziem Odzyskanych). Odtąd niemiecki Sagan stał się Żaganiem, zasiedlanym pomimo zniszczeń przez osadników z przedwojennej Polski (nazwa została nadana tymczasowo, po czym zmieniono ją na współczesną - Żagań). Dotychczasowa ludność została prawie w całości wysiedlona do Niemiec.

²⁴ <http://www.turystykakulturowa.eu/?id=place&nr=78&txt=1>.

²⁵ Tamże.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W Żaganiu utworzono dyrekcję PKP dla Ziem Odzyskanych. W 1950 roku powiaty żagański i szprotawski zostały włączone do nowo utworzonego województwa zielonogórskiego. Na terenach wiejskich przystąpiono do tworzenia spółdzielni produkcyjnych, tzw. PGR-ów, zastępujących gospodarowanie ziemią przez indywidualnych rolników. W okolicach Żagania i Szprotawy od zakończenia wojny stacjonowały wojska radzieckie, które rozbudowywały pozostawione przez Niemców lotniska. Inwestowano zarówno w nowe budynki socjalne oraz infrastrukturalne, jak również w obiekty obronne. W okolicach Wiechlic ulokowano masywne bunkry, wewnątrz których mogły być składowane rakiety z głowicami jądrowymi. W okolicach Żagania i Szprotawy w czasach PRL rozbudowano znacząco przemysł. Początek lat 90. XX wieku przyniósł znaczące zmiany w regionie, wraz z upadkiem komunizmu w Polsce i transformacją gospodarczą. Likwidacji uległo wiele zakładów przemysłowych, zwłaszcza w okolicach Szprotawy. W 1992 roku okoliczne lotniska w Żaganiu (obecne Tomaszowo) oraz Szprotawie (obecne Wiechlice-Osiedle) opuściły jednostki radzieckie stacjonujące tam od 1945 roku. Odtąd władze miasta zagospodarowują tereny pozostawione przez Rosjan, dla celów cywilnych. Wraz ze zmianą administracyjną w 1999 roku, Żagań został miastem powiatowym w południowej części województwa lubuskiego.

7.3. Historia sołectw.

W celu właściwego rozpoznania walorów kulturowych sołectw i ich znaczenia w procesach rozwojowych, niniejszy podrozdział zawiera analizę historyczną sołectw, która w sposób szczegółowy została opracowana w poprzedniej edycji Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2022-2025. Informacje nadal są aktualne i poniżej zacytowane.

Bożnów²⁶ *niem. Eckersdorf*. Najstarsze wzmianki na temat wsi pochodzą z XIII wieku. Wiążą się z książęcym nadaniem żagańskim augustianom patronatu nad kościołem w „*Echardii villa*”, jak w tym dokumencie nazwany został Bożnów. Sam kościół powstał zapewne wcześniej. Wieś była własnością książąt żagańskich. Pierwszy folwark w Bożnowie powstał prawdopodobnie w 1700 roku. Z tego okresu pochodzi informacja o pobieraniu dziesięciny przez augustianów z folwarku. W 1743 roku wybudowano szkołę ewangelicką, w której pracowało 2 nauczycieli. W 1845 roku we wsi istniały dwa majątki. Określane jako majątki A i B. Właścicielem części A była księżna Dorothea von Talleyrand z domu księżniczki von Curland. Majątek obejmował 13 domów z 98 mieszkańcami, 1 folwark, cegielnię, 850 sztuk owiec. Część B należała do miasta Żagań. Majątek obejmował 130 domów z 944

²⁶ Bożnów położony przy wschodniej granicy miasta Żagań, zachodnim krańcem opiera się o drogę do Szprotawy, wschodnim o drogę do Kozuchowa. Prezentuje rodzaj wsi o charakterze ulicówki, której długość wynosi ok. 2 km z wyraźnie zaznaczoną dominantą w centrum w postaci kościoła.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

mieszkańcami, 16 rzemieślników, kramarza, 44 tkaczy, 538 owiec i 693 sztuki bydła. W drugiej połowie XIX wieku występuje już tylko jeden majątek należący do księstwa żagańskiego o statusie dóbr rycerskich. W 1886 roku dobra stają się własnością księcia Napoleona Louisa von Talleyrand-Perigord. Majątkiem w jego imieniu zarządzał generalny pełnomocnik major von Hugo, a dzierżawiony był przez Ressa. Na początku XX wieku właścicielem został książę Charles Maurice Pierre Jason Howard zamieszkały w Paryżu. Kolejnym dzierżawcą majątku został generalny dzierżawca dóbr książęcych Georg Höfig. Po pierwszej wojnie światowej zlikwidowano księstwo żagańskie. W jego miejsce powstał kompleks majątków i dóbr leśnych obejmujący 23 000 ha. Należał on do rodziny von Talleyrand-Perigord. Ostatnim jej przedstawicielem i właścicielem majątku w 1939 roku był książę Bofon de Valencay z Paryża. W 1945 roku sam folwark został włączony w struktury PGR. W tym okresie majątek był dzierżawiony.

Bukowina Bobrzańska²⁷, (*hist. Bukowina Górna; Bukowina Dolna*) - *niem. Buchwald (Buchwald Ober; Buchwald Nieder)*. Najstarsze wzmianki o Bukowinie Bobrzańskiej pochodzą z XIII wieku, kiedy został wybudowany kościół wczesnogotycki pw. Matki Boskiej Różańcowej. Średniowieczną metrykę mają dobra rycerskie zwane Bukowiną Dolną.

Bukowina Górna - Najwcześniejsze wzmianki o dobrach rycerskich w Bukowinie Górnej pochodzą z XIX wieku. Najprawdopodobniej majątek ma znacznie starszą metrykę. Należały do lat 80-tych XIX wieku do rodziny Pieber. W 1886 roku majątek dzierżawiony był przez Brehmera. Obejmował 141 ha (91 ha pól uprawnych, 16 ha łąk, 3 ha pastwisk, 24 ha lasów, 7 nieużytków). W majątku hodowano konie i bydło. Na początku lat 90-tych XIX wieku właścicielem został Oswald Merres, który w wyniku kłopotów finansowych sprzedał część majątku. W 1900 roku dobra należały do Felixa Tilgnera. Pozostawały w jego rękach do 1945 roku. Po 1945 majątek znacjonalizowano i włączono pod zarząd PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa²⁸.

Bukowina Dolna. Najstarszym elementem na terenie zespołu rezydencjonalnego jest powstała początkowo w formie dworu obronnego w XVI wieku rezydencja. W I poł. XVIII wieku dwór został rozbudowany o dodatkowe skrzydło. W tym okresie powstało również założenie ogrodowe, które zostało przekształcone w XIX wieku w park. W 1853 roku właścicielami majątku została rodzina hrabiów von Stillfried-Rattonitz, która ustanowiła w Bukowinie Dolnej i w majątku Wilczyce majorat. W 1886 roku Heinrich von Stillfried-Rattonitz wydzierżawił majątek Oellrichsowi. Wówczas dobra obejmowały 402 ha ziemi (246 ha

²⁷ Bukowina Bobrzańska zlokalizowana jest we wschodniej części Gminy, ok. 8 km od miasta Żagań. Ma plan rozciągniętej południkowo łańcuchówki, przecinającej drogę Żagań-Szprotawa, południowym skrajem dochodzącej do rzeki Bóbr. Poza wsią, przy linii kolejowej w panoramie widoczny jest dworzec kolejowy.

²⁸ Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

pól, 34 ha łąk, 16 ha pastwisk, 81 ha lasów, 25 ha nieużytków) hodowano zwierzęta (owce, krowy, świnie, konie) i funkcjonowała gorzelnia. W 1890 roku po śmierci hrabiego majątek przejął jego syn Georg. Z 1896 roku pochodzi wzmianka o zaprzestaniu dzierżawy i objęciu funkcji rządcy przez Strhlowa. W 1912 roku właścicielem majątku został Karl Rudolf von Stillfried-Rattonitz, który powiększył dobra do 426 ha. Majątek po bezpotomnej śmierci hrabiego przeszedł do rąk innej gałęzi rodu - harabiów Stillfried Mettich z Żelowic. W 1945 roku ostatnim właścicielem majątku był Franz von Stillfrird-Mettich. Po 1945 roku majątek upaństwowiono i włączono w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa²⁹. W 1994 roku już tylko samo gospodarstwo zostało wydierżawione prywatnemu właścicielowi.

Chrobrów³⁰ niem. *Petersdorf*. Pierwsze wzmianki pochodzą z XIII wieku³¹. Związane są z powstaniem wczesnogotyckiego kościoła pw. Św. Augustyna. Początki wsi sięgają czasów średniowiecza, kiedy wraz z innymi wsiami Chrobrów należał do rodziny von Knobelsdorf. W 1700 roku właścicielem majątku był Christoph Gottlob von Knobelsdorf. Należał do niego folwark oraz kilka gospodarstw rolnych. Pod koniec XVIII wieku majątek został zakupiony przez książąt żagańskich i należał do nich do poł. XIX wieku. W 1845 roku we wsi istniał folwark, 1 zamek i mieszkało w niej ok. 430 mieszkańców. Podlegały mu folwark Feld i Scholtiseivorwek, kolonia Frombergsruhe, kolonia Neuhäuser, Wald albo Puschhäuser (kilka chałup)³². Oprócz tego funkcjonowała szkoła ewangelicka, kościół podlegający parafii w Bożnowie, wiatrak, cegielnia, gospoda, 5 rękodzielników, hodowano 241 sztuk bydła. W 3 ćw. XIX wieku Chrobrów nabyła kupiecka rodzina Zehe z Żar. W 1886 roku właścicielem majątku został Friedrich Traugott Zehe, a dzierżawcą Karl Zehe. Wówczas majątek obejmował 263 ha (163 ha pól uprawnych, 24 ha łąk, 68 ha lasów, 8 h podwórzy i nieużytków). Przed 1898 rokiem majątek stał się własnością dzierżawcy Karla Zehe, który zbudował gorzelnię i cegielnię i powiększył majątek do 377 ha. W XX wieku majątek wielokrotnie zmieniał swoich właścicieli. W 1910 roku był nim Max Burchardt, w 1912 roku Hans Fischer, w 1926 roku Paul Kruger. W jego imieniu pełnomocnictwo przejął Ernst Kleefeld i rządcą Max Dunnebie. W 1937 roku właścicielem został radca ziemski Max Bauman i był nim do 1945

²⁹ Tamże.

³⁰ Chrobrów położony jest ok. 4 km na wschód od Żagania wzdłuż drogi Żagań-Szprotawa. Wieś terytorialnie zlokalizowana jest na płaskim terenie i otoczona polami uprawnymi, tylko od strony północnej z kilkuset metrowej odległości lasami. Wieś posiada charakter łańcuchówki, założonej równoleżnikowo wzdłuż starożytnego szlaku komunikacyjnego, istniejącego co najmniej od X wieku.

³¹ Wymieniany jest w źródłach w 1300 roku, pod nazwą „Petri villa”, a w 1376 roku wzmiankowany jest „plebanus in Petridorf”, [na:] https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

³² Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s.13.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

roku. Po zakończonych działaniach wojennych w 1945 roku majątek na kilka lat stał się własnością Rosjan. Pod koniec lat 40-tych został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa³³.

Dobre nad Kwisą³⁴ - niem. Dober Pause. Pierwsza wzmianka na temat wsi pochodzi z 1403 roku, gdy była w posiadaniu rodzin: von Borne, von Unruh (1439-1445), von Knobelsdorff, von Schellendorf, von Promnitz, von Kittlitz i innych. Wieś położona jest nad Kwisą, miała folwark wzmiankowany już w 1403 roku³⁵.

Dybów³⁶ - niem. Diebau. Pierwsza wzmianka o Dybowie pojawiła się w 1369 roku. Stanowił on wówczas własność klasztoru augustianów z Żagania. W jego posiadaniu Dybów pozostał do sekularyzacji zakonu w 1810 roku. W 1840 roku wieś liczyła 106 mieszkańców, odnotowano 13 domów, dwór, folwark³⁷. W XIX wieku w Dybowie następowała częsta zmiana właścicieli. W 1812 był nim von Kleinst, w 1818 roku von Gennven, w 1831 roku Student z Jordanowa, w 1846 roku Wittig, w 1847 roku von Tietzen-Hennig, w 1849 roku ponownie Wittig, w 1851 roku Burchardt, w 1852 roku von Wedell-Parlow, w 1853 roku Preinecke, w 1860 roku Helbig, w 1878 roku panna Prittwitz-Gaffron, w 1875 roku Goeritz i w tym samym roku Steinlein z Berlina, w 1876 roku Schneider, w 1878 roku Etzler z Berlina, w 1879 roku kupiec Pinner, 1879 roku Eckardt, 1891 roku owdowiała hrabina von Reichenbach, w 1892 roku Heinsins ze Zgorzelca i w tym samym roku wymieniani są jeszcze Bethège i inspektor gospodarczy Zobel, w 1893 roku ponownie Heinsins ze Zgorzelca, w 1898 roku Czirn von Terpitz, w 1917 roku von Negelein, w latach 1926-1940 Otwarte Towarzystwo Handlowe Gemeinert i Sp. Zarządzali oni majątkiem do II wojny światowej.

Dzietrzychowice³⁸ - niem. Dittersbach. Wieś została założona przez Henryka I Brodatego (1202-1238). Pierwsze wzmianki na temat wsi

³³ Tamże.

³⁴ Dobre położona jest na płaskim terenie w krajobrazie częściowo otwartym, o pierwotnym planie rzędówki, przy bocznej drodze na południe od Trzebowa. Dobre jest starą wsią o amorficznym układzie powstałą zapewne w XIII wieku z przekształcenia starszej osady (sioła), bądź w wyniku skupienia kilku źrebi (rozproszonych rodzinnych gospodarstw).

³⁵ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

³⁶ Dybów położony jest ok. 1 km od drogi powiatowej nr 295 z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania. Wiedzie do niego droga znajdująca się między Dobroszowem Wielkim a Gorzupią Dolną. Ma charakter ulicówki.

³⁷ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.123.

³⁸ Dzietrzychowice zlokalizowane są w północnej części Gminy u zbiegu dróg komunikujących ją z Żaganiem - ok. 6 km na południe, Starą Kopernią - ok. 4 km na południowy-wschód, Starym Żaganiem - ok. 1 km na zachód, Brzeżnicą - ok. 6 km na wschód i Jabłonowem - ok. 2 km na północny-wschód. Miejscowość jest przykładem typowej łańcuchówki rozlokowanej równoleżnikowo wzdłuż drogi Stary Żagań - Jabłonów,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

pochodzą z XIII wieku³⁹. Związane są m.in. z powstaniem kościoła, nad którym patronat pełnił konwent augustianów z Nowogrodu. W XV wieku na terenie wsi istniały trzy udokumentowane źródłowo folwarki. Folwark należący do szpitala Św. Ducha, drugi położony w zachodniej części tzw. Nieder Vorwek - Folwark Dolny i trzeci, który znajdował się w centrum wsi tzw. Ober Vorwerk - Folwark Górny. Folwark Dolny i Górny powstały już w XIV wieku. Zostały one założone wokół siedzib rycerskich mających formę wież obronnych, z których zachowała się jedna położona w Folwarku Dolnym. W 1460 roku folwarki były własnością rodu von Kolbichen, w 1473 roku należały do rodu von Promnitz. W XVI wieku istniejąca w jego obrębie wieża została przez Promnitzów rozbudowana i przekształcona w rezydencję. Kolejna przebudowa miała miejsce w latach 1680-1689, wtedy powstał również w pobliżu pałacu ogród ozdobny. Ostatnią właścicielką Dietrichowic z rodu von Promnitz była Maria Emilia Eleonora, która wniosła je w posagu mężowi pochodzącemu z rodu von Reuss. Następnie Dietrichowice zostały zakupione przez Georga Sigmunda Neumanna, który w latach 1777-1796 dokonuje rozbudowy pałacu. Po jego śmierci prace kontynuuje jego syn Carl August Neumann. W wyniku procesów uwłaszczeniowych w 1 ćw. XIX wieku powstaje obok folwarków Nieder i Ober folwark nazwany Mittel - Środkowy. Folwark Górny od tego momentu występuje pod nazwą Schloss Vorwek (Zamkowy). W 1886 roku powierzchnia majątku folwarków Schloss, Nieder i Mittel wynosi 783 ha z czego 527 ha pól uprawnych, 57 ha łąk, 7 ha lasów, 165 ha pastwisk i 27 ha parków i nieużytków. W tym czasie na terenie majątku hodowano bydło, konie owce i świnie, w 1891 roku wybudowano cegielnię. Po śmierci Neumanna Dietrichowice nabyła Hrabina Maria von Keyserlingk-Rautenberg, administratorem dóbr został Paul Rabel, a rządcą Boelens. W 1898 roku na terenie majątku funkcjonowała siłownia elektryczna. W 1905 roku właścicielem dóbr został dr Friedrich Heimann, a w 1926 roku Fritz Heimann-Trosien. Wówczas powierzchnia majątku wynosiła 814 ha i dodatkowo działał tartak, użytkowano pługi parowe i motorowe, zwiększyła się hodowla bydła oraz rozwijała się hodowla materiału nasiennej i roślin okopowych. W 1945 roku Dietrichowice zostają przejęte przez Rosjan, a majątek został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Następnie w 1996 roku część gospodarstwa została wydzierżawiona. Obecnie folwarki znajdują się w rękach prywatnych.

Stara Kopernia. Położona jest na terenie pagórkowatym poprzecinany ciekami wodnymi, otoczona od południowego-wschodu i od wschodu polami uprawnymi oraz lasami.

³⁹ Pochodząca z 1292 roku wzmianka informuje o tym, jak Konrad Żagański uwolnił od ciężarów majątek dietrichowicki należący wówczas do szpitala w Żaganiu. Kolejny dokument z 1294 roku mówi o prawach kolonistów z Dietrichowic oraz Drągowiny. Jest też wzmianka z 1326 roku, w której książę Henryk Żagański potwierdza sprzedaż dietrichowickiej miejscowości łącznie z uposażeniem miejscowego kościoła rodzinie von Kelbichen. [w:] Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, s.124.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Folwark św. Ducha należał do konwentu augustianów do 1810 roku kiedy nastąpiła kasacja zakonów, a jego dobra zostały przejęte przez zarząd dóbr królewskich. Sam folwark pozostał w użytkowaniu szpitala, ale podlegał pod patronat królewski. W 1846 roku dobra szpitalne obejmowały 19 domów, 130 mieszkańców i olejarnię. W 1918 roku po uzyskaniu osobowości prawnej przez szpital stał się on właścicielem folwarku do 1945 roku. W tym okresie - do 1945 roku był dzierżawiony przez rodzinę Baur, a rządcami byli Hermann Klemmstein, Ernst Wendler. W 1945 roku folwark został przejęty przez Skarb Państwa. Obecnie stanowi własność prywatną.

Folwark Średni po 1945 roku został zasiedlony przez dwie rodziny przesiedleńców z kresów wschodnich⁴⁰.

Gorzupia Dolna ⁴¹ - niem. *Nieder Gorpe* ; **Gorzupia Górna** - niem. *Ober Gorpe* Wieś posiada najprawdopodobniej średniowieczną metrykę. Po raz pierwszy Gorzupię Dolną wymieniono w dokumentach z 1246 roku, a kościół parafialny w 1353 roku. Wzmianka odnosiła się do księdza, którym był *Nicolaus plebanus de Gorup*. W 1380 roku należała do rodu von Kittlitz, w XV wieku do rodziny von Knobelsdorff i von Schaffgotsch⁴². Właścicielami od ok. 1508 roku do 1585 roku był ród von Berge, w latach 1585-1736 ród von Unruh, a od 1736 roku rodzina von Bomsdorff. Od początku XIX właścicielami wsi było wiele różnych rodów. Należał do nich m.in. w 1843 roku von Linnenfeld, właściciel kopalni węgla Winter i od 1937 roku do II wojny światowej pani Siemens z domu hrabina York von Wartenburg. W 1840 roku wieś liczyła 50 domów, obejmowała dwór, folwark i 179 mieszkańców. Warto zauważyć, iż w 1467 roku w Gorzupi jest wymieniona siedziba, której relikty znajdują się w dolnej części dworu wybudowanego w 1540 roku przez Melchiora/Sigmunda von Berge. Od 1945 roku dwór popadł w ruinę. Obecnie pozostały tylko szczątki dworu.

Gorzupia Górna O początkach wsi brak danych. Położona jest koło Gorzupi Dolnej, po drugiej stronie Bobru. W 1405 roku należała do rodziny von Cruse (Krause). W tym samym roku właścicielami została rodzina von Kottwitz z Iłowej, która posiadała majątek do 1540 roku. W latach 1410-1661 część gruntów we wsi należała do *miasta Szprotawa* oraz do *kościół żagańskiego*. W 1446 roku dobra posiadała rodzina von Schaffgotsch z Miodnicy, w latach 1494-1572 von Unruh. W 1572 roku doszło do podziału majątku na część a i b. Część a w 1573 roku należała do von Unruh, od 1580 do 1607 roku do von Wiedebach. Po jego śmierci majątek trafił ponownie do rodu von Unruh. W 1607 roku majątek a złączony został z majątkiem b. Później następowały dość częste zmiany właścicieli. Dobra należały m.in. do: von Knobelsdorff (1737), wdowa po nim (1789), baron von Haugwitz (1791), Wüsthoff (1825-1856) i wdowa

⁴⁰ Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁴¹ Gorzupia położona jest przy drodze nr 295 z Żagania do Nowogrodu Bobrzańskiego, 4 km za Miodnicą. Wieś posiada najprawdopodobniej średniowieczną metrykę.

⁴² Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.122.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

(z domu von Thielenfeld) (1845), Schuch (1856), Wolff (1857), Dehmel (1876), Jordan z Görlitz (1880), Blüme I (1883), Budewitz (1903), Löwe (1908), baron Vielhauer von Hohenhau (1919-1945)⁴³. Gorzupia Górna w latach 1786-1787 posiadała 1 folwark ziemiański, 1 młyn wodny, 19 zagrodników, 120 mieszkańców. W 1840 wieś powiększyła się o tartak, tłocznię oleju, gospodę, cegielnię. We wsi było wówczas 26 chałup i 179 mieszkańców⁴⁴.

Gryżyce⁴⁵ - *niem. Greisitz*. Wieś posiada najprawdopodobniej średniowieczną metrykę. Amorficzny układ wsi oraz patroniczna nazwa (gospodarstwo rodziny Gryżyców) wskazuje, iż pierwotnie mógł to być żreb. Z czasem powstał tutaj folwark, obsługiwany przez miejscowych chłopów. Jako lenni posiadacze wsi wymieniani byli: ród von Knobelsdorff (1411), von Unwud (1461) i von Promnitz (1463). W latach 1786-87 we wsi znajdował się 1 folwark ziemiański, szkoła, 13 zagrodników, 1 chałupnik i 119 mieszkańców, a w 1840 roku działała gospoda, szkoła ewangelicka obsługiwana przez nauczyciela z Dziwiszowej, kowal, 15 ław bawełniarskich, 7 ław lnarskich, we wsi było 35 chałup i 207 mieszkańców⁴⁶. Do 1850 roku Gryżyce powiązane były z jednym z dóbr dzietrzychowickich, władanych kolejno przez ród von Promnitz, von Reutz i von Neuman. Następnie w dokumentach przewija się kilkunastu różnych właścicieli oraz dzierżawców. W 1 ćw. XX wieku w Gryżycach zbudowano tamę na Bobrze, a przy niej elektrownię⁴⁷.

Jelenin⁴⁸ - *niem. Hirschfeldau*. Wieś posiada średniowieczną metrykę. Pierwsze wzmianki pochodzą z 1292 roku, o czym świadczy wybudowany w poł. XIII wieku kościół pw. św. Mikołaja. W średniowieczu w miejscowości istniały trzy lub dwa majątki dzierżawione przez rodzinę von Knobelsdorf. W nowożytnych czasach znajdowały się już trzy udokumentowane majątki: Nieder(Dolny), Mittel (Środkowy), Ober(Górny) Hirschfeldau. Majątek Mittel Hirschfeldau z folwarkiem Sorge⁴⁹ należał do rodziny von Knobelsdorf. W okresie reformacji był to Balthasar von Knobelsdorf, w 1700 roku Gottlob Christoph von Knobelsdorf, a po śmierci Gottloba jego syn Christoph Balthasar von Knobelsdorf. Majątek Nieder Hirschfeldau z folwarkiem w 1600 roku przeszedł w ręce Grabusa von Nechern, który po konwersji na luteranizm zapisał go w testamencie

⁴³ <https://zamkilubuskie.pl/gorzupia-gornaober-gorpe-obecnie-miodnica/>.

⁴⁴ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s.24, 25.

⁴⁵ Wieś położona jest na zachodnim brzegu Bobru, niedaleko Żagania.

⁴⁶ Tamże, s. 26.

⁴⁷ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁴⁸ Jelenin położony jest przy drodze z Nowej Soli i Kozuchowa do Żagania. Od głównej drogi odbiegają boczne drogi prowadzące do Chotkowa, Jabłonowa. Sołectwo od północy i zachodu obiega trasa kolejowa Żagań-Nowa Sól.

⁴⁹ Sorge - Vorwek. Nazwa jednego z folwarków w Jeleninie. Po raz pierwszy wzmiankowany w dokumentach z 1700 roku. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s.15.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

żagańskiemu kolegium jezuitów pw. św. Stefana. Własnością zakonu pozostał do końca XVIII wieku. Majątek Ober Hirschfeldau z folwarkiem Kirch⁵⁰ i Greis⁵¹ w ok. 1600 roku należał do rodziny Wagner. W XVIII wieku właścicielem został zięć rodziny Wagnerów Georg Christoph von Seidel, a w 1744 roku wdowa po Georgu Anna Elisabeth z domu Wagner. W latach 1759-1789 majątkiem władał jej syn Georg von Seidel. Pod koniec XVIII wieku trzy majątki zostały skomasowane w rękach jednej osoby - członka zarządu królewskiego generała von Frankenberg. Po śmierci generała Mittel Hirschfeldau zostaje zakupiony przez wdowę po nim z domu Massow. Warto zauważyć, iż pod koniec życia generał buduje pałac w Nieder Hirschfeldau oraz park. W 1805 roku majątek kupił landrat żagański Heinrich Gottlob von Francke, po nim właścicielem został jego syn Gottlob von Francke, który w 1817 roku sprzedał wszystkie trzy majątki Ernstowi von Knobelsdorf (właścicielowi pobliskiej Bukowiny Bobrzańskiej). W 1853 roku majątki zostały sprzedane rotmistrzowi Carlowi Augustowi von Sydow, a w 1856 roku zostały po raz kolejny sprzedane przybyłemu z Magdeburga Johannowi Luisowi Bonte, po jego śmierci nastąpił podział majątków. Ober Hirschfeldau z folwarkiem Kirch i Sorge, Greisvorwerk pozostał przy wdowie Helenie Bonte natomiast Nieder i Mittel Hirschfeldau przypadł córce Jenny Oswald z domu Bonte. Jej syn Jan Feliks zarządzał majątkiem od 1918 roku do 1945 roku. Po 1945 roku dobra zostały przejęte przez Skarb Państwa i włączone w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Obecnie ruiny dworu są własnością prywatną. Natomiast Ober Hirschfeldau - Jelenin Górny został sprzedany w 1905 roku Carlowi Crussemanowi. W 1912 roku zelektryfikowany majątek obejmował 686,5 ha, działa gorzelnia, płatkarnia, tartak, młyn. W 1937 roku wprowadzono pługi motorowe. Po śmierci Carla Crussemana współwłaścicielami zostali jego bracia Curt i Ernst Crusseman. Po 1945 roku majątek włączono w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa. Domy mieszkalne zostały zakupione przez prywatnych użytkowników⁵².

Kocin⁵³ - niem. *Klein Kothau*. Wieś może posiadać średniowieczną metrykę, gdyż na to wskazuje jej polska nazwa. W 1326 roku została odnotowana źródłowo jako „Kotin”. W 1320 roku właściciel Kocina, kożuchowski wójt Godin sprzedał wieś von Nostitzowi. Od 1482 roku

⁵⁰ *Kirch* - *Vorwerk*. Nazwa jednego z folwarków w Jeleninie. Po raz pierwszy wzmiankowany w dokumentach z 1592. Dosłownie znaczy folwark kościelny. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s.15.

⁵¹ *Greis* - *Vorwerk*. Nazwa jednego z folwarków przynależnych do Jelenina. Położony na południe od wsi, w okolicy obecnej lokalizacji Nieradzy. Po raz pierwszy wzmiankowany w 1474 roku. [w:] Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań, Janowicz Henryk, Boryna Maciej, s. 14.

⁵² Biała Karta, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

⁵³ Kocin położony jest przy drodze Żagań-Kożuchów. Prezentuje charakter typowej ulicówki

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

należała do klasztoru magdalenek w Szprotawie. W 1843 roku wieś liczyła 24 domy oraz 119 mieszkańców⁵⁴.

Łozy⁵⁵ - *niem. Loss*. Początek wsi może wiązać się z powstaniem żrebia - rodzinnego gospodarstwa należącego do Łozy i jego rodziny (miejsce gdzie siedzą Łozy). Pierwsza wzmianka pochodzi z 1421 roku, kiedy jest mowa o mistrzu hutniczym w Łozach. W 1584 roku wieś należała do von Blanckeustaina, w 1595 roku do von Dreylinga, a w 1671 roku przejął je książę, by trzy lata później sprzedać Kittlizom. Czynsze ze wsi w 1445 roku pobierali Knobelsdorffowie, w latach 1541-1651 miasto Żagań, a od 1651 roku kamiera książęca. W 1845 roku było w Łozach 76 domów i 471 mieszkańców. Na mapie z końca XIX wieku zaznaczony został tartak wodny⁵⁶.

Marysin⁵⁷ - *niem. Annenhof*. Geneza miejscowości łączy się najprawdopodobniej z założonym w XIII wieku folwarkiem. W latach 1303-1337 Marysin należał do wójta Żagania Merkelina, od 1449 roku do ok. 1500 do Schnellera, a przed 1507 rokiem do Seliga/Zelig⁵⁸. W 1507 roku Małgorzata Selige/Zelig przekazała folwark żagańskiemu szpitalowi Św. Anny. Od tego czasu majątek zaczęto nazywać Annenvorwerk. Folwarkiem administrowali wyznaczeni zarządcy, a dochody przeznaczono na utrzymanie szpitala. W 1546 roku miasto sprzedało część ziemi Antoniemu Blümelowi, który zobowiązał się do płacenia rocznego czynszu na rzecz szpitala. W 1796 roku Marysin nabyła wdowa po żagańskim poborcy podatkowym, Göppner. Wybudowała ona dwór, założyła park oraz powiększyła zabudowania gospodarcze. Od 1823 roku dzierżawcą majątku był porucznik Drabitus, a następnie wdowa po nim, która w 1840 roku zakupiła Marysin. W tym czasie rozpoczęto w okolicy wydobywanie gliny, a na terenie folwarku wybudowano cegielnię. Kolejnymi posiadaczami majątku byli: rodzina Uhden (1852), dr Ackermann (1855) oraz Albert Erich (1867). W 1872 roku właścicielem majątku został Otto Weber, który znacznie powiększył jego obszar, zakupując grunty od sąsiednich Dietrichowic i Bożnowa. Jego zięć, hrabia Ernst von Rudno-Rudziński, na skutek nieekonomicznego zarządzania majątkiem, został zmuszony w 1910 roku sprzedać Marysin Heinrichowi Scholzowi. Ostatnimi właścicielami przed 1945 roku byli: Max Krause i Franz Krause-Bergmann. 30 września 1928 roku Marysin został włączony w granice administracyjne Żagania. Po II wojnie światowej majątkiem dysponował PGR Bożnów, natomiast dwór został przeznaczony na mieszkania dla pracowników gospodarstwa⁵⁹.

⁵⁴ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁵⁵ Łozy położone są nad Kwisą przy bocznej drodze na południe od Rudawicy. Założona została na planie rzędówki.

⁵⁶ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁵⁷ Marysin położona jest na południowywchód od Żagania, przy drodze łączącej miasto z Dietrichowicami.

⁵⁸ Tamże.

⁵⁹ <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/498>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Miodnica⁶⁰ - *niem. Mednitz*. Pierwsza wzmianka dotycząca miejscowości pochodzi z 1300 roku, gdzie została odnotowana jako Mednicza. Kolejna pochodzi z 1353 roku, a dotyczy miejscowego proboszcza o imieniu Henricus. W 1300-1310 roku wieś należała do rodu von Kittlitz, który potwierdził szpitalowi św. Ducha w Żaganiu prawo do czynszu rocznego z dwóch łąnów w Miodnicy⁶¹. Na początku XV wieku w Miodnicy znajdowały się dobra rycerskie obejmujące trzy folwarki z siedzibą w folwarku górnym. W 1403 roku majątek należał do rodziny von Schaffgotsch. W dokumentach występuje Luter von Schaffgotsch, a później jego potomkowie, kolejno Getczke i Heinze⁶². Ten drugi, bezdzietny, przekazał posiadłość siostrzeńcom – Kasprowi i Bernardowi von Filtz z Rościc oraz Hansowi von Unruh. Od 1512/15 roku posiadłość jako całość należała do rodziny von Unruh, aczkolwiek w latach 1554-63 dzierżawiona była przez rodzinę von Wiedebach. W latach 1573-80 ponownie znalazła się w rękach rodu von Unruh. Następnie w latach 1580-1594 majątek znalazł się w rękach von Wiedebach, który ożenił się z wdową po von Unruh⁶³. W 1600 roku z majątku A wydzielono grunty na majątek B tzw. Górny Folwark, który do 1670 roku posiadała rodzina von Unruh. Zadłużonym wówczas majątkiem władał wierzyciel, von Seelstrang z Gorzupi oraz von Luck z Miednicy. W 1670 roku dwór obronny leżący na terenie Górnego Folwarku stał się własnością księcia żagańskiego. Do książąt żagańskich majątek należał do 1940 roku. W 1613 roku we wsi powstał tzw. folwark dolny, z gruntów folwarku środkowego (wykupione wcześniej gospodarstwa chłopskie), którego w tym czasie właścicielem była rodzina von Unruh, od 1641 roku von Möller. Od 1671 roku do 1673 roku folwark stanowił własność książąt żagańskich, od 1673 ponownie przeszedł w ręce von Unruh, kolejno do pani Nonnert (z domu von Unruh) (1709), do von Lövenberg (1776), którego żona z domu Nonnert już w 1765 roku zakupiła majątek od swojej matki. Następnie właścicielami byli: Dziuba (1796), Wüsthoff (1802), rodzina Grüning (1831), Christiana Grüning (1873), Linhoff (1901), Harnisch (1910), von Markewitsch (1911), hrabiego von Rittberg (1915), siostry Kania (1921), kupiec Kania (1924-1940). W 1840 roku Miodnica składała się z średniej, górnej i dolnej wsi. Średnia i górna wieś należała do komory książęcej. Wówczas we wsi istniał: pałac, 2 folwarki, szkoła ewangelicka zbudowana w 1833 roku, szkoła katolicka obsługiwana przez nauczyciela z Dietrichowic, 2 młyny wodne, gospoda. Razem 52 chałupy wraz z 462 mieszkańcami. Natomiast wówczas we wsi dolnej zlokalizowany był folwark, 13 chałup, 10 ław wełniarskich i Inniarskich,

⁶⁰ Miodnica położona jest wzdłuż starego traktu z Nowogrodu Bobrzańskiego do Żagania, ok. 12 km na północ od tego miasta. Wieś o planie łańcuchówki, która rozwinęła się w XIX-XX wieku w kierunku północnym.

⁶¹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.120.

⁶² Mandziej Maria, Miodnica osada pogranicza, Żagań 2013, s. 18,19.

⁶³ <https://zamikilubuskie.pl/miodnicamednitz/>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

a łączna ilość mieszkańców to 67⁶⁴. Po 1945 roku majątek został włączony w struktury PGR. W 1993 roku gospodarstwo przejęła Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa, następnie został częściowo wydzierżawiony.

Niemcza⁶⁵ (*Bobrówka - przysiółek Gorzupi*) - *niem. Nimbsch*. Wieś powstała najprawdopodobniej przez osadzenie brańców - Niemców. Pierwsza wzmianka źródłowa o Niemczy pochodzi z roku 1442 roku. Miejscowość została wówczas oddana w lenno rycerzowi Kyne. W 1508 należała do rodziny Gebelzig, od 1520 roku do von Gladis, od 1731 roku do von Rothenburg, od 1765 do von Knobelsdorf. W XIX wieku właściciele zmieniali się bardzo często⁶⁶.

Pożarów⁶⁷ - *niem. Brennstadt*. Pierwotnie była to prawdopodobnie osada związana z zespołem grodowo-targowym, którego ważniejszą część stanowił Stary Żagań z kościołem. Późniejsza niemiecka nazwa Brennstadt, może nawiązywać do odległego przekazu mówiącego o spalonym mieście. W 1385 roku Pożarów był własnością szpitala św. Ducha w Żaganiu, zaś młyn na Bobrze należał do Pannewitza. Drugi młyn na strumieniu, widoczny jeszcze na mapie z końca XIX wieku, należał do księcia, od roku 1515 do Nostizów, a następnie Redigerów⁶⁸.

Pruszków⁶⁹ - *niem. Kaldorf*. Wieś powstała prawdopodobnie w średniowieczu na dobrach rudawickich. Obecny kształt wieś uzyskała dopiero w XX wieku. Jeszcze w końcu XIX wieku był tu folwark z nieliczną rozproszoną zabudową. Należał do Knobelsdorffów, a następnie do rodziny Dohna⁷⁰.

Puszczyków⁷¹ (część wsi Stary Żagań) - *niem. Puschvorwerk*. Folwark w Puszczykowie należy do najstarszych, udokumentowanych folwarków w dawnym księstwie żagańskim. W 1290 roku był wzmiankowany jako *laodium* Jakuba z Wichowa. Za czasów opata żagańskiego konwentu augustianów, Gunterusa I (1320-1325), Puszczyków stał się własnością klasztoru. Folwark zaopatrywał klasztor w produkty żywnościowe. Po sekularyzacji klasztoru Puszczyków należał do rodu von Neuman, a od

⁶⁴ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 52.

⁶⁵ Niemcza o planie ulicówki, położona jest nad Bobrem przy drodze bocznej na północny-wschód od Żagania.

⁶⁶ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

⁶⁷ Pożarów o planie ulicówki położony jest przy drodze Żagań-Nowogród Bobrzański, pomiędzy Miodnicą a Starym Żaganiem.

⁶⁸ Tamże.

⁶⁹ Pruszków położony jest przy drodze pomiędzy Rudawicą a Lubiechowem.

⁷⁰ Tamże.

⁷¹ Puszczyków położony jest nieopodal Starego Żagania na południowy zachód, inna nazwa Puszczykowa to Żaganówek.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

1912 roku do von Thiedemann. Zachowały się zabudowania folwarczne z 1 połowy XIX wieku.

Rudawica⁷² - niem. *Eisenberg*. Nazwa wsi ma średniowieczną genezę i pochodzi najprawdopodobniej od wydobywanej niegdyś rudy darniowej. Po raz pierwszy została wymieniona w dokumencie z 1324 roku. Stanowiła własność szlachecką wchodzącą w skład dóbr właścicieli z Małomic - rodem von Kittlitz. W 1431 roku w dokumentach znajduje się informacja dotycząca sporu o dochód z kuźni w Rudawicy pomiędzy Kittlitzem z Małomic a Bornem z Dobrych. W 1433 roku książę żagański Jan nadał wieś wraz z innymi dobrami Heinze Kittlitzowi. W 1516 majątek należał do Penzig z Małomic, następnie od 1550-1680 do rodu von Kittlitz. W 1680 roku wzmiankowana była w Rudawicy własność książęca, do której należał wówczas folwark. W 1691 roku książęcy folwark obejmujący 93 osoby dzierżawiony był przez barona von Silber. W latach 1687/1688 w Rudawicy funkcjonowała huta żelaza, młyn oraz rzemieślnicy: garncarz, krawiec i kowal. Kolejnym właścicielem w latach 1695-1711 roku był baron von Rechenberg. Następnie dobra wróciły ponownie do majątku książęcego. W 1840 roku dobrami zarządzał książę von Hohenzollern Hechingen. Wówczas wieś liczyła 42 domy i 321 mieszkańców, funkcjonował 1 folwark, szkoła ewangelicka obsługiwana przez nauczyciela z osady Dobre nad Kwisą, szkoła katolicka, młyn wodny, tłocznia oleju, tartak, browar oraz 2 gospody⁷³. We władaniu księcia majątek znajdował się do II wojny światowej⁷⁴.

Stara Kopernia⁷⁵ - niem. *Küpper bei Sagan*. Pierwsza wzmianka została odnotowana w 1273 roku. Odnosiła się do ekskomunikowanego kleryka (*Hermanus de Cupra*). Kolejna wzmianka z 1318 roku wymienia tutejszego proboszcza. Bardzo wcześnie doszło do podziału wsi na część górną, środkową i dolną. Wymienione części wsi dynamicznie zmieniały swoich właścicieli aż do II wojny światowej.

Stara Kopernia Górna - Dobra w tej części wsi należały do rodziny von Woressin (von Wurzen). W 1337 roku ziemie nabył opat zakonu augustianów z Żagania. Natomiast w 1355 roku wzmiankowane dobra należały do rodziny von Woressin, a w latach 1341-81 do rodu von Ko(e)lbichen, których grunty zakupił *kościół* i posiadał je do sekularyzacji dóbr, do 1810 roku. W 1465 roku były to już dobra książęce, później przejęte w 1465 roku przez rodzinę von Rothenburg. W latach 1477-1620/23 majątek był własnością rodu von Knobelsdorff z Siecieborzyc. Później następują częste zmiany właścicieli. Wymienia się rodziny: von Glich i Milzig (1623), von Dreyling z Dziwiszowa (1630), von Schönborn

⁷² Rudawica o charakterze ulicówki, położona jest przy drodze Żagań-Świętoszów.

⁷³ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 71.

⁷⁴ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.130.

⁷⁵ Stara Kopernia o typowym charakterze długiej wsi łańcuchowej położona jest przy drodze odbijającej na wschód od drogi Żagań-Kożuchów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

z Cisowa (1660), baron von Garnier (1670). Do 1797 roku właściciele części górnej wsi byli również posiadaczami majątku w Jeleninie. A były to rodziny: von Garnier, von Neumann, von Franckenberg. Majątek podlega dużej rotacji właścicieli. Wymienia się: Pani von Duirr (1797), Uttech (1817), von Boss (1858), von Losinsky (1869), Vater (1873), Stephan (1874), Strauss (1876), Vater (1877), Elgner (1877), Bräuer z Wrocławia (1877), dr. med. Berndt (1877), Unger z Drezna (1878), Lehmann z Wrocławia (1879), Jencke (1881), Koblitz z Görlitz (1886), von Bolko (1887-1940)⁷⁶.

Stara Kopernia Środkowa - Od 1342 roku dobra były w posiadaniu rodziny von Temritz. W 1411 roku właścicielem dóbr został Johann von Rackel, który zakupił ziemię od Petera Tremnitza. Do 1628 roku majątek należał do rodu von Rackel. Następnie znalazł się w rękach księcia żagańskiego Albrechta von Wallensteina, który część gruntów przekazał żagańskim jezuitom. W 1776 roku majątek był administrowany przez instytucję szkolną. W 1787 roku stał się własnością rodziny Neumann z Dietrzychowic, następnie rodziny von Franckenberg. W 1797 roku dobra należą do pani von Duirr, od 1805 roku do rodziny Priever. Następnie należał od 1888 roku do rodziny Mietzner. Od 1897 roku majątek był w rękach wdowy, a od 1934 roku jej córki Pani Feigs. W 1840 roku we wsi środkowej funkcjonuje pałac, folwark, 2 młyny wodne, tłocznia oleju, 2 gospody. Razem 47 chałup i 278 mieszkańców⁷⁷.

Stara Kopernia Dolna - Stara Kopernia Dolna dzieliła się na dwie części. Pierwsza od 1573 roku posiadała właścicieli z Chotkowa. A byli to: von Promnitz, von Königsfeld, von Schönaich, von zu Dohna, von der Schulenburg, von Tschirnhaus, von Redern, von Proskau, miasto Szprotawa. Druga część w latach 1439-45 była w posiadaniu rodu von Knobelsdorff z Jelenina i rodu von Promnitz również z Jelenina. W 1494 roku rodzina von Marrach sprzedaje swoją część braciom von Promnitz z Dietrzychowic. Kolejnymi właścicielami był ród von Promnitz, von Reuss und Plauen, von Neumann, von zu Dohna-Schlodien, w 1883 roku von Diebitsch z Chich, w 1892 roku von Pannwitz z Głogowa, w 1900 roku kupiec Goldmann z Wrocławia roku, a w latach 1903-1940 rodzina Kaergel⁷⁸.

Stary Żagań⁷⁹ - niem. *Alt Sagan, Altkirch*. Po raz pierwszy wieś została wymieniona w księdze *Liber Fundationis* biskupstwa żagańskiego w 1305 roku jako *Antiquum Zaganum*, a w dokumencie rejestru głogowskiego wymieniono żagańskiego wójta *Belinus advocatus Saganensis*. Z późniejszych dokumentów z 1406 i 1516 roku wiadomo, iż w Starym Żaganiu było sołectwo (Scholtisei) - późniejsze dobra rycerskie i trzy do

⁷⁶ <https://zamkilubuskie.pl/stara-koperniakupper/>.

⁷⁷ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 75.

⁷⁸ <https://zamkilubuskie.pl/stara-koperniakupper/>.

⁷⁹ Wieś na planie ulicówki położona jest w odległości ok. 4 km na północ od centrum miasta, przy drodze Nowogród Bobrzański-Żagań.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

czterech gospodarstw kmiecych. Przypuszcza się, że do 1305 roku do Starego Żagania należał także Puszczyków. Nazwa Altkirch pojawia się w dokumentach w 1404 roku. Z dokumentu z 1406 roku wynika, iż wieś Stary Żagań z Pożarowem należał do panów von Nostitz na Chodkowie. Wcześniejszym właścicielem wsi był ojciec Nicholas von Nostitz. Przypuszcza się, że wieś co najmniej od 1390 roku była w rękach von Nostitz. W 1543 roku książę saski Moritz nadaje w lenno braciom dr. Hansowi i Strenzelowi von Nostitz m.in. Stary Żagań i Pożarów, by rok później przekazać wsie w lenno dla miasta Żagań. Do miasta Żagań należały do 1840 roku. W 1620 roku w sołectwie były 2 gospodarstwa kmiece, 6 zagrodników i 2 komorników. Następnie wojna trzydziestoletnia spowodowała spustoszenie większej części wsi. Najstarszymi właścicielami sołectwa byli w 1406 roku Niclas Redinger, w 1472 roku żagański burmistrz Gottfried Maximilian Genaspis. Następni właściciele byli syn Gottfrieda Genaspiusa, w 1742 roku von Schweinischen, 1817-1847 Prißman, 1847-1852 Eichler. W 1840 roku na terenie wsi funkcjonuje szkoła katolicka, jest 14 chałup, a łączna liczba mieszkańców obejmuje 94 osoby⁸⁰. Kolejnymi właścicielami wsi byli: w 1852-1860 Neumann, 1860-1866 Weber, 1866-1919 Beckmann, 1919-1933 Heinz Heimann z Dietrichowic. W okresie hitlerowskim zmuszono Heimanna, by sprzedał majątek dla Katharinie Skupin. Była jego właścicielką do 1945 roku⁸¹.

Trzebów⁸² - niem. *Tschebensdorf*. Trzebów należał do rodu von Knobelsdorff, a od 1546 roku do miasta Żagania. W 1651 roku należy już do dóbr książęcych.

Tomaszowo. Po I wojnie światowej na polach położonych pomiędzy miejscowościami Stara Kopernia i Bożnów Niemcy urządzili lotnisko szybowcowe. W 1936 roku przebudowano je na lotnisko wojskowe z hangarami i budynkami mieszkalnymi dla załogi wojskowej i obsługi lotniska - *Luftpark Kupper bei Sagan*⁸³. W 1944 roku urządzono nową placówkę testów w locie, która sprawdzała różne wersje prototypów odrzutowego Arado-Ar 235. Część maszyn składano z dostarczanych segmentów, dwie ostatnie maszyny wyprodukowano na miejscu. Po 1945 roku bazę przejęły wojska radzieckie, rozbudowując ją sukcesywnie aż do 1970 roku. W okresie od 24 kwietnia do 30 lipca 1992 roku, na podstawie wstępnych uzgodnień z Wojewodą Zielonogórskim Gmina Żagań przejmuje bezpośrednio od strony rosyjskiej poszczególne elementy byłego Lotniska JAR. Tereny te na podstawie kolejnych decyzji

⁸⁰ Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, red. Boryna Maciej, Szprotawa 2010, s. 76.

⁸¹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.119.

⁸² Wieś o rozproszonej zabudowie położona jest przy drodze Żagań-Świętoszów, która dzieli ją na dwie części. Starszą, położoną w dole na terenie falistym i nową XX-wieczną część położoną na płaskim terenie.

⁸³ Jagiełło Jakub, Sowa Adam, Zapomniane Miejsca Lubuskie, Warszawa 2018, s. 92.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wojewody zostają skomunalizowane i przechodzą na własność gminy. Na bazie tego obiektu w 1994 roku powstaje nowa jednostka osadnicza pod nazwą Tomaszowo (od imienia Wójta Gminy Tomasza Niesłuchowskiego)⁸⁴.

8. ANALIZA ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY ŻAGAŃ. STAN ZACHOWANIA.

Gmina Żagań prezentuje wszechstronny zasób dziedzictwa kulturowego obejmujący m.in.: obiekty architektoniczne funkcjonujące w przestrzeni ruralistycznej świadczące o historii regionu, jego przemianach, wierzeniach; obszary cenne kulturowo oraz przyrodniczo umożliwiające rozwój turystyki kulturowej, miejsca wydarzeń historycznych, stanowiska archeologiczne, etc. Zasób obejmuje także wszelkie wartości niematerialne przejawiające się w sztuce, tradycji, religii – niosące treści emocjonalne, estetyczne, patriotyczne czy religijne. Aspekty historyczne oraz ich wartość architektoniczna zostały uwzględnione w kontekście rozważanej tematyki również w niniejszym programie.

Jednym z najważniejszych zagadnień umożliwiających wytyczenie właściwych działań związanych z ochroną zasobu zabytkowego jest jego stan zachowania. Do wiodących problemów należy stała degradacja tych obiektów, brak przeprowadzanych prac remontowo-budowlanych oraz szczególnie dotkliwe w swoich konsekwencjach dla tkanki zabytkowej, procesy związane z oddziaływaniem czynników atmosferycznych. Kolejną przyczyną niszczenia elewacji zarówno wewnątrz jak i z zewnątrz jest nieprawidłowe zabezpieczenie fundamentów, brak izolacji pionowej, poziomej, ubytki w pokryciu dachu. Również istotnym elementem, który wpływa negatywnie, są niejednokrotnie nieszczelne, niedrożne odpływy rynnowe, wymagające oczyszczenia. Ponieważ w rynnach zalega biomasa - liście, nasiona, rozwijająca się roślinność, woda zamiast zostać odprowadzona do studzienek lub spłynąć z rynien na opaski wokół obiektów drenuje tynki - proces widoczny na elewacjach obiektów sakralnych. Ponadto należy zwrócić szczególną uwagę na zastosowanie właściwych materiałów podczas przeprowadzania prac remontowo-budowlanych. Przykładem są odparzenia, pęcherze, łuszczenie farby na tynkach, które powstają na skutek reakcji chemicznych gdyż nie zastosowano odpowiednich gruntów.

Większość obiektów zabytkowych na terenie gminy jest w posiadaniu prywatnych właścicieli, władz kościelnych (obiekty sakralne). Podejmowane działania na rzecz ich ratowania zazwyczaj są ograniczone finansowaniem. Choć prywatni właściciele są zaliczani do beneficjentów mogących się ubiegać o dofinansowanie w ramach programów lub dotacji związanych z ich rewitalizacją, wymagany jest wkład własny wynoszący kilka procent inwestycji. W przypadku prac remontowych związanych z rewitalizacją, koszty mogą przerosnąć możliwości właścicieli.

⁸⁴ https://bip.gminazagan.pl/system/obj/2016_Zagan_suikzp_-_tekst_jednolity.pdf.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Innym w swej naturze problemem jest aspekt społeczny związany z wykluczeniem i ubóstwem. Obiekty zabytkowe, które pozostają w zarządzie wspólnot mieszkaniowych na terenie Gminy, ze względu na brak funduszy ulegają stałej degradacji. Wewnątrz mieszkań rozwija się pleśń, grzyb, co m.in. determinuje życie ich mieszkańców i wpływa negatywnie na świadomość związaną ze znaczeniem czy chęcią zachowania obiektów zabytkowych w przestrzeni ruralistycznej wsi. Bezradność i poczucie społecznego odrzucenia pogłębia procesy destrukcyjne i sprzyja patologiom.

Obiekty zabytkowe będące w posiadaniu Gminy są sukcesywnie remontowane.

8.1. Kościoły

Na terenie Gminy zlokalizowanych jest 10 świątyń. Większość z nich wymaga przeprowadzenia prac remontowych, szczególnie wzmacniających elewacje zewnętrzne. Zadania sprecyzowane w poprzedniej edycji Programu, obejmujące prace remontowo-budowlane przy obiektach sakralnych, pozostają aktualne. Otrzymane dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku zostały przeznaczone na renowację elementów będących stałym wyposażeniem np. prace renowacyjne przy ramie obrazu zabytkowego przedstawiające św. Annę Samotrzec nauczającą Marię, z barokowego ołtarza znajdującego się w kościele parafialnym pw. św. Mikołaja w Jeleninie św. lub na prace związane z zatrzymaniem procesu destrukcji i przywrócenia pierwotnego wyglądu obrazu zabytkowego wraz z ramą przedstawiającą św. Jadwigę, znajdującego się w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Dietrichowicach.

W kościele pw. św. Jerzego **w Gorzupi Dolnej** ukończono prace konserwatorskie polegające na naprawie muru kamiennego otaczającego dawny cmentarz oraz ubytków, pęknięć, które powstały w ścianach elewacji kruchty.

W wyniku prowadzenia prac polegających na rozbiórce uszkodzonej partii muru odzyskano elementy płyt nagrobnych, które były użyte do wybudowania kamiennego ogrodzenia. Warto zauważyć, iż płyty nie były

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

znane. Skompletowano w całości płytę figuralną poświęconą Magarecie z domu von Stössel zm. w 1552 roku. Natomiast druga płyta, wykonana zapewne w 3 ćw. XVII wieku, nadal pozostaje zagadką. Sytuacja może ulec zmianie, jeśli zostaną odnalezione pozostałe elementy. Odkryte fragmenty przedstawiają wypukło rzeźbioną postać kobiecą z dwoma herbami u dołu sukni oraz dolną i boczną partię bordiury z inskrypcją, która rozmieszczona jest w dwóch wersach. Ponadto, w murze odnaleziono kamienne koło młyńskie wbudowane w czoło muru - fragment boczny, pokryte w całości mchem, który dotychczas uniemożliwiał identyfikację.

Do budowy muru, który otaczał dawny cmentarz użyto, oprócz wspomnianych fragmentów płyt, kamienne elementy architektoniczne. Ich proveniencja nie jest znana.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Podczas wykonywania prac wzmacniających jednej ze ścian kościoła, po zdjęciu przymocowanej do elewacji płyty nagrobnej, odkryto zamurowane wejście boczne do kościoła. Pozostawiono żeliwne zawiasy. Wewnątrz kościoła zamurowane wejście pełniło funkcję półkoliście zamkniętej wnęki.

Wszystkie odkrywane elementy zostały zabezpieczone. Prace zakończono w 2025 roku.

Kościół parafialny pw. św. Augustyna ob. pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w **Bożnowie** to jednonawowa, orientowana świątynia z węższym prostokątnym prezbiterium założona na planie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

prostokąta obecnie znajduje się w dobrym stanie technicznym. Od strony północnej do prezbiterium przylega zakrystia, wieża z kruchtą w przyziemiu. Pięciokondygnacyjną wieżę zbudowano na planie kwadratu i przykryto ośmiobocznym dachem z latarnią zwieńczoną iglicą zakończoną kulą, która w ostatniej kondygnacji przechodzi w ośmiobok. Nawę i prezbiterium przykryto dachem dwuspadowym, natomiast zakrystię dachem pulpitowym. Do ścian przylegają przypory boczne. We wnętrzu świątyni znajdują się: fragment piętnastowiecznej polichromii, kamienna chrzcielnica z XV wieku, późnogotycki ołtarz z pocz. XVI wieku oraz barokowe obrazy z XVII i XVIII wieku i sgraffito z XVI wieku przedstawiające scenę Ukrzyżowania. Świątynia znajduje się w dobrym stanie technicznym. W sąsiedztwie kościoła zlokalizowana jest plebania z 1734 roku. W 2024 roku zostały przeprowadzone prace polegające na odświeżeniu ram okiennych. Do Bożnowa został przyporządkowany cmentarz rzymsko-katolicki, dawniej ewangelicki zlokalizowany przy drodze Żagań-Szprotawa. Na jego terenie znajduje się kaplica wybudowana w 1939 roku. W 2024 roku przeprowadzono prace zabezpieczające dach przed wilgocią. Obiekt znajduje się w dobrym stanie technicznym.

Kościół Filialny pw. Matki Bożej Różańcowej w **Bukowinie Bobrzańskiej** wybudowano w 2 poł. XIII wieku, następnie został przebudowany w 1856 roku. Obecnie to jednonawowa świątynia wniesiona z kamienia, na planie prostokąta z węższym prezbiterium.

Nawę i prezbiterium nakryto dachem dwuspadowym. Ściany wzbogacono neogotyckimi ostrołukowymi oknami w obramieniu ceglany. Od zachodu do świątyni przylega drewniana wieża o konstrukcji słupowej, która została założona na planie ośmioboku i zwieńczona strzelistym hełmem, od strony północnej - kaplica. Wewnątrz świątyni znajduje się: neogotycki wystrój z 1856 roku, gotycki ołtarz, rzeźba św. Anny z XV wieku oraz dzwon z 1469 roku⁸⁵. Zespół kościelny otacza ceglany mur wykonany na podstawie z kamienia. Kościół znajduje się w dobrym stanie technicznym.

⁸⁵ Kowalski Stanisław, Zabytki Środkowego Nadodrza, Zielona Góra 1976, s. 47.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W złym stanie znajdują się deski wieży, w niektórych miejscach uszkodzone, spróchniałe, pokryte zielonym nalotem.

Kościół pw. św. Augustyna we **Chrobrowie** został wybudowany w XIV wieku⁸⁶.

W 1540-1668 roku kościół był w rękach protestantów, następnie został zwrócony gminie katolickiej i przeszedł w latach 1668-1670 w zarząd żagańskich jezuitów, a od 1810 roku augustianów. Obecnie kościół to murowana, jednonawowa, orientowana świątynia z węższym prezbiterium. Nawę i prezbiterium założono na planie prostokąta. Do prezbiterium od północy przylega zakrystia, do nawy od strony północnej przedsionek oraz kaplica od strony zachodniej. Nawę nakryto wysokim dwuspadowym dachem z sygnaturką w środku kalenicy. Ośmioboczny bęben zwieńczono wysmukłym dachem w formie ostrosłupa. Niższe od nawy prezbiterium nakryto także dwuspadowym dachem, zakrystię i kruchtę dachem pulpitowym, a kaplicę przykrywa trzypadowy dach. Elewacje wzbogacone zostały nielicznymi otworami okiennymi o różnych kształtach. W elewacji wschodniej znajduje się wysokie, silnie rozglifione okno szczelinowe. Na ścianach elewacji dobudówki umieszczono płyty nagrobne. Wejście do świątyni prowadzi przez kruchtę oraz ostrołukowy portal uskokowy wykuty w ścianie nawy. Wnętrze nawy i prezbiterium przykrywają drewniane stropy. Obie części świątyni łączy ostrołukowa arkada tęczowa. Zakrystię przykryto ostrołukowym sklepieniem kolebkowym. W wyposażeniu świątyni znajduje się: kamienna chrzcielnicę z 1580 roku, epitafia kamienne z XVIII wieku, żeliwne z 1844 roku oraz drewniana empora organowa. Zespół kościelny otacza mur. Świątynia znajduje się w dobrym stanie. Jednakże należy zwrócić uwagę na zbyt krótkie odpływy rynnowe, które mogą powodować zawilgocenie przyziemi a co w konsekwencji może doprowadzić do degradacji murów elewacji.

Kościół pw. Jana Chrzciciela w **Dzietrzychowicach** wybudowano w 2 poł. XIII wieku⁸⁷. Ze względu na przemiany religijne kościół zmieniał

⁸⁶ Świątynia zapewne istniała już w 1300 roku. W źródłach znajduje się informacja o plebanie z *Petra Villa*. Kolejne źródła z 1369 roku i 1379 roku potwierdzają posługę proboszcza z *Petirsdorf* - ówczesna nazwa wsi.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

właścicieli. W latach 1520-1668 należał do ewangelików, następnie w latach 1668-1670 katolików. Od 1670-1810 patronat nad świątynią objął żagański zakon augustianów. Po sekularyzacji w 1810 roku kościół pozostał w rękach katolików. Kościół na przestrzeni wieków był przebudowywany. W 2 poł. XVI wieku kościół powiększono o przybudówki: zakrystię oraz kruchtę. W 1595 roku założono sklepienia, a w 1691 roku dokonano barokizacji kościoła, w 2 ćw. XVII wieku Hans von Promnitz ufundował swojemu rodowi grobowiec.

Obecnie kościół to jednonawowa świątynia wybudowany z kamieni narzutowych i cegieł na planie prostokąta. Nawa i prezbiterium oraz przybudówki: kruchta, zakrystia i kaplica zostały przykryte dachami dwuspadowymi, krytymi dachówką karpiówką, natomiast przylegająca od zachodu wieża z przyporami - ośmiobocznym bębniem z dachem namiotowym⁸⁷. Pośrodku elewacji południowej znajduje się wejście z uskokowym portalem zamkniętym ostrołukowo, a po bokach okna zamknięte łukiem odcinkowym. Obok, w tej samej linii, w ścianie prezbiterium mieści się podobne okno, jednakże nieco krótsze i szersze. W przylegającej do południowej elewacji (ściana prezbiterium) kruchcie znajduje się kolejne wejście zamknięte łukiem kolistym. Nad nim niewielki kolisty otwór. W bocznej części (od wschodu) elewacji widoczna jest ściana wieży z przyporą. Po stronie elewacji północnej znajduje się przylegająca zakrystia i kaplica. Wnętrza świątyni charakteryzują różnorodne sklepienia: nawę i prezbiterium przykryto sklepieniem sieciowym, kaplicę krzyżowym, a zakrystię i kruchtę kolebkowym. Na północnej ścianie prezbiterium umieszczono późnobarokowe epitafium z popiersiem poświęcone jednemu z członków rodu von Promnitz. W świątyni zachowały się elementy siedemnastowiecznego wyposażenia: ołtarz, empora organowa, ambona z 1691 roku z figurami na korpucie

⁸⁷ Wczesne datowanie uzasadnia typ układu budowli, ostrołukowy portal uskokowy oraz szeroko rozchylone okno ostrołukowe. Do czasów obecnych zachowały się pierwotne mury w pełnej wysokości. Następnie Świątynia jest wielokrotnie wymieniana w źródłach. Jedna ze wzmianek pochodzi z 1326 roku, w której książę żagański Henryk potwierdza sprzedaż dzietrzychowskiej posiadłości wraz z wyposażeniem kościoła, następna pochodzi z 1376 roku, gdzie wymieniony jest pleban z Dietrzychowic. Kolejna źródłowa wzmianka znajduje się w dokumentach z 1399 i 1403 roku, a dotyczy sprzedaży sołectwa starożagańskiego, w której wymienia się proboszcza Bernhardta.

⁸⁸ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

datowanymi na 1500 rok, konfesjonał oraz obrazy z XVII-XVIII stulecia: Zesłanie św. Ducha, Chrystus z Uczniami, Ukrzyżowanie, Ścięcie Jana

Chrzcziciela, Św. Jadwiga, Św. Jan Ewangelista, Św. Augustyn i Św. Antonii z Padwy oraz dzwon wiszący w wieży z 1448 roku. W kaplicy znajduje się potrójne epitafium z 1622 roku z całopostaciowymi figurami Catariny, Hansa i Heleny Promnitzów⁸⁹. Kościół, choć znajduje się w dobrym stanie technicznym, wymaga prac remontowych związanych z odświeżeniem elewacji. Od strony północnej obserwuje się łuszczenie farby na elewacji oraz w przyziemiu spękania i ubytki. Szczególnie ściany wieży oraz przylegających schodkowych przypór podlegają degradacji. Brak opasek wokół kościoła powoduje podchodzenie roślinności pod jego ściany i dodatkowo przyczynia się do kumulacji wilgoci.

Kościół pw. św. Mikołaja w **Jeleninie** wybudowano z kamienia polnego ok. 3 ćw. XIII wieku z wyodrębnionym prezbiterium, następnie w 1 poł. XIV wieku prezbiterium rozbudowano o wieżę, a pod koniec XV wieku kościół przesklepiono⁹⁰. W latach 1540-1668 świątynia była własnością ewangelików, następnie przejęli ją jezuici, po nich augustianie, którzy sprawowali nad nią opiekę do 1810 roku. Kolejne remonty w XVII wieku i XVIII wieku zmieniły kształt i rozmiar okien. W XIX wieku wieżę nakryto dwuspadowym dachem⁹¹, w latach 1975-1976 odsłonięto wnętrza zamurowanych XIII-wiecznych okien w elewacji północnej, a wewnątrz usunięto tynki z filarów i żeber sklepiennych.

⁸⁹ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.128.

⁹⁰ Zlikwidowano drewniane stropy zastępując je sklepieniami: w prezbiterium - krzyżowo-żebrowymi, a w nawie - sieciowymi, które wsparto na dwóch filarach tworząc w ten sposób układ dwunawowy. Jednocześnie spowodowało to częściową likwidację umieszczonych wysoko wczesnogotyckich okien oraz przekształcenie pozostałych. W tym czasie dobudowano również zakrystię i kruchtę, chór muzyczny, na który prowadziły kręte schody.

⁹¹ Biała Karta Obiektu, Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Obecnie kościół składa się z pięciu części: czworobocznej wieży przykrytej dwuspadowym dachem przylegającej od zachodu, nawy i nieco niższego prezbiterium nakrytymi dachami dwuspadowymi, prostokątnej kruchty przylegająca od południa, a od północy prostokątnej zakrystii okrytej dachem dwuspadowym. W ścianach wyróżniają się otwory okienne o różnych rozmiarach m.in. w nawie dwa szerokie okna od południa zamknięte odcinkowo, w prezbiterium trzy ostrołukowe, rozglifione okna. Zewnętrzne wejście do przedsionka znajduje się od strony południowej. We wnętrzu zwracają uwagę zastosowane w nawie sklepienia sieciowe, łuk tęczy ostry z namalowaną na podłuczcu polichromią z XV wieku - przedstawiającą św. Jerzego, późnogotycki tryptyk z około 1510 roku z figurami Madonny z Dzieciątkiem oraz świętych, późnobarokowe ołtarze boczne z lat 1749-1750, kamienne sakramentarium gotyckie z 1497 roku ufundowane przez Knobelsdorffa, drewniana chrzcielnica z ok. 1600 roku oraz kamienne epitafia z XVI-XVIII wieku⁹². Kościół otacza kamienny mur z XVI wieku z osiemnastowiecznymi bramkami. Na terenie zespołu znajduje się kaplica zbudowana w 1746 roku przez rodzinę Tomaszewskich, obiekt znajduje się w dobrym stanie.

⁹² Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.134.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W tej budowli obserwujemy problem związany z łuszczenia się farby na elewacjach, które w wyniku działania wilgoci lub reakcji chemicznych (brak zastosowania odpowiednich gruntów na podłoże) odpadają całymi fragmentami. Szczególnie degradacji ulega partia przyziemia oraz ściana wieży.

Kościół filialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego dawniej pw. św. Sebastiana w **Miodnicy** wzniesiono prawdopodobnie w 2 poł. XIII wieku⁹³, przebudowano w XV wieku (sklepienie w prezbiterium) i powiększono o wieżę w XVI wieku. W 1668 roku został odbudowany po pożarze. Po raz kolejny remontowany w latach 70. - tych XX wieku.

Obecnie kościół to orientowana, murowana z kamienia, jednonawowa budowla z prosto zakończonym prezbiterium, zakrystią, kruchtą od północy, wieżą od zachodu. Wieżę nakryto dachem czterosпадowym, pozostałe człony budowli nakryto dachami dwuspadowymi. Do kościoła prowadzi jedno wejście przez kruchtę. W elewacjach ścian znajdują się okna półkoliście zamknięte oraz okna z głębokimi ościeżami. Teren kościoła otacza kamienne ogrodzenie pokryte ceramicznym pulpitowym daszkiem. Wewnątrz świątyni zachowały się różnorodne typy sklepień: w prezbiterium - krzyżowo-żebrowe, zakrystii - kolebkowe, a w kruchcie - krzyżowe. Warto zwrócić uwagę na cenne wyposażenie kościoła: rokokowy ołtarz główny św. Sebastiana oraz ambona, późnogotyckie figury świętych Barbary i Agnieszki z 1500 roku. W kościele znajduje się

⁹³ Najwcześniejsza wzmianka dotycząca kościoła pochodzi z 1333 roku. Następnie w dokumentach z 1353 roku występuje "*Henricus plebanus de Mednicz*".

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

również obraz przedstawiający św. Szczepana oraz barokowe wizerunki świętych Krzysztofa i Anny, empora organowa z inskrypcją z 1664 roku przebudowana pod koniec XX wieku, następnie płyty epitafijne pochodzące z XVII i XVIII wieku należące do rodu von Unruh, von Knobelsdorff, von Schönaich, von Gladiss. Kościół jak i pozostałe świątynie w tym regionie prezentuje ten sam problem związany z ubytkami tynku w przyziemiu.

Kościół filialny Wniebowzięcia NMP w **Rudawicy** pierwszy raz wzmiankowany był w już 1376 roku. Kościół powstał w XIV wieku z inicjatywy żagańskich kanoników regularnych. W latach 1540-1668 użytkowany przez ewangelików.

Kościół to murowana z kamienia i cegły salowa świątynia, zamknięta od wschodu trójbocznie. Od strony zachodniej do osi kościoła przylega czworoboczna wieża, murowana, w partii górnej drewniana, zwieńczona cebulastym hełmem gontowym z wejściem zamkniętym półokrągłym łukiem. Od południa do korpusu przylega kruchta kryta dachem dwuspadowym, a od północy zakrystia. Korpus jest kryty dachem wielospadowym. Do ścian elewacji przylegają schodkowe przypory, w ścianach zastosowano ostrołukowe szeroko rozglifione okna. Wnętrze nakryto sklepieniem krzyżowo-gwiazdowym, wspartym na ustawionej pośrodku kolumnie. Kolumna ta wzbogaca przestrzeń sali rozdzielając ją jakby na dwie nawy z emporą, przesklepiona sieciowo. Przy wejściu do zakrystii zachował się późnogotycki, prostokątny portal kamienny z XVI wieku. Wyposażenie wnętrza późnobarokowe. Z okresu wcześniejszego zachowana późnogotycka chrzcielnica z 1 poł. XVI wieku, renesansowy obraz Chrystusa w ogrodzie oliwnym z 2 poł. XVI wieku i późnorenesansowy chór muzyczny z pierwszej połowy XVII wieku. Obiekt ulega degradacji, elewacja po stronie północnej zawilgocona. Widoczne

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

ubytki w części drewnianej wieży. Obiektem stanowiącym część zespołu kościelnego jest dwukondygnacyjna plebania założona na planie prostokąta i nakryta dachem mansardowym. W ścianie elewacji znajdują się częściowo zachowane, skrzynkowe drewniane okna.

Budynek znajduje się w złym stanie technicznym. Obserwuje się zawilgocenie budynku, ubytki w tynku. Wewnątrz mieszkań rozwija się grzyb.

Kolejną świątynią o cennych walorach architektonicznych jest gotycki kościół pw. św. Jadwigi w **Starej Koperni** wzniesiony ok. 1280 r.

W barokowej przebudowie powiększono okna oraz dostawiono zakrystię i kruchtę. Był remontowany w latach: 1840, 1977 i 1995. Kościół jest orientowany, murowany z kamienia, jednonawowy z prostokątnym prezbiterium oraz zakrystią od północy i kruchtą od południa, nakryty dachami dwuspadowymi. Po stronie wschodniej znajduje się aneks

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

z wejściem do krypty rodziny von Uttech. Barokowe wyposażenie pochodzi z 1 poł. XVIII wieku - empora organowa, ołtarz główny z obrazem przedstawiającym św. Jadwigę z 1720 roku, konfesjonał z 1 poł. XVIII wieku oraz renesansowe płyty nagrobne z 2 poł. XVI wieku⁹⁴. W otaczającym kościół murze znajduje się budynek bramny, który podwyższono o drewnianą kondygnację, przeznaczając go na dzwonnice. Kościół znajduje się w złym stanie technicznym. W ostatnim okresie (2022-2025) nie przeprowadzono prac zabezpieczających obiekt. Obiekt ulega ciągłej degradacji. Poszycie dachu wymaga pilnych prac. Niestabilne wiatrownice, brak dachówek. Podczas wykonania dokumentacji fotograficznej do niniejszego opracowania pozrywane dachówki leżały na gruncie. Wiatr lub inna zmiana warunków atmosferycznych może uszkodzić pozostałe poszycie. Tynki elewacyjne znajdują się w bardzo złym stanie. Widoczne są ubytki i liczne pęknięcia. Źle założone orynnowanie, zbyt krótkie odcinki odprowadzające wodę powodują jej ciągłą ingerencję w tkanę murów. Kościół należy do świątyń na terenie gminy, który wymaga jak najszybszej interwencji. Budynkiem należącym do zespołu jest dzwonnica. Obiekt, podobnie jak kościół wymaga prac remontowo-budowlanych. Uszkodzony tynk odkrywa pierwotny budulec kamień i cegłę. Konstrukcja drewniana również znajduje się w złym stanie. Deski niekompletne, porażone wilgocią.

W **Starym Żaganiu** zlokalizowany jest jeden z najstarszych kościołów -

romański kościół filialny pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski wzniesiony w XII wieku⁹⁵. W wyniku późniejszych remontów i przeróbek kościół poddawany był licznym przebudowom. W XV wieku przesklepiona została absyda, w XVIII wieku zostały przekształcone okna oraz dostawiona zakrystia i kruchta. W 1900 usunięto wtórne tynki, odsłaniając kamienne lico elewacji. Kościół jest: orientowaną, murowaną z kamienia,

jednonawową, z półkolistą absydą - świątynią, z dostawioną od północy zakrystią, a od południa kruchtą. Został przykryty dwuspadowym dachem z sygnaturką w kalenicy. We wnętrzu przykrytym stropem (absyda sklepieniem krzyżowo - żebrowym) znajduje się zachowane skromne wyposażenie barokowe, ołtarz z obrazem „Chrzest w Jordanie” pochodzący z XVII wieku. W kamiennym ogrodzeniu kościoła z XV wieku stoi

⁹⁴ Garbacz Krzysztof, Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego, t. II, Zielona Góra 2012, s.134.

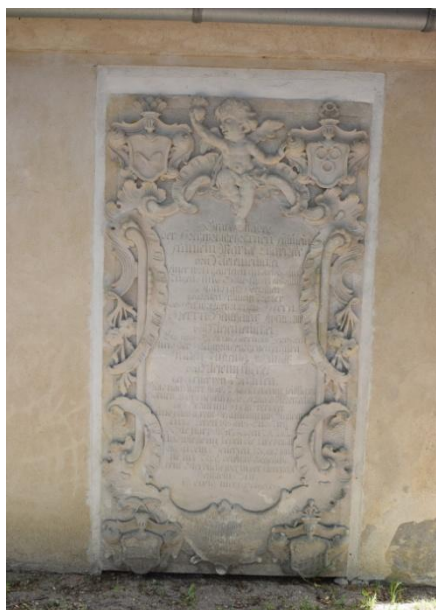
⁹⁵ Najstarsza wzmianka potwierdzająca istnienie świątyni pierwotnie pw. św. Wincentego dotyczy przekazania w 1284 roku wsi Stary Żagań razem z patronatem nad kościołem klasztorowi augustianów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

barokowa bramka zwieńczona figurką Jana Nepomucena. Kościół znajduje się w bardzo dobrym stanie.

8.2. Cmentarze.

Do elementów będących źródłem wiedzy o historii regionu należą cmentarze. Najstarsze lokowane były wokół kościołów. Na pochówek w pobliżu świątyni oraz ufundowanie cennych, bogato zdobionych z inskrypcjami epitafii, mogły wówczas pozwolić sobie najbogatsze rodziny, zazwyczaj byli to właściciele ziemscy, należący do uprzywilejowanych rodów szlacheckich. Cmentarze początkowo w wyniku zmian religijnych były ewangelickie później katolickie. Obecnie większość tych cmentarzy została zlikwidowana, a teren wokół kościołów uporządkowany. Takie cmentarze przykościelne znajdują się w Bożnowie (2 poł. XVI w.), Bukowinie Bobrzańskiej (1 poł. XVIII w.), Chrobrowie (XV w.), Dietrichowicach (XVIII-XIX w.), Gorzupi Dolnej (XVII w.), Jeleninie (2 poł. XVIII w.), Miodnicy (XVII w.), Rudawicy (XIV w.), Starej Koperni (XVI w.), Starym Żaganiu (XVII). Na uwagę zasługują płyty epitafijne wbudowane w ścianę kościoła np.: w Chrobrowie m.in.: rodu von Niesemeuschel, von Zerst; w Starej Koperni płyta nagrobna Kathariny von Rackels zd. von Zedlitz, żony Baltzera von Rackels, po lewej stronie u góry umieszczono herb rodziny von Zedlitz, a po prawej von Rackwitz; Jeleninie płyta nagrobna Balthasara von Knobelsdorff w stroju rycerskim.

Cmentarz przykościelny
w Chrobrowie

Cmentarz przykościelny
w Starej Koperni

Cmentarz przykościelny
w Jeleninie

Inną grupą są cmentarze, obecnie rzymsko-katolickie, które powstały w poł. XIX wieku oraz na pocz. XX wieku, cmentarze lokalizowano poza obrębem zabudowań wiejskich, wzdłuż głównych dróg. Znajdują się w: Bożnowie, Bukowinie Bobrzańskiej, Dietrichowicach, Jeleninie,

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Rudawicy, Starej Koperni. Kolejną grupą są cmentarze zlokalizowane w lesie, znajdują się w Dybowie, Gryżycach, Łozach, Trzebowie. Te cmentarze wymagają przeprowadzenia prac pielęgnacyjnych. Cmentarze

Cmentarz w Dybowie

Cmentarz w Trzebowie

leśne wymagają przeprowadzenia prac pielęgnacyjnych. Szczególnie cmentarz zlokalizowany w okolicy Trzebowa nie posiada oznaczenia, ani zabezpieczenia. W jego pobliżu występuje wycinka drzew. Natomiast na cmentarzu w Dybowie obserwuje się niekontrolowany rozwój roślinności.

8.3. Krzyże pokutne, kamienie przydrożne.

Wartościowym zabytkiem wzbogacającym walory kulturowe Gminy Żagań są krzyże pokutne. Jako zabytek starego prawa były nazywane również symbolami pojednania, z reguły stawiane na miejscu popełnienia zbrodni. Na ziemi żagańskiej pełnią ważną rolę m.in. przy tworzeniu tematycznych, turystycznych szlaków, które stają się elementem dziedzictwa kulturowego.

Krzyże przydrożne w Starym Żaganiu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Krzyż pokutny
w Starej Koperni

Krzyż pokutny
w Rudawicy

Przy kościele pw. św. Jana Chrzciciela w **Dzietrzychowicach** obok bramki przy murze otaczającym przykościelny cmentarz znajduje się średniowieczny krzyż łaciński ze zlepieńca⁹⁶. Podanie ludowe głosi, iż jest to "pomnik dla młócacego sołtysa", który rządził surowo i grubiańsko. Z tego powodu mieszkańcy miejscowości nie zgodzili się na umieszczenie krzyża na cmentarzu przykościelnym lecz przed cmentarzem. Kolejny krzyż, wykonany z czerwonego granitu, znajduje się w **Rudawicy**. Został wmurowany w południową, zewnętrzną, ścianę prezbiterium kościoła pw. Wniebowzięcia NMP. Widoczne są liczne przebarwienia (czarny biotył) oraz ślad scementowania na wysokości ramion. Podanie głosi, że krzyż postawiono po zamordowaniu miejscowego proboszcza w czasach wojen szwedzkich⁹⁷. Dwa krzyże łacińskie ze zlepieńca znajdują się w **Starej Koperni**, z których pierwszy o wymiarach 112x75x25 cm znajduje się poniżej wzniesienia z kościołem filialnym pw. św. Jadwigi, między szkołą a sklepem, na rozwidleniu dróg polnych. Całość krzyża posiada liczne pory oraz widoczny jest ślad scementowania prawego ramienia (ciemna, pionowa pręga). Drugi krzyż, o wymiarach 60x76x26 cm, znajduje się w pobliżu domu nr 53 przy starej drodze do Nieradzy (po lewej stronie). W 1989 roku został złamany spychaczem i wywieziony, drugi raz złamany podczas kładzenia kanalizacji. Z tego powodu krzyż posadowiony jest bez swojej dolnej trzonowej części. Krzyż jest mocno zwietrzały, o owalnych ramionach. Był wielokrotnie przewracany. Niszczenie dolnej części trzonu spowodowało zmniejszenie jego wysokości. Obecnie ustawiony jest na podmurówce, na dwóch prętach

⁹⁶ Krzyż mocno porowaty. Kubki na krzyżu są efektem dawnego zdobywania pyłu kamiennego do kuracji.

⁹⁷ Wojecki Mieczysław "Szlak kamiennych krzyży pokutnych w województwie lubuskim", [w:] Turystyka kulturowa w regionie lubuskim, red. Kazimierczak Marek, Sulechów 2012, s.201.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

zbrojeniowych po drugiej stronie drogi, w odległości 8 m w stosunku do poprzedniej lokalizacji. Przy kościele filialnym pw. NMP Królowej Polski w **Starym Żaganiu**, na zewnętrznym licu w murze wschodniej ściany, po prawej stronie od wejścia umieszczono cztery krzyże łacińskie ze zlepieńca. Pierwszy po lewej stronie ma wymiary 80x53 cm. Znajduje się w odległości 180 cm od słupków bramy wejściowej, drugi od lewej o wymiarach 75x52 cm, w odległości 170 cm od pierwszego krzyża, trzeci od lewej o wymiarach 70x57 cm w odległości 136 cm od drugiego krzyża i ostatni o wymiarach 56x58 cm w odległości 165 cm od trzeciego krzyża. Krzyże ustawiono równo z poziomem gruntu z otoczkami, które tworzą litą strukturę muru.

Na terenie Gminy zlokalizowane są zabytkowe, kamienne drogowskazy, które wskazywały miejsca dawnych szlaków komunikacyjnych. Te, które są znane, stanęły na skrzyżowaniach z początkiem XIX wieku i odzwierciedlają wcześniejszy układ drogowy. Napisy na kamieniach dotyczyły również rocznic i wydarzeń na świecie, które lokalnie zostały uwiecznione. Takie drogowskazy na terenie Gminy zlokalizowane są m.in. przy drodze nr 296, skrzyżowanie Tomaszów z drogą prowadzącą do Żagania.

W pobliżu wsi Dietrzychowice niedaleko drogi prowadzącej z Marysina do Starej Koperni wystaje z ziemi potężny głaz narzutowy. Nazwano go "diabelskim kamieniem". Mniej więcej 60 lat temu leżał prawie 100 metrów od niego podobny głaz, który nazywano "boskim kamieniem". Obydwa głazy zostały przyniesione w epoce lodowcowej przez lodowiec ze Skandynawii.

8.4. Pałace, dwory, folwarki.

Zakres tematyki związanej z architekturą rezydencjonalną w kontekście stanu zachowania został omówiony w poprzedniej edycji Programu. Ponieważ obiekty te, obok zabytków architektury sakralnej, budują cenny zasób powierzonego dziedzictwa kulturowego, nadal wymagają podejmowania usilnych działań mających na celu ich zachowanie. Aktualny obraz ich stanu zachowania dobitnie wskazuje, iż brak podejmowanych prac ratowniczych przyczynia się do ich dalszej degradacji. Problemem są również wydarzenia losowe, które całkowicie rujnują tkankę zabytkową.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Przykładem jest tu budynek mieszkalny będący integralną częścią założenia folwarcznego⁹⁸ w **Bożnowie**, pozostający w zarządzie wspólnoty mieszkaniowej, częściowo Gminy⁹⁹ (pozostała część folwarku należy do prywatnego właściciela, który sukcesywnie przeprowadza prace remontowo-budowlane). Budynek mieszkalny 1a, został w 2019 roku dotknięty pożarem - spalił się dach od strony północno-zachodniej, zniszczeniu uległy wnętrza drugiej kondygnacji jak również wszelka infrastruktura budynku. Budynek od tego czasu ulega ciągłej degradacji. Gmina ma na celu przeprowadzenie prac remontowo-budowlanych obiektu, jednakże na przeszkodzenie stoją nieuregulowane sprawy spadkowe indywidualnych właścicieli, które ze względu na swoją procedurę wymagają określonego czasu. Najniebezpieczniejszą częścią budynku jest ściana boczna. Wsparcie dla ściany stanowi konstrukcja komina od strony elewacji zewnętrznej. Zdjęcia z wysokości pokazują całkowity brak wsparcia ściany od wewnątrz.

⁹⁸ Zespół składa się z dwóch części: gospodarczej oraz mieszkalnej. W skład części gospodarczej wchodzi: budynek mieszkalno- administracyjny nr 1 (pocz. XX wieku); magazyn - obecnie pomieszczenie gospodarcze nr 1c (2 poł. XIX wieku); chlewnia/obora - obecnie magazyn 1c (2 poł. XIX wieku); stajnia/cielętnik - obecnie magazyn 1c (2 poł. XIX wieku); spichlerz (1 ćw. XIX wieku); stodoła (1 ćw. XIX wieku); obora (1 ćw. XIX wieku); furtka (1 ćw. XIX wieku); budynki gospodarcze (2 poł. XX wieku); budynek gospodarczy - obecnie warsztat (1 ćw. XX wieku). Część mieszkálną tworzą dom mieszkalny 1a (2 poł. XIX wieku); dom mieszkalny 1b (2 poł. XIX wieku) - usytuowane po wschodniej stronie podwórza oraz czworak - obecnie dom mieszkalny, zlokalizowany przy ul. Piłsudskiego 41 (2 poł. XIX wieku).

⁹⁹ Gmina jest w posiadaniu 39.5% udziałów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Ściana w wyniku działania czynników atmosferycznych np.: silnych wiatrów, nawałnicy może ulec zawaleniu. Dodatkowym zagrożeniem jest fakt bezpośredniego sąsiedztwa wjazdu oraz parkingu. Biorąc pod uwagę, iż pozostałe budynki folwarku zostały zaadaptowane na prowadzenie działalności gospodarczej m.in. lokalnej winiarni Saganum- prawdopodobieństwo zagrożenia dla ludzi oraz wypadku jest wysokie.

Postępująca degradacja w wyniku braku przeprowadzanych prac rewitalizacyjnych, jest główną przyczyną niszczenia obiektów zabytkowych. Proces ten można zaobserwować na przykładzie barokowego pałacu należącego do zespołu pałacowo-folwarcznego¹⁰⁰ w **Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej**. Budynek został wzniesiony w XVI wieku, rozbudowany w 1 poł. XVIII wieku jako budowla dwuskrzydłowa. Do naszych czasów przetrwało zachodnie skrzydło oraz wejście do piwnic. Dzisiejsza część rezydencji to dwukondygnacyjny budynek murowany z cegły na planie prostokąta, przykryty dachem dwuspadowym z eternitu. Właściciele przeprowadzają prace remontowe budynków gospodarczych, natomiast remont pałacu wymaga dużych nakładów finansowych. Wewnątrz obiektu obserwuje się stałą degradację elementów konstrukcyjnych. Zapadnięte podłogi, wilgoć, ubytki w tynku zarówno wewnątrz jak i z zewnątrz. Budynek może wewnątrz ulec zawaleniu.

¹⁰⁰ Zespół składa się z dwóch części. Część gospodarcza złożona jest z: pozostałości po dawnej gorzelnii - obecnie zachowane mury do poziomu piwnic (1 poł. XVIII wieku); fragmenty muru folwarcznego (4 ćw. XIX wieku); obory I (4 ćw. XIX wieku); spichlerza - obecnie warsztat, magazyn (4 ćw. XIX wieku); obory II (4 ćw. XIX wieku); stodoły I (3 ćw. XIX wieku); stodoły II (4 ćw. XIX wieku); stajni, wozowni - obecnie budynek mieszkalno-gospodarczy (4 ćw. XIX wieku). Z kolonii mieszkalnej zachował się tylko jeden dom wraz z przydomowym budynkiem gospodarczym - obecnie nr 49, przy drodze do Szprotawy ok. 200 m od podwórzka folwarcznego (4 ćw. XIX wieku). Część rezydencjonalna składa się z dawnego pałacu oraz parku.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Warto zauważyć, iż podczas prowadzenia prac budowlanych związanych z układaniem nawierzchni drogi prowadzącej do obecnej części mieszkalnej, właściciele odkryli studnię. Studnia najprawdopodobniej powstała w 4 ćw. XIX wieku, podobnie jak zabudowania folwarczne. Została wykonana z kamienia. Studnia została odpowiednio zabezpieczona. Zespół folwarczny w **Bukowinie Bobrzańskiej Górnej** powstał w 4 ćw. XIX wieku. Tworzą go następujące budynki: paszarnia, obora, stajnia, budynek gospodarczy, które są niezagospodarowane i pozostają w stanie ruiny oraz budynki mieszkalne nr 16b, pozostałe budynki tworzące kolonię (nr 8, nr 9, nr 10, nr 11, nr 12, nr 15, nr 16, nr 16a). Kolejny zespół pałacowo-folwarczny znajduje się w **Chrobrowie**. W obecnym, wtórnie przebudowanym pałacu¹⁰¹ znajdują się mieszkania. Pałac nie posiada wyróżniających go cech historycznych. Folwark zachował swój układ przestrzenny pochodzący z końca XIX wieku, najstarsze budynki pochodzą z 1 poł. XIX wieku¹⁰². Budynki gospodarcze folwarku wymagają przeprowadzenia prac remontowo-budowlanych. Budynkiem wyróżniającym się swoimi walorami architektonicznymi jest budynek bramny, który znajduje się w złym stanie technicznym. Obserwuje się duże ubytki w tynku, pęknięcia, obiekt ulega stałej degradacji. Budynek inwentarski przylegający do niego od strony wschodniej został całkowicie wyremontowany. W nim obecnie znajduje się świetlica. W budynku od strony zachodniej (dawniej stajnia koni wjazdowych, mieszkanie stangreta) - wymieniono dach. Wysunięty daszek pomiędzy parterem a pierwszą kondygnacją pozostał w niezmienionym stanie, tzn. nie przeprowadzono prac remontowo-budowlanych. Luźne dachówki daszku, w wyniku silnych podmuchów wiatrów spadają na ziemię, stanowiąc niebezpieczeństwo dla przebywających tam ludzi.

¹⁰¹ Pałac pochodzący z 1845 roku po II wojnie był całkowicie zrujnowany, zachowały się jedynie fundamenty, piwnice i część ścian zewnętrznych.

¹⁰² Dom ogrodnika - obecnie dom mieszkalny 6e (k. XIX wieku); budynek inwentarski z częścią mieszkalną 6d (k. XIX wieku); budynek inwentarski, cielętnik - obecnie świetlica (k. XIX wieku); budynek bramny, spichlerz 6b (poł. XIX wieku); stajnia, mieszkanie stangreta - obecnie budynek mieszkalno-gospodarczy (k. XIX wieku); spichlerz - adaptacja obiektu na dom mieszkalny (poł. XIX wieku); garaż (k. XIX wieku), dom nr 6c (k. XIX wieku).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Elewacje budynku drenowane są przez wilgoć, wewnątrz rozwija się grzyb i pleśń. Wewnątrz elementy konstrukcyjne stropu pierwszej kondygnacji są uszkodzone, podłoga miejscami zapadnięta. Obiekt jest zamieszkały, a jego stan zachowania może sprzyjać zjawiskom związanym z wykluczeniem społecznym. Cennym dla krajobrazu historycznego nie tylko Gminy ale i regionu jest zachowana wieża mieszkalna/ruiny zamku w **Dziętrochowie**. Choć historyczny aspekt został omówiony w poprzedniej edycji Programu, należy przytoczyć iż, *"niniejsza wieża była ważnym punktem strategicznym na szlaku z Kasztelanii Żagańskiej do Nowogrodzkiej. W dokumentach została wymieniona w 1474 roku jako siedziba rycerska. Wieża związana była z folwarkiem dolnym, aczkolwiek brak konkretnych wzmianek źródłowych przez kogo i kiedy została wzniesiona. W ciągu wieków wieża ulegała rozbudowie. Wieża została wzniesiona z kamienia polnego, rudy darniowej oraz zaprawy wapiennej - na planie prostokąta zbliżonego do kwadratu i przykryta czterospadowym dachem z krótką kalenicą. Trzykondygnacyjny, podpiwniczony budynek posiada grube mury - 1,5 m, świadczące o jego charakterze obronnym. Elewacje przepruto oknami umieszczonymi w szerokich i głębokich wnękach. Wejście do obiektu znajduje się od strony elewacji frontowej -*

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

zachodniej zamknięte ostrołukowo, a w przyziemiu wejście do piwnicy sklepionej kolebkowo. Według legendy w pomieszczeniu tym miało znajdować się tajemne wejście, prowadzące pod stawem w kierunku folwarku klasztornego¹⁰³. W przyziemiu można zaobserwować także ślady po kamiennych fundamentach XVII i XIX - wiecznych przybudówek, przylegających do wieży. Jedna z nich, od strony wschodniej, nakryta dachem pulpitemowym, pełniła funkcję kuchni, o czym świadczy komin w murze wieży na pierwszej i drugiej kondygnacji. Posiadała ona również piwnicę, skomunikowaną z piwnicą wieży. Wnętrze jest podzielone na kondygnacje o zróżnicowanej wysokości. Dzieliły je drewniane stropy. Komunikacja między nimi odbywała się za pomocą drabiniastych schodów. W przyziemiu podłoga wyłożona została ułożoną na płasko cegłą. Piwnica nie posiadała posadzki. Obecnie wieża jest własnością prywatną".

¹⁰³ <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/430>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Niestety, choć jest tak cennym obiektem, nadal obserwuje się stałą jego degradację. Choć obiekt został wyremontowany z zewnątrz - elewacje oraz dach, pozostaje niezagospodarowany i niezabezpieczony. Wejście do piwnicy nadal jest otwarte. Wewnątrz wieży widoczne są ślady przebywania osób, które próbowały dostosować przestrzeń do funkcji "mieszkalnych". Brak zabezpieczenia obiektu sprzyja penetracji przez osoby nieupoważnione czy niepełnoletnie oraz zjawiskom o charakterze patologicznym. Do tej samej grupy obiektów pełniących pierwotnie funkcje obronne należy dwór obronny w **Miodnicy**, który należy również zaliczyć do jednego z cenniejszych zabytków tego regionu.

W źródłach historycznych siedziba rycerska jest wymieniona w 1467 roku. Jednakże prawdopodobnie mógł istnieć już wcześniej. Zachowane reliktów wskazują na założenie typu obronnego, murowane lub drewniane wybudowane na planie nieregularnego wieloboku, otoczone murem i fosą, z piętrowym budynkiem mieszkalnym przy zachodnim boku. Mogła to być wieża mieszkalna, najpewniej częściowo drewniana. Z tego założenia przetrwała w obecnej budowli część murów obronnych, wykorzystanych przy wznoszeniu dworu zbudowanego w 1 poł. XVI wieku przez Hansa von Unruh. Do średniowiecznych murów dobudowano wówczas trzy skrzydła, z których zachodnie i południowe przylegają do siebie pod kątem prostym, północne zaś ze środkowym tworzy kąt rozwarty. Środkowe skrzydło posiadało dawniej od strony trapezowego dziedzińca krużganek. W nim także mieściło się wejście prowadzące do pomieszczeń parteru. Na piętro wiodły drewniane schody zewnętrzne przystawione do skrzydła zachodniego od strony dziedzińca. W XVII wieku dwór przestał pełnić funkcje siedziby rycerskiej rezydencji, gdyż miodnickie folwarki zostały

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

w drodze wykupu włączone do żagańskich dóbr książęcych, a sam dwór stał się siedzibą zarządcy. Zmiany architektoniczne wprowadziła przebudowa w XIX wieku. Budynek przystosowano dla wielorodzinnych potrzeb mieszkaniowych. Zaprojektowano fasadę z wejściem głównym poprzedzonym gankiem, ozdobionym kartuszem z herbem książęcym Talleyrand-Perigord, której przedstawiciele, począwszy od Piotra Birona, władali Miodnicą Górną i Środkową do końca XVIII wieku. Zniesiono krużganek, zewnętrzne schody, poszerzając równocześnie w kierunku dziedzińca skrzydło południowe i umieszczając w nim komunikację wewnętrzną. Nowy podział dotyczył również wnętrza drugiej kondygnacji oraz parteru skrzydła północnego. Gotycko-renesansowy dwór zbudowany jest z kamienia i cegły wiązanej wątkiem gotyckim, nakryty wielospadowym dachem. Wnętrza piwnic wychodzą poza obiekt, posiadają sklepienia kolebkowe i sieciowo gwiazdziste. Na piętrze występują stropy. W elewacjach przetrwały pierwotnie fazowane wnęki okienne, otwory strzelnicze oraz ślady latrynowych wykuszy. Od strony północno-zachodniej zachował się odcinek fos. Po wojnie dwór użytkowany był przez PGR jako mieszkania. Obecnie dwór znajduje się w rękach prywatnych. W 2021 roku trwały prace remontowo-budowlane pod nadzorem konserwatorskim. Wówczas wzmocniono i poddano konserwacji historycznej więźbę dachową, którą naprawiano przy użyciu zabytkowego drewna. Podczas remontu na połaciach natrafiono na pozostałości konstrukcji zlikwidowanych w przeszłości okien powiekowych, które zostały odtworzone tradycyjnymi metodami, na podstawie zachowanych śladów na więźbie. Zachowano także wszystkie, znajdujące się w elementach konstrukcyjnych oznaczenia ciesielskie. Podczas wstępnego porządkowania odnaleziono również najstarsze, niewielkie, sześciokątne szybki stanowiące pierwotne przeszklenia okien oraz inne elementy pochodzące z obiektu. Ponadto przełożono zabytkową, ręcznie wyrabianą dachówkę karpiówkę typu palcówka, pokrywającą zamkowy dach. W 2024 roku został ogłoszony przetarg w celu nabycia obiektu. Pomimo rozpoczęcia prowadzenia prac remontowo-budowlanych stan techniczny obiektu jest niedostateczny. Nadal wymaga dalszych prac konserwatorskich. Częścią integralną związaną z dworem było jego zaplecze w postaci folwarku¹⁰⁴ zlokalizowane w jego sąsiedztwie. Należy zauważyć, iż budynki mieszkalne obecnie nr 48 oraz 48a (dom I, dom III) znajdują się w bardzo złym stanie technicznym. Obserwuje się zawilgocenie przyziemia, liczne ubytki w tynku, pęknięcia, luźne dachówki oraz niekompletne poszycie dachowe. Wewnątrz mieszkania są zawilgocone, rozwija się pleśń. Mieszkania znajdują się pod zarządem

¹⁰⁴ Był to tzw. Folwark Górny. Składał się z części mieszkalnej i gospodarczej. Budynki mieszkalne umieszczone po wschodniej stronie drogi w bezpośrednim sąsiedztwie dworu w jednym ciągu: dom II (2 ćw. XIX wieku), dom III (4 ćw. XIX wieku), budynek gospodarczy I (1 ćw. XIX wieku). Natomiast, budynek gospodarczy II zlokalizowany jest na dziedzińcu dworskim (2 ćw. XIX wieku). Pozostałe budynki gospodarcze są oddzielone murem i zamknięte. Budynki te są zarządzane przez prywatną osobę, a właścicielem jest Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wspólnoty mieszkaniowej. Taki stan zachowania mieszkań determinuje życie mieszkańców m.in. wpływając na procesy związane z wykluczeniem społecznym oraz aspektem ekonomicznym. Budynki wymagają pilnej interwencji.

Wracając do omawianej wcześniej miejscowości tj.

Dzięrzychowice

oprócz wspomnianej wieży obronnej, na jej terenie znajdują się cztery folwarki będące własnością prywatną: zespół folwarczny szpitala św. Ducha w Żaganiu z 2 poł. XX wieku¹⁰⁵, folwark

dolny¹⁰⁶, folwark średni¹⁰⁷, folwark główny¹⁰⁸. Najważniejszy z nich stanowi integralną część założenia pałacowego. Początkowo był nazwany folwarkiem zamkowym, później głównym. Centralną jego częścią jest pałac.

¹⁰⁵ Obecnie folwark składa się z domu rządcy - obecnie budynek mieszkalny nr 10; spichlerza - obecnie dom mieszkalny nr 8, stajni - obecnie budynek gospodarczy; wiaty - obecnie budynek gospodarczy; obory; chlewni; stodoły/spichlerza; stodoły. Kolonia mieszkalna robotników folwarcznych położona jest po południowej stronie drogi, kilkadziesiąt metrów dalej od folwarku. Składa się z bliźniaczych domów mieszkalnych 12 i 14.

¹⁰⁶ Pierwotnie folwark ukształtowany był w formie czworoboku. Obecnie zachował się jedynie budynek inwentarski o nieustalonej funkcji.

¹⁰⁷ Pierwotnie ukształtowany był na planie prostokąta z trzema budynkami. Obecnie budynki przebudowane, nie posiadające wartości historycznych.

¹⁰⁸ Obecnie założenie folwarczne składa się z następujących obiektów: owczarnia/obora/chlewnia (1850 rok); stajnia/chlewnia (1870 rok); budynek inwentarski (1870 rok); stodoła (1870 rok); warsztaty (1 ćw. XX wieku); kuźnia/warsztat (1 ćw. XX wieku); wiaty/magazyn (1 ćw. XX wieku); garaże (1 ćw. XX wieku); obora (1880 rok). Z części mieszkalnej pozostał budynek mieszkalny - obecnie nr 133 (1 ćw. XX wieku).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Powstał na miejscu średniowiecznej wieży obronnej, gdzie von Promnitzowie w XVI wieku zbudowali swoją siedzibę w stylu renesansowym, która w XVII wieku przybrała postać pałacu. Jest to piętrowa budowla z użytkowym poddaszem, osadzona na planie wydłużonego prostokąta i przykryta dwuspadowym dachem z centralnie umieszczoną wieżyczką w kalenicy. Fasadę wzbogacono trzema pozornymi ryzalitami i czterofilarowym gankiem z tarasem na piętrze, a elewacje przepruto prostokątnymi, skrzynkowymi oknami. Budynek pałacu znajduje się w dobrym stanie, obserwuje się zawilgocenie przyziemia oraz ubytki w tynku elewacji. Natomiast w bardzo złym stanie znajduje się budynek gospodarczy (dawniej owczarnia/obora/chlewnia), zlokalizowany jest po południowej stronie w niedalekim sąsiedztwie pałacu. Na przykładzie tego obiektu można zaobserwować, jak brak działań w zakresie przeprowadzania prac remontowo-budowlanych prowadzi do jego destrukcji.

Zdjęcie z 2020 roku

Zdjęcie z 2025 roku.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Elementy konstrukcyjne dachu wskazywały już na duży stopień ich zniszczenia. Zawilgocone, porażone drewnojadami elementy wpływały na stabilność konstrukcji dachu - widoczne ugięcia na kalenicy dachu oraz krokwi. Pod stałym wpływem działania czynników atmosferycznych m.in. wilgoci, śniegu - dach uległ zawaleniu. Wewnątrz rozwija się roślinność, postępuje dalsza destrukcja i niszczenie obiektu.

Wśród wymienionych folwarków na uwagę zasługuje założenie dworsko-folwarczne w **Dybowie**. Barokowy pałac pochodzący z XVIII wieku był siedzibą zarządcy, bądź dzierżawcy tutejszych dóbr należących od pocz. XVII wieku do klasztoru Augustianów w Żaganiu. Z czasów remontu pałacu w 1930 roku pochodzą niektóre elementy, takie jak schody zewnętrzne, portal, wieżyczka w kalenicy. Natomiast założenie folwarczne składa się z trzech zachowanych budynków gospodarczych zlokalizowanych po stronie południowej i zachodniej dziedzińca, datowanych na 1 poł. XIX wieku oraz 4 ćw. XIX wieku. Założenie jest przykładem dobrze prowadzonych prac rewitalizacyjno-konserwatorskich. Znajduje się w rękach prywatnych. Właściciele sukcesywnie przeprowadzają prace remontowe. Na terenie Gminy znajdują się również "ruiny" siedzib dworskich. Przykładem tego typu reliktyw jest dwór w **Gorzupi Dolnej** oraz w **Jeleninie Dolnym**.

Ruiny pałacu w Jeleninie Dolnym

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Natomiast w **Jeleninie Górnym** zlokalizowana jest kolejna rezydencjonalna siedziba wraz z folwarkiem usytuowanym w jego sąsiedztwie¹⁰⁹. Klasycystyczna budowla założona jest na planie prostokąta, murowana, piętrowa z wysokim podpiwniczeniem. Elewacje rozczłonkowane ryzalitem i gzymсами, zdobione nadokiennikami i balustradowym fryzem, umieszczonym nad gzymsem wieńczącym. Elewacja ogrodowa akcentowana na osi czterokolumnowym portykiem porządku jońskiego, zwieńczona trójkątnym frontonem. Pałac nakrywa czterospadowy, niski dach. Budowla oraz pobliska gorzelnia należąca do zabudowań gospodarczych posiada jednego właściciela, który stara się przeprowadzać prace porządkowe oraz remontowo-budowlane. Jednakże nadal widoczne są liczne ubytki i pęknięcia na elewacjach zewnętrznych. Natomiast budynek gorzelni pozostaje niezagospodarowany i popada w ruinę. Wśród dworów przekształconych na funkcje mieszkalne, wielorodzinne należy wymienić dwór znajdujący się w **Miodnicy** przy tzw. Folwarku Dolnym¹¹⁰. Poszczególni właściciele mieszkań przeprowadzają bieżące prace remontowo-budowlane. Dwór prawdopodobnie wybudowano pod koniec XVIII lub na początku XIX wieku. Jest to dwukondygnacyjny, murowany budynek z użytkowym poddaszem, założony na planie prostokąta, przykryty dachem naczółkowym. Elewacja wzbogacona prostokątnymi oknami oraz gzymsem. Kolejnym dworem należącym do takiej grupy obiektów jest dwór zlokalizowany w **Starym Żaganiu**. Budynek został zaadaptowany na mieszkania. Dwór pochodzi z 4 ćw. XIX wieku, jest to murowana, dwukondygnacyjna, podpiwniczona budowla

¹⁰⁹ Obecnie folwark składa się z: gorzelni, stodoły, obory, stodoły/warsztatu, kostnicy datowanych na 3 ćw. XIX wieku. Stodoła, obora, stodoła/warsztat zostały zagospodarowane przez prywatnych właścicieli/dzierżawców i pełnią funkcję zgodnie z ich przeznaczeniem. Gorzelnia jest zamkniętym, niezagospodarowanym obiektem popadającym w ruinę. Budynki mieszkalne: dom mieszkalny nr 45b (k. XIX wieku), 45 d (d. nr 44 - 4 ćw. XIX wieku), 45e (d. nr 43 - 4 ćw. XIX wieku) są zagospodarowane i pełnią swoją funkcję.

¹¹⁰ Obecnie zachowały się cztery budynki gospodarcze. Nieużytkowany budynek gospodarzy z funkcjami mieszkalnymi (pocz. XIX wieku) oraz dwa połączone budynki gospodarcze (4 ćw. XIX wieku), usytuowane wzdłuż drogi po wschodniej stronie, pomiędzy którymi prowadził wjazd na podwórze oraz połączone budynki gospodarcze (4 ćw. XIX wieku), usytuowane wzdłuż drogi po wschodniej stronie, pomiędzy którymi prowadził wjazd na podwórze oraz po północnej stronie podwórza jeden użytkowany budynek gospodarczy.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wzniesiona na planie prostokąta i przykryta wysokim, czterospadowym dachem z lukarnami oraz z wystawką zwieńczoną trójkątnym szczytem. Fasada wzbogacona wysuniętym przed lico cokołem, gzymsami: profilowanym międzykondygnacyjnym i koronującym, boniowanymi lizenami na narożnikach oraz prostokątnymi otworami okiennymi w profilowanych obramieniach. Wejście główne umieszczono w bocznej części frontowej elewacji, poprzedzone tarasem ze schodami. Elewacje boczną i tylną - pod względem dekoracji architektonicznej opracowano analogicznie jak fasadę. Do elewacji tylnej, północnej dostawiono niewielką parterową dobudówkę, mieszczącą wejście do klatki schodowej. Budynek wymaga przeprowadzenia prac remontowo-budowlanych, szczególnie związanych z elewacjami zewnętrznymi - liczne ubytki w tynku, pęknięcia, łuszczenie farby oraz dachu - luźne dachówki, ubytki. Dworem, który znajduje się w dobrym stanie technicznym jest siedziba zlokalizowana w **Marysinie**. Dwór został wybudowany w 1800 roku przez działającego na terenie Żagania architekta Christiana Valntego Schultze na wzór popularnego wówczas "Landhausu". Do czasów obecnych zachowany jest układ, bryła obiektu, detal architektoniczny elewacji oraz wystroju wnętrz. Obecnie dwór to murowany z cegły, na rzucie prostokąta budynek, parterowy z użytkowym poddaszem, nakryty dachem mansardowym. Fasada posiada słabo wysunięty ryzalit, sięgający dolnej połaci mansardowego dachu, zwieńczonego formą attyki. Nad głównym wejściem znajduje się płytka wnęka wypełniona płaskorzeźbionymi wyobrażeniami siedmiu antycznych bóstw. Ciekawym pod względem turystycznym jest folwark¹¹¹ w **Rudawicy**, który stanowił tło dla znanego serialu "Czterej pancerni i pies". Obecnie budynki folwarku są własnością prywatną i wymagają przeprowadzenia kapitalnego remontu.

¹¹¹ Obecnie folwark składa się z dwóch budynków gospodarczych (4 ćw. XIX wieku), budynku mieszkalnego nr. 88 (4 ćw. XIX wieku) oraz niewielkiego parku. Przylegający do folwarku dworek został całkowicie rozebrany w latach 60-tych XX wieku.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**8.5. Zabudowa zagrodowa.**

Na terenie Gminy dominuje zabudowa zagrodowa składająca się z 3-6 budynków założonych na planie czworoboku, podkowy, lub litery "L" ustawionych przeważnie kalenicowo. Budynki mieszkalne niekiedy połączone są szeregowo z budynkami gospodarczymi tworząc zwarte zagrody. Wiele budynków jest dwukondygnacyjnych, zamkniętych wysokimi dachami dwuspadowymi, a niekiedy mansardowymi krytymi ceramiczną dachówką karpiówką. Elewacje tynkowane, wieloosiowe z prostokątnymi oknami w taśmowych opaskach. Taśmowe gzymsy podkreślają kondygnacje, a niekiedy szczyty. Budynki z końca XIX wieku i początków XX wieku występujące w większości na obrzeżach wsi charakteryzują się dachami o niższym kącie nachylenia i krótszych elewacjach. Niektóre elewacje wyróżnia detal architektoniczny: ceglane pasy ze szlaki; boniowane narożniki; w części centralnej dwukondygnacyjny, ustawiony szczytowo ryzalit; w części środkowej elewacji wyższy od pozostałej części, ustawiony szczytowo pozorny ryzalit, dodatkowo okna na gzymsach oraz podokiennikach. Czasem do budynku przylega dostawiany ganek. Budynki gospodarcze, niekiedy dwukondygnacyjne, pochodzą w większości z 3-4 ćwierci XIX wieku. Bryły budynków zamknięte są dwuspadowymi dachami krytymi ceramiczną dachówką karpiówką. Elewacje kamienne i ceglane, wieloosiowe podkreślają gzymsy taśmowe lub kostkowe, a małe otwory okienne i drzwiowe zamknięte są łukiem odcinkowym. Stodoły o elewacjach ceglanych, w których występują jedynie wrota o łukach odcinkowych. Szczyty ozdobione oknami lub blendami zamkniętymi łukiem ostrym, a w nich niekiedy otwory wentylacyjne. Pojedyncze budynki wykonano w konstrukcji muru pruskiego z deskowanymi szczytami.

8.6. Parki.

Zróznicowane walory przyrodnicze Gminy eksponują m.in. zachowane założenia parkowe typu krajobrazowego, będące integralną częścią zespołów dworskich lub pałacowych z folwarkiem. Założenia te wymagają stałych prac pielęgnacyjnych oraz porządkowych. Dobrą praktyką jest zagospodarowanie przestrzeni parkowych na cele funkcjonalne uwzględniające potrzeby rekreacji, edukacji i odpoczynku. Takim przykładem przeprowadzenia właściwej rewitalizacji oraz udostępnienia mieszkańcom kompleksu wypoczynkowego na terenie założenia jest park krajobrazowy w **Bukowinie Bobrzańskiej**. Natomiast w parkach, w których sukcesywnie przeprowadzane są prace rewitalizacyjne oraz pielęgnacyjne, przywraca się wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe. Stanowią przykład dobrze zachowanych układów kompozycyjnych. Do tej grupy parków należą parki dworskie w **Dybowie**¹¹² i **Marysinie**¹¹³. Znajdują się one w rękach prywatnych.

¹¹² Najstarsze drzewa pochodzą z 1 poł. XIX wieku. Dzisiejszy obraz parku kształtują młode drzewa: żywotnik (Thuja), cyprysik (Chamaecyparis).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Ze względu na nadmierny rozrost roślinności i brak prowadzenia prac rewitalizacyjnych w niektórych założeniach parkowych obserwuje się całkowite zatarcie układu jak i kompozycji. W takim stanie znajduje się założony w 2 poł. XIX wieku park krajobrazowy w **Chrobrowie**, następnie park krajobrazowy w **Dziętrzychowicach**. Park ten powstał przed k. XVII wieku jako ogród ozdobny¹¹⁴, później pod koniec XVIII wieku został przekształcony w park krajobrazowy na sąsiednim obszarze. W parku przeważają gatunki drzew liściastych¹¹⁵. Obecnie założenie znajduje się w rękach prywatnych. Kolejnym parkiem krajobrazowym o nieczytelnej już kompozycji jest park zlokalizowany w **Jeleninie Dolnym**.

Liczne samosiewy drzew i krzewów zniwelowały całkowicie układ ścieżek. Drzewa o charakterze pomnikowym, wcześniej wyeksponowane, obecnie są ukryte w gąszczu podszytu. Początki parku sięgają XVIII wieku. Założony został obok dworu od północno-wschodniej jego strony jako barokowy ogród ozdobny. Ślad parteru ograniczonego formowaną skarpą jest widoczny do dziś. Obecny park można datować na XIX wiek. Elementami przestrzennymi układu jest polana, grupy drzew oraz dwa nieduże stawy o brzegach umocnionych kamieniami, połączonych kanałem z mostkiem i przepustem. Główna część parku ze starodrzewem

¹¹³ Park znajduje się w północno-wschodniej części założenia. Park powstał w 1 ćw. XIX wieku. Obecnie park znajduje się w rękach prywatnych.

¹¹⁴ Śladem po tak wczesnym założeniu jest wyrównana kwatery usytuowana na osi oficyny, przedzielona drogą obsadzoną bukami, zaakcentowana bramą oraz ponad 200-letnimi dębami granicznymi. W latach 70-tych XX wieku w parku znajdowały się resztki ławy kamiennej, rzeźb ogrodowych datowanych na poł. XVIII wieku oraz ruina romantycznej groty z 1 poł. XIX wieku.

¹¹⁵ Dęby szypułkowe (*Quercus robur*), lipy drobnolistne (*Tilia cordata*), klony pospolite (*Acer platanoides*), buki pospolite (*Fagus sylvatica*) oraz graby pospolite (*Carpinus betulus*), a na terenach pn., przy strumieniu – jesiony wyniosłe (*Fraxinus excelsior*) i olsze czarne (*Alnus glutinosa*). Z gatunków aklimatyzowanych występują tu kasztanowce białe (*Aesculus hippocastanum*) oraz robinie akacjowe (*Robinia pseudoacacia*). Na wyróżnienie zasługuje rosnący przy stawie okazały buk pospolity odm. czerwonolistna (*Fagus sylvatica* 'Atropurpurea') oraz dąb szypułkowy odm. stożkowa (*Quercus robur* 'Fastigiata') przy elewacji ogrodowej pałacu. Drzewami o cechach pomników przyrody są 4 dęby szypułkowe w pd. partii parku. Podszyt, gęsto rozrośnięty pod okapem starodrzewia, tworzą krzewy bzu czarnego (*Sambucus nigra*) oraz podrosty drzew. Grupowo występują śnieguliczki białe (*Symphoricarpos albus*). Dno parku w jego środkowej części porasta bluszcz (*Hedera helix*), którego pędy oplatają także pnie wielu drzew. [na:] <https://www.lwkz.pl/web/monument/show/id/768>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

rozwijała się po wschodniej stronie. Drzewostan parku charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem z przewagą drzew liściastych¹¹⁶. Najstarsze drzewa posiadają 170-180 lat. Drzewa, o cechach pomnikowych to 200-letnia lipa i topola. Park jest własnością prywatną. Do tej grupy parków należy również zaliczyć park krajobrazowy w **Jeleninie Górnym**. Pierwotny regularny ogród ozdobny powstał w XVIII wieku, w l. 30-tych, 70-tych XIX wieku, został przekształcony i otrzymał charakter parku krajobrazowego. Na uwagę wśród 16 gatunków drzew zasługuje 200-letni cis zlokalizowany przy podjeździe pałacowym. Szatę roślinną parku tworzą różnorodne gatunki drzew z przewagą drzew liściastych. Obecnie teren parku został zdominowany przez liczne samosiewy drzew i krzewów. Widoczne są liczne obumarcia drzew. Obserwuje się zatarcie układu kompozycyjnego. Teren przed pałacem nieuporządkowany. W tej grupie parków o nieczytelnej kompozycji znajdują się także parki w **Miodnicy** (nr 75) z pocz. XIX wieku oraz **Starej Koperni** (nr 57) z poł. XIX wieku.

8.7. Dworce kolejowe, elektrownie wodne.

Do zasobu materialnego dziedzictwa kulturowego należą także zabytki techniki świadczące o rozwoju technologii oraz przemysłu. Do tej grupy obiektów należą m.in. dworce kolejowe, elektrownie wodne, mosty. Na terenie Gminy Żagań zlokalizowane są dwa dworce kolejowe. Jednym z nich jest dworzec kolejowy w **Bukowinie Bobrzańskiej**, który leży na 331 kilometrze linii kolejowej Łódź Kaliska – Forst, odcinek częściowy Głogów – Żagań. Posterunek ruchu istniał w Bukowinie od powstania linii kolejowej w 1846 roku przez przedsiębiorstwo *Niederschlesische Zweigbahn (Dolnośląska Kolej Boczna)*. Przystanek składa się z budynku dworca, szaletu, 1 peronu przy torze głównym oraz 1 krawędzi przy rozebranym torze głównym bocznym (mijankowym). Prawdopodobnie stacja powstała tu w momencie ułożenia drugiego toru na linii i utworzenia mijanki. Do 2002 roku Bukowina Bobrzańska funkcjonowała jako stacja kolejowa, z możliwością mijania się składów osobowych i towarowych. Po likwidacji połączeń osobowych nastąpił spadek przewozów. W 2003 roku zdemontowano wszystkie tory boczne, rozebrano nastawnię wschodnią, zdemontowano semafony. Nastąpiła redukcja do rangi przystanku kolejowego. W 2010 roku wszystkie tory poza głównym zostały rozebrane, a połączenia zlikwidowane. Obecnie w budynku dworca znajdują się mieszkania. Drugi dworzec - z 1920 roku znajduje się w **Starej Koperni**. Budynek został zaadaptowany na mieszkanie. Kolejnym, ważnym naturalnym zasobem Gminy wpływającym na rozwój technologiczny była przepływająca przez jej teren rzeka Bóbr. Potencjał wody został

¹¹⁶ Klony pospolite (*Acer platanoides*), klon srebrzysty (*Acer saccharinum*), klon polny (*Acer capestre*), kasztanowiec zwyczajny (*Aesculus hippocastanum*), olsza czarna (*Alnus glutinosa*), grab pospolity (*Carpinus betulus*), jesion wyniosły (*Fraxinus excelsior*), platan klonolistny (*Platanus acerifolia*), topola biała (*Populus alba*), topola czarna (*Populus nigra*), dąb szypułkowy (*Quercus robur*), robinia akacjowa (*Robinia pseudoacacia*), sosna czarna (*Pinus nigra*), lipa drobnolistna (*Tilia cordata*), wierzba biała (*Salix acacia*).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wykorzystany do budowy elektrowni wodnych. Pierwsza z nich została wybudowana w 1919/1920 roku w **Gorzupi**.

Budynek przepływowy elektrowni wodnej tzw. Gorzupia I został wybudowany przy młynie wodnym firmy "*Schenkel und Hempel*". Był to parterowy budynek maszynowni z charakterystyczną trójkondygnacyjną rozdzielnią, zwarty z istniejącą siłownią¹¹⁷. Elektrownia pracowała do czasów wkroczenia wojsk radzieckich, następnie elektrownię upaństwowiono. Pracujące do dziś turbozespoły wytwarzają rocznie do 4.000 MWh energii elektrycznej. Warto zauważyć, iż przy elektrowni zlokalizowany jest zabytkowy drewniany gołębnik. Na drugim brzegu Bobru wybudowano w latach 1996-1998 nową, bezobsługową elektrownię tzw. Gorzupia II przy istniejącym stopniu wodnym elektrowni wodnej Gorzupi I. Powstała ona w miejscu młyna wodnego, korzystającego z piętrzenia elektrowni wodnej. Młyn został zniszczony w lipcu 1958 roku przez przechodzącą falę powodziową. Elektrownia jest całkowicie skomputeryzowana, posiada cztery turbozespoły o łącznej mocy 1680 kW. Obie elektrownie wchodzą w skład Zespołu Elektrowni Wodnych Dychów, zarządzanego przez PGE Energia Odnawialna S.A.

¹¹⁷ W 1924 roku w budynku elektrowni zainstalowano Hydrozespół I z turbiną pionową Francisa firmy "*JM Voith*" i generatorem prądu zmiennego firmy "SSW" o mocy pozornej 590 kVa. Od 1911 roku w przylegającej siłowni, po wybudowaniu nowego jazu i komór turbin, pracowała tylko jedna turbina pionowa - do napędu maszyn i urządzeń ww. młyna i magazynu. W 1935 roku po elektryfikacji młyna w komorze turbiny pracującej na jego potrzeby zainstalowano Hydrozespół II z turbiną pionową Francisa firmy "*JM Voith*" z generatorem firmy "*Pöge*" o mocy pozornej 300 kVa. Zmodernizowano także Hydrozespół I, wprowadzając analogiczną przekładnię w miejsce typowej przekładni stożkowej zębatej, z zębami drewnianymi koła atakującego.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

W latach 1922-1923 w **Gryżycach** (ok. 10 km na północ od Żagania, na lewym brzegu rzeki Bóbr) wybudowano elektrownię wodną Grajówka na zlecenie właściciela "*Kommunale Bober-kraftwerke Greisitz GmbH*". Powstał wówczas budynek maszynowni i rozdzielni wodnej wraz z jej częścią podwodną¹¹⁸. Elektrownia wodna Grajówka jest drugą co do wielkości przepływową elektrownią eksploatowaną przez PGE Energia Odnawialna SA Oddział ZEW w Dychowie.

Ciekawą atrakcją turystyczną jest most zlokalizowany w **Gorzupi Dolnej** na rzece Bóbr, 12 km w linii prostej od Żagania i 25 km od Zielonej Góry, gdyż był ujęty w znanym serialu "Czterej pancerni i pies". Metalowo-drewniany most prezentuje również rzadko spotykane walory konstrukcyjne. Charakteryzuje się pięcioma drewnianymi izbicami oraz drewnianą jezdnią, ułożoną w jodełkę niczym parkiet. Izbice to element konstrukcyjny, którego celem jest ochrona przęsła mostu przed napierającym lodem. W przypadku rzeki Bóbr również pniami i gałęziami niesionymi przez wodę przy wysokim jej stanie. Most drogowy istniał już w 1900 roku¹¹⁹.

¹¹⁸ W 1923 roku zainstalowano dwa hydrozespoły - pionowe turbiny Francisa, w 1929 roku zainstalowano trzeci hydrozespół - turbinę pionową systemu Kaplana firmy "Escher Wyss & Cie Ravensbrug".

¹¹⁹ https://polska-org.pl/508178,Gorzupia_Dolna.html.
z 1900 r. i 1910 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**8.8. Biblioteki, świetlice, zespoły.**

Niezbędną funkcję w zachowywaniu dziedzictwa kulturowego i wspieraniu edukacji pełnią biblioteki. Służą one rozwijaniu, zaspokajaniu potrzeb czytelniczych i informacyjnych oraz upowszechnianiu wiedzy. W zbiorach bibliotecznych można odnaleźć zgromadzony, regionalny zasób historyczny umożliwiający badaczom i entuzjastom historii zgłębianie wiedzy o czasach minionych. Jednakże biblioteka to nie tylko miejsce przechowywania i udostępniania książek, ale również przestrzeń, gdzie odbywa się dialog międzypokoleniowy. Biorąc pod uwagę funkcje społeczne aktywizuje ona lokalne społeczeństwo do większej aktywności w zakresie kulturotwórczym oraz buduje lokalne relacje. Ponadto biblioteki odgrywają ważną rolę w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu, oferując dostęp do informacji, edukacji i kultury dla wszystkich, niezależnie od ich sytuacji życiowej. Działają jako centra społeczności, które mogą pomóc w integracji osób wykluczonych, zapewniając im przestrzeń do nauki, rozwoju i nawiązywania kontaktów. Dla mieszkańców Gminy szczególnie istotna jest kulturotwórcza działalność bibliotek polegająca m.in. na organizowaniu spotkań z czytelnikami. Oprócz dyskusji na temat wybranych pozycji, czy też spotkań z autorami wybranych publikacji, biblioteka prowadzi spotkania integrujące lokalną społeczność. Spotkania organizowane są dla dzieci, młodzieży, dorosłych i jakże istotne dla seniorów, którzy w ubiegłych latach podczas pandemii stracili swoich bliskich. Potrzeba realizacji wspólnych zainteresowań związanych z różnego rodzaju rękodzielnictwem: haftowanie, szydełkowanie, wykonywanie ozdób, etc. staje się niezwykle istotna dla seniorów podczas okresu jesiennego i zimowego, stając się odskocznią od rutyny codziennych obowiązków. Warto tu dodać, że działania o charakterze artystycznym wpływają pozytywnie na psychikę i mają terapeutyczny, leczniczy wpływ przeciwdziałając poczuciu osamotnienia i pustki. W rocznym kalendarzu organizowanych imprez znajdują się m.in. następujące wydarzenia: Czytanie poezji, Cała Polska czyta dzieciom, Tata też czyta, Mała książka wielki człowiek, Bezpieczny Internet, Czytamy Muminki, Dzień Tolkiena, Narodowe czytanie, etc. Na terenie Gminy działa Gminna Biblioteka Publiczna w **Dziętrzychowicach** jako samodzielna instytucja kultury, posiadająca osobowość prawną i własny statut. Biblioteka posiada swoje filie w: Bożnowie, Bukowinie Bobrzańskiej, Jeleninie, Gorzupi, Miodnicy, Rudawicy. Biblioteka w Dziętrzychowicach jest placówką, która w pełni odpowiada na potrzeby mieszkańców. Budynek, który pierwotnie pełnił funkcje szkoły został całkowicie wyremontowany w ramach narodowego programu rozwoju czytelnictwa 2021-2025 w 2022 roku. Biblioteka posiada różnorodny księgozbiór, choć nadal uzupełnienia wymaga księgozbiór predestynowany dla młodzieży, szczególnie szkolne lektury, które cieszą się dużym zapotrzebowaniem. Biblioteka jest wyposażona w przestrzeń dostosowaną do spędzania czasu przez najmłodszych oraz dla dorosłych. Ponadto

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

w bibliotece znajdują się pomieszczenia umożliwiające spotkania na większą skalę lub organizację szkoleń, warsztatów czy pokazu filmów, etc.

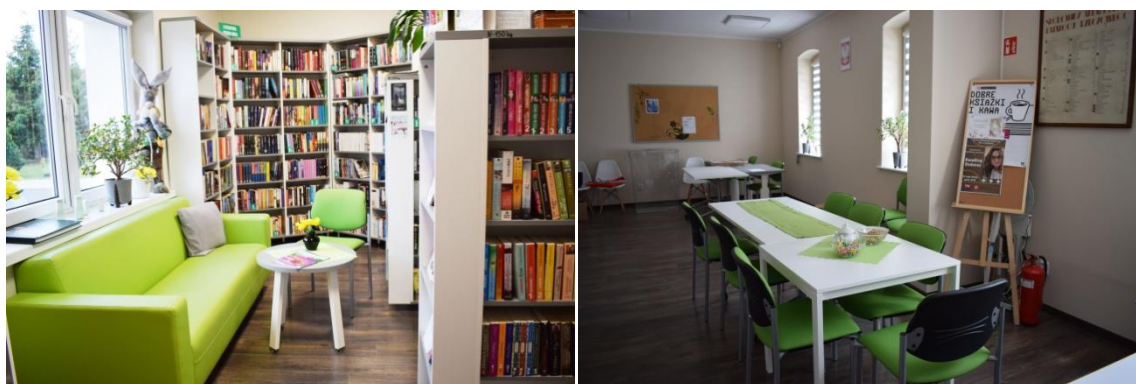
W bibliotece znajduje się Izba Pamięci poświęcona historii szkoły w Dietrichowicach. Na uwagę zasługuje Szkolna Kronika, która była prowadzona od 1947 roku. W placówce swoje ważne miejsce spotkań posiadają seniorzy, którzy działają w Klubie Seniora, organizując m.in. warsztaty, wycieczki, etc. Ponadto na miejscu seniorzy mogą skorzystać z rehabilitacji i z łazienki dostosowanej do ich potrzeb. Całość infrastruktury wzbogaca wybudowana na zewnątrz siłownia z wyznaczonymi miejscami do wypoczynku. W związku z chętnym przebywaniem seniorów oraz dzieci na wolnym powietrzu zaistniała potrzeba ewentualnego zaopatrzenia przestrzeni rekreacyjnej w wiatę, stanowiącą ochronę w upalne dni. Filia biblioteki w **Jeleninie** jest również przykładem pełnienia istotnej, kulturotwórczej funkcji w przestrzeni publicznej. W bibliotece spotyka się m.in. regularnie grupa seniorek, która może wspólnie realizować swoje pasje. Dla tej grupy szczególnie istotne jest, aby w budynku adaptować dodatkowe, większe pomieszczenie na takie spotkania.

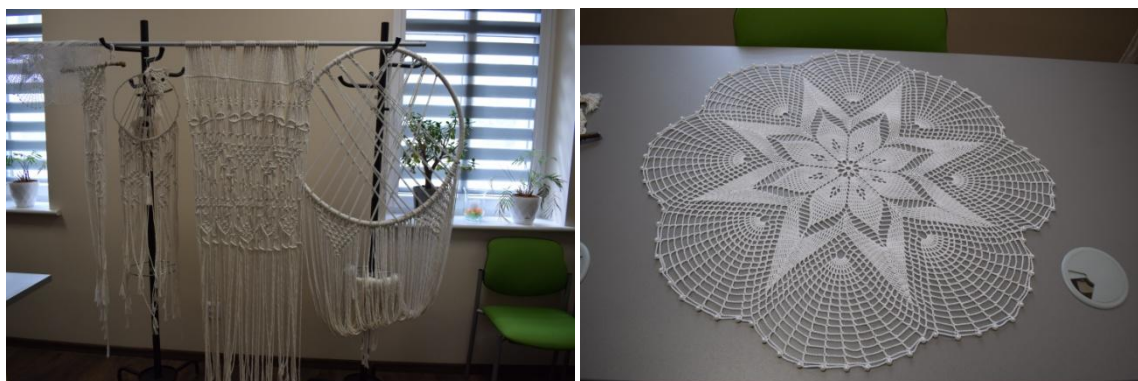
PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Kolejną filią prowadzącą ww. działalność jest biblioteka w **Rudawicy**. Wyremontowany obiekt zachęca mieszkańców sołectwa do korzystania z dobrze zaopatrzonego księgozbioru oraz uczestnictwa w organizowanych imprezach. W bibliotece znajduje się zagospodarowana przestrzeń dla dzieci. W miłej, pobudzającej wyobraźnię atmosferze, dzieci mogą korzystać z książek, gier, zabawek lub spędzić razem wspólnie czas.

Ponadto w bibliotece funkcjonuje klub dyskusyjny, na łamach którego omawia się wybrane publikacje, organizowane są spotkania z autorami książek oraz wspólne wyplatanie makram. W tym celu w bibliotece znajduje się wygospodarowane pomieszczenie.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Biorąc pod uwagę włożony wkład, szczególnie uczestników biorących udział w prowadzonych warsztatach, warto wyposażyć tę filię w odpowiedni regał, tablicę prezentującą wykonane prace. Zauważono również, iż mieszkańcy często pytają o tematyczną bibliografię np.: związaną z ziołolecznictwem, naturoterapią, rękodzielnictwem, sztukami manualnymi. Warto rozważyć uzupełnienie księgozbioru o wskazane przez kierownika biblioteki pozycje oraz o regał prezentujący taką tematykę. O wszystkich wydarzeniach kulturalnych odbywających się w bibliotece na bieżąco są informowani mieszkańcy Gminy na profilu FB oraz na stronie biblioteki.

Istotną funkcję dla powyższych rozważań w przestrzeni wiejskiej pełnią **świećlice**, stanowiąc centra integracji, rekreacji i rozwoju, gdzie lokalna społeczność w każdym wieku może rozwijać swoje zainteresowania, uczestniczyć w wydarzeniach kulturalnych takich jak występy artystyczne, koncerty, przedstawienia teatralne, kiermasze i festyny. Ponadto świetlice odgrywają ważną rolę w przeciwdziałaniu wykluczeniu społecznemu, oferując przestrzeń wsparcia i rozwoju dla dzieci i młodzieży z różnych środowisk, zwłaszcza tych zagrożonych wykluczeniem. Poprzez różnorodne działania edukacyjne, rekreacyjne i terapeutyczne, świetlice pomagają wzmacniać poczucie własnej wartości, rozwijać kompetencje

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

społeczne i budować pozytywne relacje, co jest kluczowe w zapobieganiu i redukowaniu skutków wykluczenia. Na terenie Gminy Żagań zadania z zakresu krzewienia i upowszechniania kultury realizowane są w następujących świetlicach wiejskich, zlokalizowanych w miejscowościach: Bożów, Bukowina Bobrzańska, Chrobrów, Dietrichowice, Gorzupia Dolna, Jelenin, Łozy, Miodnica, Pożarów, Rudawica, Stara Kopernia, Stary Żagań, Trzebów. Przy świetlicach działają koła gospodyń wiejskich w Dietrichowicach, Bożnowie, Chrobrowie, Jeleninie, Miodnicy, Starej Koperni. Ponadto w zjawiska kulturotwórcze wpisują się działające na terenie Gminy zespoły: Zespół Ludowy Luna Rosa oraz Stowarzyszenie Muzyków Ludowych Złote Łany.

8.9. Szlaki turystyczne, kajakowe.

Gmina Żagań oferuje różnorodne szlaki turystyczne, zarówno piesze, jak i rowerowe, które prowadzą przez malownicze tereny oraz obiekty historyczne. Wśród nich wyróżniają się: Żagański Szlak Książęcy, Szlak Papieski, Szlak Wielkiej Ucieczki, oraz Szlak Czterech Pancernych. Dla miłośników dwóch kółek dostępne są trasy o różnym stopniu trudności, łączące Żagań z okolicznymi miejscowościami i atrakcjami. Kolejnym szlakiem jest szlak kajakowy rzekami Kwisa i Bóbr, od Trzebowa przez Żagań do Gorzupi. Z tego szlaku korzystają okoliczne stowarzyszenia organizujące spływy kajakowe, połączone ze zwiedzaniem okolicznych zabytków i żagańskiego parku przypałacowego.

9. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY W GMINIE ŻAGAŃ.**9.1. Wykaz zabytków nieruchomych wpisanych do Rejestru Zabytków.**

Rejestr zabytków jest podstawową formą ochrony zabytków i prowadzony jest na podstawie Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z 2003 r. Wpis do rejestru oznacza, że dany obiekt uznany jest za wartościowy z punktu widzenia historii, sztuki lub nauki i podlega ochronie prawnej. Wpisu dokonuje się na wniosek właściciela lub z urzędu, skreślenie z rejestru może nastąpić w przypadku zniszczenia zabytku lub braku potwierdzenia jego wartości. Na terenie Gminy Żagań wpisanych jest 28 obiektów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**WYKAZ ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH**

- ⊕ Kościół pw. Zwiastowania NMP w Bożnowie. Nr wpisu do rejestru zabytków 99 z dnia 5 lipca 1958 r.
- ⊕ Plebania w Bożnowie. Nr wpisu do rejestru zabytków 2075 z dnia 29 kwietnia 1971 r.
- ⊕ Dom nr 64 w Bożnowie. Nr wpisu do rejestru zabytków L-588/A (d.2076) z dnia 29 kwietnia 1971 r.
- ⊕ Kościół parafialny MB Różańcowej w Bukowinie Bobrzańskiej. Nr wpisu do rejestru zabytków 2077 z dnia 29 kwietnia 1971 r.
- ⊕ Barokowe skrzydło pałacu w Bukowinie Bobrzańskiej. Nr wpisu do rejestru zabytków L-464/A z dnia 15 listopada 2011 r.
- ⊕ Kościół fil. pw. św. Augustyna w Chrobrowie. Nr wpisu do rejestru zabytków 110 z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Spichlerz w Chrobrowie i przyległe do spichlerza budynki gospodarcze. Nr wpisu do rejestru zabytków 2078 z dnia 29 kwietnia 1971 r.
- ⊕ Zespół dworsko-parkowo-folwarczny w Dybowie: dwór wraz z wystrojem i wyposażeniem, pozostałości zabudowy folwarcznej oraz założenie parkowe(drzewostan). Nr wpisu do rejestru zabytków 3352 z dnia 26 marca 1998 r.
- ⊕ Wieża mieszkalna (zamek) w Dietrichowicach. Nr wpisu do rejestru zabytków 1284 z dnia 28 września 1964 r.
- ⊕ Park krajobrazowy, k.XVIII w., k.XIX w. w Dietrichowicach. Nr wpisu do rejestru zabytków 3177 z dnia 03 sierpnia 1981 r.
- ⊕ Kościół pw. św. Jana w Dietrichowicach. Nr wpisu do rejestru zabytków 111 z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Pałac w Dietrichowicach 2/3. Nr wpisu do rejestru zabytków L-770/A z dnia 05 września 2017 r.
- ⊕ Kościół pw. św. Jerzego w Gorzupi Dolnej. Nr wpisu do rejestru zabytków 109 z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Zespół cmentarny w skład którego wchodzi: kaplica grobowa z kryptą, mur wraz z bramą i furtkami, cmentarz przykościelny w Gorzupi Dolnej. Nr wpisu do rejestru zabytków L-844/A z dnia 18 marca 2020 r.
- ⊕ Kościół pw. św. Mikołaja w Jeleninie. Nr wpisu do rejestru zabytków 113 z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Pałac z XVIII w. wraz z parkiem krajobrazowym w Jeleninie Dolnym. Nr wpisu do rejestru zabytków 3080 z dnia 23 sierpnia 1978 r.
- ⊕ Park pałacowy, krajobrazowy w Jeleninie Dolnym. Nr wpisu do rejestru zabytków 3179 z dnia 03 sierpnia 1981 r.
- ⊕ Pałac z 1871 r. w Jeleninie Górnym. Nr wpisu do rejestru zabytków 3079 z dnia 23 sierpnia 1978 r.
- ⊕ Park pałacowy typu krajobrazowego w Jeleninie Górnym. Nr wpisu do rejestru zabytków 3180 z dnia 03 sierpnia 1981 r.
- ⊕ Zamek w Miodnicy. Nr wpisu do rejestru zabytków 319 z dnia 05 czerwca 1961 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ⊕ Kościół wraz z wystrojem w Miodnicy. Nr wpisu do rejestru zabytków 61 z dnia 19 sierpnia 1955 r.
- ⊕ Budynek mieszkalno-gospodarczy wraz z kurnikiem-gołębnikiem na działce nr ewidencyjnej 3/31 w Miodnicy. Nr wpisu do rejestru zabytków L-892/A z dnia 12 października 2022 r.
- ⊕ Pałac/nie istnieje(?) - do weryfikacji w Niemczy. Nr wpisu do rejestru zabytków 574 z dnia 10 czerwca 1963 r.
- ⊕ Plebania w Rudawicy. Nr wpisu do rejestru zabytków 578 z dnia 10 czerwca 1963 r.
- ⊕ Kościół Wniebowzięcia NMP Rudawicy. Nr wpisu do rejestru zabytków L-525/A (d.117) z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Kościół św. Jadwigi Śląskiej z dzwonnica w Starej Koperni. Nr wpisu do rejestru zabytków 576 z dnia 10 czerwca 1963 r.
- ⊕ Kościół fil. MB Królowej Polski w Starym Żaganiu. Nr wpisu do rejestru zabytków 108 z dnia 16 lipca 1958 r.
- ⊕ Dawny cmentarz o powierzchni 0,2 ha przy kościele filialnym pw. Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski w Starym Żaganiu, historyczne ogrodzenie dawnego cmentarza wraz z wmurowanymi czterema krzyżami pokutnymi, bramą główną z figurą św. Jana Nepomucena, bramą północno-wschodnią. Nr wpisu do rejestru zabytków L-679/A z dnia 24 lutego 2015 r.

9.2. Wykaz zabytków ruchomych.

Na mocy art. 3 pkt 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wszelkie prace przy obiektach ruchomych wpisanych do rejestru zabytków wymagają pozwolenia konserwatora zabytków. W celu uzyskania informacji na temat lokalizacji i charakterystyki zabytków ruchomych należy skontaktować się z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Zielonej Górze.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**9.3. Wykaz zabytków archeologicznych.**

Stanowiska archeologiczne są ważnym elementem krajobrazu kulturowego i stanowią podstawę wiedzy o najdawniejszych dziejach gminy. Stanowiska ewidencjonowano w ramach Archeologicznego Zdjęcia Polski i obejmują arkusze 66-12, 67-12, 67-13, 67-14, 68-12, 68-13, 68-14, 69-13, 70-12, 70-13, 71-13. Ewidencja stanowisk archeologicznych nie jest jednak zbiorem zamkniętym i nie można wykluczyć, że w wyniku dalszej weryfikacji lub prowadzonych prac ziemnych uda się zidentyfikować nowe ślady osadnicze. Na terenie gminy znajduje się 467 ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Stanowiska archeologiczne stanowią są włączone do Gminnej Ewidencji Zabytków. Sposób ochrony i wynikające z tego obowiązki są regulowane odrębnymi przepisami¹²⁰.

9.4. Gminna Ewidencja Zabytków.

Na podstawie wykazów otrzymanych od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz zgodnie z art. 22 Ustawy z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków została założona Gminna Ewidencja. Obecnie GEZ w postaci kart adresowych obejmuje: 914 obiektów (w tym historyczne układy ruralistyczne) oraz 467 stanowisk archeologicznych. Gminna ewidencja zabytków podlega aktualizacji i weryfikacji. Gminna Ewidencja Zabytków stanowi załącznik nr 1 do niniejszego dokumentu. Sposób ochrony i wynikające z tego obowiązki są regulowane odrębnymi przepisami¹²¹.

9.5. Pomniki Przyrody.

Na terenie Gminy Żagań zlokalizowane są następujące pomniki przyrody¹²²:

- ☛ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 30 m, obwód 559 cm, pierśnica 178 cm oraz dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 18 m, obwód 339 cm, pierśnica 108 cm. Obręb Kocin, Nieradza, Dz. nr 113/8. Dęby rosną na terenie gospodarstwa rolnego, schowane w głębi zadrzewienia, przy ruinach dawnego dworku. Wymurowany wewnątrz, obrósł korą tak, że nie widać wypełnienia wewnątrz pnia. Decyzja Nr RLS-XI-7141/74/76 Wojewody Zielonogórskiego z dnia 24 grudnia 1976 r. w sprawie uznania za pomniki przyrody. Data utworzenia pomnika przyrody: 24 grudnia 1976 r.

¹²⁰ Ustawa z dnia 17 września 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

¹²¹ Tamże.

¹²² Na podstawie Centralnego rejestru form ochrony: <https://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP/search.jsf>, stan z dnia 09.2025 oraz rejestr pomników przyrody stan z dnia 2 lipca 2025 roku.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 23 m, pierśnica 147cm, obwód 462 cm. Obręb Bukowina Bobrzańska, Dz. nr 86. Rośnie przy słabo uczęszczanej drodze, przy skrzyżowaniu drogi, za torami kolejowymi. Zarządzenie Nr 57/80 Wojewody Zielonogórskiego z dnia 30 czerwca 1980 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody. Data utworzenia pomnika przyrody: 30 czerwca 1980 r.
- ✚ Diabelski kamień. Głaz narzutowy o obwodzie 1 650 cm, wysokość 1,35 m. Znajduje się przy drodze leśnej, ok. 1 km na pn-zach od wsi Stara Kopernia. Obręb Dietrichowice Dz. nr 1049. Zarządzenie Nr 57/80 Wojewody Zielonogórskiego z dnia 30 czerwca 1980 r. w sprawie uznania za pomnik przyrody. Data utworzenia pomnika przyrody: 30 czerwca 1980 r.
- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 25 m, obwód 390 cm, pierśnica 124 cm. Obręb Gorzupia, Dz. nr 270. Rośnie pomiędzy wałem a rowem, na siedlisku grądu niskiego. Wiek 150 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 25 m, pierśnica 197 cm, obwód 619 cm. Obręb Miodnica, Dz. nr 658. Rośnie przy drodze leśnej w dole skarpy. Wiek 300 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 24 m, obwód 572 cm, pierśnica 182 cm. Obręb Miodnica, Dz. nr 640. Rośnie na skraju wsi od strony lasu, na terenie dawnego założenia parkowego o charakterze leśnym. Wiek 180 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 19 m, obwód 468 cm, pierśnica 149 cm. Obręb Miodnica, Dz. nr 646. Rośnie na krzyżówce dróg leśnych przy skraju lasu. Wiek ok. 200 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ✚ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 22 m, obwód 280 cm, pierśnica 89 cm. Obręb Miodnica, Dz. nr 672. Rośnie w lesie przy rzece Bóbr. Wiek ok. 180 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.

- ⊕ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 23 m, obwód 377 cm, pierśnica 120 cm, Obręb Gorzupia Dolna, Dz. nr 276. Rośnie na skraju lasu przy granicy z polem uprawnym, ok. 50 m od szosy. Wiek ok. 200 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ⊕ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 23 m, pierśnica 168 cm, obwód 528 cm oraz dąb szypułkowy (*Quercus robur*) wysokość 22 m, pierśnica 139 cm, obwód 437 cm. Dęby rosną blisko siebie przy drodze leśnej, na skarpie. Obręb Miodnica Dz. nr 658. Wiek ok. 170 lat i 200 lat. Uchwała Nr VIII/55/07 Rady Gminy Żagań z dnia 14 sierpnia 2007 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Krzystkowice. Data utworzenia pomnika przyrody: 31 października 2007 r.
- ⊕ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*)/Daniel - wysokość 27 m, obwód 456 cm, pierśnica 145cm. Obręb Łozy. Dz. nr 678. Rośnie na skraju lasu za ostatnim domem mieszkalnym w stronę lasu. Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. Data utworzenia pomnika przyrody: 27 maja 2009 r.
- ⊕ Lipa drobnolistna (*Tilia cordata*) - wysokość: 30 m, pierśnica 119 cm, obwód: 374 cm. Obręb Łozy, Dz. nr 676 (droga) i Dz. nr 678. Rośnie przy drodze. Wiek ok. 140 lat. Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. Data utworzenia pomnika przyrody: 27 maja 2009 r.
- ⊕ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 22 m, pierśnica 150 cm, obwód 471 cm. Rośnie 30 m od szosy, przy moście, na brzegu ciek. Obręb Jelenin, Dz. nr 731 Wiek ok. 150 lat. Uchwała Nr XXVII/196/09 Rady Gminy Żagań z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Szprotawa. Data utworzenia pomnika przyrody: 16 lipca 2009 r.
- ⊕ Dąb szypułkowy (*Quercus robur*) - wysokość 25 m, pierśnica 141 cm, obwód: 443cm. Obręb Jelenin, Dz. nr 728. Rośnie na skraju lasu, w sąsiedztwie pól uprawnych. Wiek ok. 140 lat. Uchwała Nr XXVII/196/09 Rady Gminy Żagań z dnia 9 czerwca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Szprotawa. Data utworzenia pomnika przyrody: 16 lipca 2009 r.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ✚ Wiąz szypułkowy (*Ulmus leavis*) wysokość 25 m, obwód 466 cm, pierśnica 119 cm. Dobrze nad Kwisą, Dz. nr 423. Wiek ok. 120 lat. Uchwała Nr XXV/179/09 Rady Gminy Żagań z dnia 27 marca 2009 r. w sprawie ustanowienia pomników przyrody ożywionej występujących na terenie leśnym Nadleśnictwa Żagań. Data utworzenia pomnika przyrody: 27 maja 2009 r.

9.6. Obszary chronionego krajobrazu.

Na terenie Gminy zlokalizowane są następujące obszary chronionego krajobrazu oraz użytki ekologiczne:

- ✚ Bory Dolnośląskie. Uchwała Nr VII/49/85 Wojewódzkiej Rady Narodowej w Zielonej Górze z dnia 21 czerwca 1985 r. w sprawie wyznaczenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa zielonogórskiego. Data wyznaczenia obszaru chronionego: 21 czerwca 1985 r.
- ✚ Dolina Bobru. Rozporządzenie Nr 14 Wojewody Lubuskiego z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie określenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa lubuskiego. Data wyznaczenia obszaru chronionego: 9 sierpnia 2003 r.
- ✚ Dolina Brzeżnicy. Rozporządzenie Nr 14 Wojewody Lubuskiego z dnia 24 lipca 2003 r. w sprawie określenia obszarów chronionego krajobrazu na terenie województwa lubuskiego. Data wyznaczenia obszaru chronionego: 9 sierpnia 2003 r.
- ✚ Dolina Dolnej Kwisy. Decyzja Komisji z dnia 12 grudnia 2008 r. przyjmująca na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG drugi zaktualizowany wykaz terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2008) 8039) (2009/93/WE). Data wyznaczenia obszaru chronionego w Polsce: 21 września 2023 r.
- ✚ Małomickie Łęgi. Decyzja Komisji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669) (2011/64/UE). Data wyznaczenia obszaru chronionego w Polsce: 18 czerwca 2022 r.
- ✚ Dolina Dolnego Bobru. Decyzja Komisji z dnia 10 stycznia 2011 r. w sprawie przyjęcia na mocy dyrektywy Rady 92/43/EWG czwartego zaktualizowanego wykazu terenów mających znaczenie dla Wspólnoty składających się na kontynentalny region biogeograficzny (notyfikowana jako dokument nr C(2010) 9669) (2011/64/UE). Data wyznaczenia obszaru chronionego w Polsce: 15 czerwca 2022 r.
- ✚ Bory Dolnośląskie. Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 5 września 2007 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000. Data wyznaczenia obszaru chronionego w Polsce: 13 października 2007 r.

- Użytki ekologiczne: "Łabędź" - siedlisko przyrodnicze, w którym występują starorzecza i naturalne zbiorniki wodne; "Bobrówka" - obniżenie śródlądowe, "Boberek" - fragment starorzecza, "Kacze Łęgi" - miejsce występowania łabędzi niemych.

9.7. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego.

W miejscowych planach gmina określa przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu. Ustalenia te, są powszechnie obowiązującymi przepisami zawartymi w akcie prawa miejscowego. Miejscowe plany powinny zawierać ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, znajdujących się w ewidencji zabytków lub objętych innymi formami ochrony zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Lubuski Wojewódzki Konserwator Zabytków wyznaczył na terenie gminy Żagań strefy ochrony konserwatorskiej, które powinny zostać uwzględnione w planowaniu przestrzennym gminy. Strefy znajdują się w następujących miejscowościach:

- **Bożnów:** strefa ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Bożnów - strefa A; strefa ochrony zespołu folwarcznego; strefa ochrony zespołu kościelnego; strefa ochrony cmentarza.
- **Dzietrzychowice:** strefa ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Dzietrzychowice - strefa A; strefa ochrony zespołu folwarcznego; strefa ochrony parku, strefa ochrony zespołu kościelnego, strefa ochrony cmentarza.
- **Gorzupia Dolna:** - strefa ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Gorzupia Dolna - strefa A; strefa ochrony zespołu folwarcznego; strefa ochrony parku; strefa ochrony zespołu kościelnego; strefa ochrony cmentarza.
- **Nieradza:** Strefa ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Nieradza - strefa A.
- **Trzebów:** strefa ochrony historycznego układu ruralistycznego wsi Trzebów - strefa A, strefa ochrony cmentarza.

Jednym z kluczowych dokumentów odnoszącym się do ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego będą ustalenia wynikające z planu ogólnego Gminy Żagań. Obecnie gmina jest w trakcie prac nad wymienionym dokumentem - *Obwieszczenie Wójta Gminy Żagań z dnia 2 maja 2025 r. o przystąpieniu do sporządzenia planu ogólnego gminy Żagań.*

Ponadto gmina przystąpiła do prac nad następującymi MPZP:

- Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w **obrębie Gryźyce** - Uchwała Nr XIV/100/25 Rady Gminy Żagań z dnia 16 czerwca 2025 r. w sprawie zmiany uchwały nr XLIX/309/22 Rady

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Gminy Żagań z dnia 22 września 2022 r. w sprawie przystąpienia do sporządzania miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w obrębie Gryżyce. Plan sporządza się pod wydobycia kruszywa naturalnego w obszarze doliny Bobru w ramach występujących, udokumentowanych złóż kruszywa.

- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie **Tomaszowo III** - Uchwała NR XII/82/25 Rady Gminy Żagań z dnia 28 marca 2025 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Tomaszowo III. W uchwale ustalono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej. Paragraf 14 uchwały precyzuje, iż przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zastosowanie mają przepisy odrębne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ponadto uchwała określa zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie **Tomaszowo II** - Uchwała Rady Gminy Żagań Nr IX/58/24 w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Tomaszowo II. Uchwała zawiera zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie w obrębach ewidencyjnych **Chrobrów i Bożnów** - Uchwała Nr VII/46/24 Rady Gminy Żagań z dnia 23 października 2024 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu w obrębach ewidencyjnych Chrobrów i Bożnów, gmina Żagań. Plan sporządza się w celu lokalizacji urządzeń wytwarzających energię z odnawialnych źródeł energii, na wniosek inwestora zainteresowanego realizacją na przedmiotowym terenie elektrowni wiatrowych, elektrowni fotowoltaicznych oraz towarzyszącej im infrastruktury. Obszar opracowania planu miejscowego wynosi ok. 534 ha.

Obowiązujące miejscowe plany zagospodarowania:

- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w obrębie **Stara Kopernia** przyjęty Uchwałą Nr XII/81/25 Rady Gminy Żagań z dnia 28 marca 2025 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów w obrębie Stara Kopernia. W uchwale określono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej. Ochroną zostały objęte stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, Stara

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Kopernia 1, AZP 68-13/8, Stara Kopernia 21, AZP 68-13/28, Stara Kopernia 22, AZP 68-13/29, Stara Kopernia 23, AZP 68-13/30, Stara Kopernia 24, AZP 68-13/31. W uchwale stwierdzono, iż w przypadku prowadzenia prac ziemnych na obszarze stanowisk archeologicznych, zastosowanie mają przepisy odrębne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Dla stanowiska archeologicznego Stara Kopernia 1 AZP 68-13/8, ujętego w rejestrze zabytków, obowiązują zasady określone w przepisach odrębnych. W przypadku odkrycia w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych, przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem, zastosowanie mają przepisy odrębne w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W uchwale ujęto Zasady kształtowania zabudowy oraz wskaźniki zagospodarowania terenu

- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w obrębie **Gryżyce** przyjęty Uchwałą Nr XXIX/203/17 Rady Gminy Żagań z dnia 30 listopada 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego – obręb Gryżyce, gmina Żagań. Uchwała zawiera zasady ochrony i kształtowania ładu przestrzennego, krajobrazu, w tym krajobrazu kulturowego oraz zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym **Stary Żagań i Pożarów**, gmina Żagań przyjęty Uchwałą Nr XXII/155/17 Rady Gminy Żagań z dnia 13 lutego 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenu położonego w obrębie geodezyjnym Stary Żagań i Pożarów, gmina Żagań.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w miejscowości **Tomaszowo**. przyjęty Uchwałą Nr XVIII/127/16 Rady Gminy Żagań z dnia 13 września 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego w miejscowości **Tomaszowo** przyjęty Uchwałą Nr XXXI/215/09 Rady Gminy Żagań z dnia 28 września 2009 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego w miejscowości Tomaszowo.
- ✚ Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, **obręb Gryżyce** gmina Żagań przyjęty Uchwałą Nr X/62/07 Rady Gminy Żagań z dnia 26 listopada 2007 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego terenów kopalni kruszywa oraz mieszkaniowych, obręb Gryżyce gmina Żagań.
- ✚ Plan zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi **Gryżyce** przyjęty Uchwałą Nr XLII/202/06 Rady Gminy Żagań z dnia 26 października 2006 r. w sprawie uchwalenia planu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

zagospodarowania przestrzennego terenów mieszkaniowo-rekreacyjnych oraz działalności gospodarczej położonych w obrębie wsi Grybce.)

10. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Analiza SWOT jest najpopularniejszą techniką analityczną, pozwalającą na porządkowanie informacji oraz diagnozowanie sytuacji wspólnoty samorządowej w konkretnym aspekcie. Stanowi użyteczną pomoc przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia też identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Jej nazwa, to skrót od pierwszych liter angielskich słów, stanowiących jednocześnie pola przyporządkowania czynników, mogących mieć wpływ na powodzenie planu strategicznego: silne strony (S – STRENGTHS), słabe strony (W – WEAKNESSES), szanse (O – OPPORTUNITIES) i zagrożenia (T – THREATS).

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Zróżnicowany zasób zabytków na terenie Gminy Żagań: zespoły dworskie, zespoły pałacowe, zamki, folwarki, zabytki sakralne, zabytki techniki.	Zły stan techniczny części obiektów zabytkowych, szczególnie zespołów folwarcznych ze względu na brak użytkowania, lub brak wystarczających środków finansowych na remonty. Brak adaptacji niezagospodarowanych obiektów zabytkowych.
Duża ilość zabytków archeologicznych/ stanowisk archeologicznych obejmujących m.in.: ślady osadnictwa, cmentarzyska, cmentarzyska kurhanowe, etc. z okresu wpływów rzymskich, kultury łużyckiej.	Niska świadomość społeczna w zakresie konieczności ochrony zabytków archeologicznych, silna presja inwestycyjna.
Wykorzystywanie obiektów zabytkowych, historycznych, ujętych w GEZ-ie do pełnienia funkcji mieszkalnych, będących w zarządzie wspólnot mieszkaniowych lub gospodarczych.	Zły stan techniczny mieszkań sprzyjający patologiom społecznym oraz generowaniu zjawisk związanych z wykluczaniem.
Zachowane aleje, parki.	Niedostatecznie zagospodarowane tereny zielone.
Atrakcyjny region umożliwiający uprawianie turystyki kulturowej.	Brak odpowiedniej ilości szlaków turystycznych, rowerowych. Niewystarczająco rozbudowana infrastruktura turystyczna oraz baza noclegowa.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

■ Dobre rozeznanie zasobów dziedzictwa kulturowego z terenu Gminy. Opracowana i aktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków.	■ Stała degradacja obiektów wpisanych do GEZ-u.
■ Zachowana pierwotna zabudowa wiejska. Niewielka ingerencja związana z naruszeniem pierwotnego historycznego układu ruralistycznego.	■ Zanikanie tradycyjnej sztuki budowlanej i form budowlanych oraz stosowania tradycyjnych materiałów wykończeniowych. Samowole budowlane.
■ Uchwała Rady Gminy w sprawie zasad i trybu udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Żagań.	■ Niewystarczająca wiedza dotycząca pozyskania środków na przeprowadzenie prac ratowniczych, remontowo-budowlanych przez prywatnych właścicieli obiektów zabytkowych. Brak wkładu własnego na przeprowadzenie prac remontowych.
■ Działalność bibliotek, świetlic promujących dziedzictwo kulturowe, sprzyjających integracji lokalnej społeczności i przeciwdziałającym zjawiskom związanym z wykluczeniem.	■ Niewystarczająca świadomość społeczności lokalnej związana z budowaniem tożsamości, postaw obywatelskich oraz relacji społecznych poprzez uczestnictwo we wspólnych inicjatywach, wydarzeniach.

SZANSE	ZAGROŻENIA
■ Wykorzystanie środków finansowych z funduszy unijnych w ramach programów operacyjnych oraz programów funkcjonujących przy Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego w celu przeprowadzenia prac rewitalizacyjnych obiektów zabytkowych, jak również uzyskanie funduszy na projekty promujące dziedzictwo kulturowe regionu przez organy administracji samorządowej.	■ Rosnący koszt kredytu dla wspólnot mieszkaniowych, prywatnych właścicieli na sfinansowanie działań związanych z ratowaniem zabytków.
■ Wzrost popularności turystyki kulturowej zorientowanej na dziedzictwo kulturowe.	■ Postępująca degradacja zasobów związanych z dziedzictwem kulturowym. Akty wandalizmu, kradzieże.
■ Większa popularyzacja wiedzy związanej z historią, kulturą i zabytkami w szkołach.	■ Brak poczucia tożsamości i odpowiedzialności za lokalne zasoby dziedzictwa kulturowego, uznanie terenów miejskich za atrakcyjniejsze.
■ Uwzględnienie zagadnień z zakresu ochrony środowiska kulturowego w dokumentach planistycznych,	■ Zmieniające się przepisy prawne związane z ochroną zabytków. Luki legislacyjne związane

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

strategicznych oraz w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.	z finansowaniem, prawem spadkowym, prawem własności.
■ Wytworzenie oraz promowanie lokalnych wzorców architektonicznych nawiązujących do tradycji miejsca.	■ Brak możliwości skutecznej egzekucji prawnej w zakresie przeprowadzenia samowoli budowlanej oraz dewastacji zabytków i środowiska.
■ Możliwość wykorzystania regionalnej tradycji, historii służącej kreowaniu lokalnej marki turystycznej odnoszącej się do Gminy Żagań.	■ Konkurencyjność dużego ośrodka miejskiego - miasta Żagań.
■ Udział pracowników jednostki samorządu terytorialnego w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.	■ Niewystarczająca ilość pracowników biorąca udział w szkoleniach organizowanych m.in. przez NID.
■ Organizowanie szkoleń dla właścicieli zabytków przy współpracy ze służbami konserwatorskimi.	■ Niechętna współpraca właścicieli obiektów ze służbami konserwatorskimi w zakresie przeprowadzania prac remontowo-budowlanych przy obiektach zlokalizowanych w historycznym układzie ruralistycznym.

11. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE ZDEFINIOWANE W PROGRAMIE OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2026-2029.

Wiodącym celem Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Żagań na lata 2026-2029 jest wyznaczenie strategii zmierzającej do osiągnięcia wymiernych rezultatów w zakresie racjonalnego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego na rzecz poprawy jakości życia mieszkańców Gminy Żagań oraz integracji lokalnej społeczności. Osiągnięcie tych priorytetów wymaga wieloletnich działań skutkujących zmianami zarówno w sferze materialnej (dotyczącej stanu i zagospodarowania zabytków), jak i mentalnej (zmiany stosunku do zabytku, dobra uznawanego często za kłopotliwe i niezwykle kosztowne w utrzymaniu). Ponadto poprawa stanu zachowania dziedzictwa kulturowego nie będzie możliwa bez powstania świadomej potrzeby jego zachowania oraz właściwego sposobu użytkowania zabytków zgodnie z jego walorami. Istotne w osiągnięciu tych założeń, oprócz działań jednostki samorządu terytorialnego, jest zaangażowanie lokalnej społeczności w ten długofalowy proces. Podstawą do aktywizacji mieszkańców Gminy są wszelkie inicjatywy mające na celu respektowanie ich potrzeb w zakresie egzystencjonalnym następnie kulturotwórczym. Szczególną opieką powinny być objęci seniorzy, osoby ze szczególnymi potrzebami oraz osoby mierzące się z problemami społecznymi takimi jak bezrobocie, ubóstwo. Istotnym elementem wzmacniającym zjawiska o charakterze patologicznym, sprzyjającym wykluczeniu i wycofaniu z życia społecznego jest egzystencja w lokalach mieszkalnych o niskim standardzie m.in.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

w zaadoptowanych pomieszczeniach gospodarczych lub mieszkalnych należących historycznie do zespołów pałacowych/dworskich z folwarkami. Budynki te wymagają kapitalnych remontów. W tym celu jednostka samorządu terytorialnego podejmuje działania zmierzające do poprawy stanu zachowania obiektów będących własnością Gminy oraz działania mające na uwadze polepszenie jakości życia mieszkańców. Jednym z takich narzędzi będzie działalność Centrum Integracji Międzypokoleniowej, realizującej projekty związane z kulturą m.in.: organizacja warsztatów artystycznych, muzycznych, szkoleń, etc. Ważnym aspektem działalności Centrum będzie wzmocnienie integracji społecznej angażującej mieszkańców chcących świadczyć pomoc sąsiedzką. Rozwijanie więzi międzyludzkich, z udziałem potencjału jaki prezentuje zasób dziedzictwa kulturowego sprzyja budowania postaw obywatelskich, które mogą w dalszej perspektywie przyczynić się do jego zachowania w naszej przestrzeni. Strategię niniejszego dokumentu wyznaczają następujące priorytety i cele szczegółowe:

PRIORYTET I

LEPSZA JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW
POPRAWĄ ZACHOWANIA I WZMOCNIENIE
POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA
KULTUROWEGO

- Cel szczegółowy 1
- Cel szczegółowy 2
- Cel szczegółowy 3

Zahamowanie procesu degradacji zabytków oraz doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.

Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego.

Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie Żagań.

PRIORYTET II

INTEGRACJA LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI
POPRAWĄ EDUKACJĘ, POPULARYZACJĘ WIEDZY
O ZASOBACH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

- Cel szczegółowy 1

Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzebą jego zachowania.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

■ Cel szczegółowy 2	Szeroki dostęp do obiektów związanych z edukacją oraz promocją kultury.
■ Cel szczegółowy 3	Popularyzacja wiedzy o zasobach dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.

PRIORYTET I	
LEPSZA JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW	
POPRAWA ZACHOWANIA I WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
Zahamowanie procesu degradacji zabytków oraz doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	■ Kontynuacja prac remontowo-budowlanych, konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków. Kościół: Prace obejmują m.in. naprawę ubytków, pęknięć w tkance murów; malowanie elewacji; założenie izolacji pionowej, poziomej; impregnację i konserwację elementów drewnianych, prowadzenie prac porządkowych wokół kościoła, etc. Kościoły wymagające prac: <i>Kościół parafialny pw. św. Augustyna ob. pw. Zwiastowania Najświętszej Marii Panny w Bożnowie, Kościół filialny pw. Matki Bożej Różańcowej w Bukowinie Bobrzańskiej, Kościół pw. św. Augustyna w Chrobrowie, Kościół pw. Jana Chrzciciela w Dietrichowicach, Kościół filialny Wniebowzięcia NMP w Rudawicy, Kościół pw. św. Jadwigi Koperni oraz Dzwonnica - budynek bramny w Starej Koperni.</i> (szczegółowy zakres prac został przedstawiony w poprzedniej edycji Programu i pozostaje nadal aktualny). - <i>Kościół filialny pw. św. Sebastiana w Miodnicy.</i> Opracowanie projektu budowlanego w celu wykonania robót konserwatorskich i restauratorskich historycznego otoczenia kościoła.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Zamki, Pałace, Dwory: Prace remontowo-budowlane, naprawcze dotyczą obiektów zlokalizowanych w: *Bukowinie Bobrzańskiej Dolnej - zachowane skrzydło pałacu, w Dziętrzychowicach - wieża mieszkalna oraz pałac, w Jeleninie Górnym - pałac, w Starym Żaganiu - dwór* (szczegółowy zakres prac został przedstawiony w poprzedniej edycji Programu i pozostaje nadal aktualny).

- **Konserwacja zabytków ruchomych:**
 - Zatrzymanie procesu destrukcji i przywrócenie pierwotnego wyglądu obrazu zabytkowego przedstawiającego św. Jana Ewangelistę wraz z ramą, znajdującego się w kościele parafialnym pw. św. Jana Chrzciciela w Dziętrzychowicach.
- **Poprawa stanu zachowania obiektów wpisanych do Gminnej Ewidencji Zabytków.**
 - Remont obiektów historycznych stanowiących integralną część założeń folwarcznych pełniących obecnie funkcje mieszkalne zlokalizowanych m.in. w Miodnicy nr 48, 48a, w Chrobrowie 6d.
 - Zabezpieczenie ściany, ewentualna rozbiórka lub kapitalny remont budynku mieszkalnego 1a należącego historycznie do folwarku w Bożnowie. Regulacja spraw spadkowych.
 - Wykonanie prac remontowych budynku Ochotniczej Straży Pożarnej w Dziętrzychowicach związanych z modernizacją energetyczną obejmujących m.in.: ocieplenie ścian zewnętrznych oraz wewnętrznych, stropodachu, wymianę stolarki okiennej, drzwiowej, wymianę źródła ciepła na pompę ciepłą oraz wymianę oświetlenia, założenie monitoringu; systemu antywłamaniowego, oczyszczenie poprzez piaskowanie murowanej z cegły wieży.
 - Wykonanie prac remontowo-budowlanych budynku w Rudawicy - Plebania, obecnie budynek mieszkalny. Opracowanie dokumentacji związanej z przeprowadzeniem prac ratowniczych.
- **Rewitalizacja, prace modernizacyjne zabytkowych parków.**
 - Wykonanie ścieżki parkowej o nawierzchni mineralnej , tablic edukacyjnych, totemów

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

	interaktywnych-edukacyjnych, ścieżki sensorycznej oraz ławek z koszami na terenie parku gminnego w Bukowinie Bobrzańskiej nr dz. 370/6. ■ Kontynuacja zabiegów pielęgnacyjnych obejmująca: historyczne aleje, cmentarze, cenne przyrodniczo miejsca. ■ Dofinansowanie prac przy obiektach nie będących własnością Gminy na podstawie uchwały w sprawie przyznawania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach.
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego.	■ Prowadzenie Gminnej Ewidencji Zabytków. Monitoring i weryfikacja oraz bieżąca aktualizacja GEZ-u zgodnie ze stanem zachowania obiektów zabytkowych oraz z wytycznymi Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. ■ Uwzględnienie w dokumentach planistycznych (Miejscowe Plany Zagospodarowania Przestrzennego, Plan Ogólny) oraz strategicznych ochrony zabytków, stref ochrony konserwatorskiej, stanowisk archeologicznych, pomników przyrody, etc. ■ Systematyczne opracowywanie aktualizacji gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. ■ Kontynuacja prac związana z opracowaniem oraz realizacją Gminnego Programu Rewitalizacji Gminy Żagań. ■ Opracowanie planu regularnych kontroli stanu zachowania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy. ■ Utrzymanie (i doskonalenie) poziomu wiedzy o zasadach, formach, metodach opieki nad zabytkami i ochrony zabytków pracowników samorządu terytorialnego poprzez organizację i udział w szkoleniach związanych z ochroną zabytków i opieką nad nimi (teoria i praktyka), w tym współpraca z partnerami zewnętrznymi (WUOZ, NID).

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie Źagań.

- Opracowanie planu wsparcia i pomocy merytorycznej dla rodzin zajmujących zdegradowane mieszkania o niskim standardzie zlokalizowane w historycznych, zabytkowych obiektach.
- Współpraca i organizowanie spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych. Wymiana doświadczeń związana z przeprowadzaniem właściwej rewaloryzacji obiektów zabytkowych.
- Przekazywanie właścicielom obiektów zabytkowych informacji o możliwości korzystania z programowych funduszy europejskich, ministerialnych i samorządowych na dofinansowanie prac przy zabytkach. Udostępnienie informacji na stronie internetowej Gminy.
- Informowanie właścicieli zabytków wpisanych do rejestru zabytków o możliwości zwolnienia od podatku od nieruchomości w przypadku dochowywania obowiązku utrzymania i konserwacji zabytku zgodnie z przepisami prawa.
- Współpraca społeczności lokalnych w zakresie poprawy stanu technicznego obiektów ujętych w GEZ, w tym obiektów małej architektury w celu poprawy estetyki tych obiektów.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

PRIORYTET II

INTEGRACJA LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI

POPRAZEDUKACJĘ, POPULARYZACJĘ WIEDZY
O ZASOBACH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

CELE SZCZEGÓŁOWE	DZIAŁANIA
Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzebą jego zachowania.	■ Kontynuacja popularyzatorskich działań wizualnych: organizowanie (w siedzibie gminy, bibliotekach, świetlicach wiejskich, szkołach) wystaw, pokazów związanych z historią regionu, dawnego i dzisiejszego krajobrazu przyrodniczo - kulturowego. ■ Organizowanie warsztatów, pokazów dotyczących tradycyjnych rzemiosł, sztuki ludowej, konkursów promujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego, itp. – zadanie we współpracy ze szkołami, stowarzyszeniami lokalnymi, regionalistami. ■ Kontynuacja działań związanych z propagowaniem czytelnictwa przez Biblioteki. ■ Angażowanie lokalnej społeczności w wydarzenia kulturalne poprzez dopasowanie oferty do jej potrzeb (ankiety, spotkania z mieszkańcami) oraz ich wielokierunkową promocję. ■ Wzmocnienie elementów edukacyjnych w szkołach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego oraz z budowaniem świadomości odpowiedzialności za stan ich zachowania.
Szeroki dostęp do obiektów związanych z edukacją oraz promocją kultury.	■ Bieżące uzupełnianie księgozbioru bibliotek o publikacje na temat historii ziemi żagańskiej i zabytków Województwa Lubuskiego, ze szczególnym uwzględnieniem regionalnych zasobów dziedzictwa przyrodniczo-

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

	kulturowego. – Biblioteka w Dietrichowicach - rozważenie poszerzenia i wzmocnienia księgozbioru o szkolne lektury. Ewentualne rozważenie wybudowania wiaty umożliwiającej seniorom oraz dzieciom spędzenie bezpiecznie czasu na wolnym powietrzu. – Biblioteka w Rudawicy - rozważenie poszerzenia i wzmocnienia księgozbioru o tematyczną bibliografię związaną m.in.: z ziołolecznictwem, naturoterapią, rękodzielnictwem, sztukami manualnym, i etc. Wyposażenie biblioteki w dodatkowe regały oraz tablice umożliwiające prezentację wykonanego rękodzielnictwa w ramach warsztatów. ■ Organizacja świetlicy środowiskowej w Dietrichowicach. ■ Modernizacja infrastruktury świetlic: – świetlica w Bukowinie Bobrzańskiej - remont dachu. – świetlica w Dietrichowicach - prace remontowo-budowlane obejmujące: wykonanie izolacji termicznej, modernizacja pomieszczeń, wymiana instalacji, wykonanie nowej instalacji wodno-kanalizacyjnej oraz elektrycznej, dostosowanie obiektu dla osób ze szczególnymi potrzebami, wymiana źródła ciepła, rewitalizacja terenu wokół budynku poprzez wykonanie nasadzeń oraz wykonanie miejsc do odpoczynku. Zagospodarowanie wód opadowych. – świetlica w Miodnicy: prace remontowo-budowlane obejmujące: wymianę pokrycia dachowego, wykonanie izolacji termicznej, modernizacja pomieszczeń, wymiana instalacji, wykonanie nowej instalacji wodno-kanalizacyjnej oraz elektrycznej, wymiana źródła ciepła, dostosowanie obiektu dla osób ze szczególnymi potrzebami, rewitalizacja terenu wokół budynku poprzez wykonanie nasadzeń oraz wykonanie miejsc do odpoczynku. Zagospodarowanie wód opadowych.
--	---

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

	■ Modernizacja infrastruktury szkół w ramach "Niebiesko-Zielonej Infrastruktury": - Szkoła Podstawowa w Miodnicy 54 - montaż elementów małej architektury: tablica edukacyjna, totem edukacyjny pionowy, totem pionowy koło, stacja pogodowa. - Szkoła Podstawowa w Tomaszowie - montaż elementów małej architektury: tablice edukacyjne, stacja pogodowa, leżaki, hamak i stoły do gry. Zagospodarowanie wód opadowych. - Szkoła Podstawowa w Jeleninie Górnym 69 a- przebudowa obiektu pozwalająca na pełnienie nowej funkcji. Dostosowanie obiektu dla osób ze szczególnymi potrzebami. Rewitalizacja terenu wokół budynku, nasadzenie zieleni, montaż ławek oraz koszy na śmieci. Powstanie Centrum Integracji Międzypokoleniowej oraz Centrum Integracji Społecznej. Zagospodarowanie wód opadowych.
Popularyzacja wiedzy o zasobach dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.	■ Kontynuacja działań związanych z publikowaniem artykułów dotyczących historii regionu, zabytków oraz wydarzeń kulturalnych na stronie internetowej urzędu. ■ Wydawanie i wspieranie publikacji materiałów promujących dziedzictwo kulturowe Gminy Żagań w formie: opracowań, broszur, map, przewodników, etc. ■ Utrzymanie istniejących i tworzenie nowych szlaków turystycznych zawierających elementy dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego Gminy Żagań oraz ich popularyzacja.

11.1. Weryfikacja i ewaluacja wyznaczonych celów i działań.

Proces systematycznej oceny realizacji ww. priorytetów pozwala na doskonalenie osiągnięcia oczekiwanego wyniku. Program będzie realizowany w perspektywie czteroletniej, po dwóch latach należy sporządzić sprawozdanie z efektywności, założonych działań, następnie przedstawić ją wójtowi. Po akceptacji ocena zostanie przedłożona Radzie Gminy.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

RIORYTET I LEPSZA JAKOŚĆ ŻYCIA MIESZKAŃCÓW POPRCZEZ ZACHOWANIE I WZMOCNIENIE POTENCJAŁU ZASOBÓW DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	
Cele szczegółowe	Miernik w skali czteroletniej
Zahamowanie procesu degradacji zabytków oraz doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	- Liczba zrewitalizowanych i zmodernizowanych kościołów - 2 - Ilość zrewitalizowanych obiektów znajdujących się w GEZ-ie -2 - Liczba zabytków ruchomych objętych działaniami konserwatorskimi - 4 - Liczba zrewitalizowanych i zmodernizowanych parków -2 - Liczba przyjętych wniosków związanych z dofinansowaniem zabytków - 10
Budowanie zintegrowanego systemu ochrony dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego.	- Liczba zaktualizowanych dokumentów planistycznych - 4 - Liczba opracowanych dokumentów strategicznych - 2 - Ilość przeprowadzonych kontroli obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków - 8 - Liczba pracowników jednostki samorządu terytorialnego szkolonych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego - 2
Dbłość o ład przestrzenny i krajobraz kulturowy w Gminie Żagań.	Liczba spotkań zorganizowanych z właścicielami obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków - 2

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

PRIORYTET I
INTEGRACJA LOKALNEJ SPOŁECZNOŚCI
POPRAZEDUKACJĘ, POPULARYZACJĘ WIEDZY O ZASOBACH DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Cele szczegółowe	Miernik w skali czteroletniej
■ Budowa świadomych więzi lokalnych społeczności z dziedzictwem kulturowym i potrzebą jego zachowania.	■ Ilość zorganizowanych konkursów, warsztatów - 4 ■ Liczba zorganizowanych imprez o charakterze cyklicznym - 4
■ Szeroki dostęp do obiektów związanych z edukacją oraz promocją kultury.	■ Liczba zmodernizowanych szkół - 3 ■ Liczba zmodernizowanych świetlic - 3
■ Popularyzacja wiedzy o zasobach dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań.	■ Ilość publikowanych wydawnictw promujących zabytki - 2 ■ Liczba zmodernizowanych szlaków turystycznych - 2

12. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ 2026-2029.

Zadania określone w Programie będą realizowane poprzez wykonanie wskazanych zadań, na rzecz osiągnięcia przyjętych celów szczegółowych. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawa oraz zawarte w nich regulacje. Regulacje te dotyczą instrumentów ekonomiczno-prawnych, społecznych oraz finansów publicznych. Zakłada się, że zadania określone w niniejszym dokumencie będą wykonywane za pomocą następujących instrumentów:

- Instrumenty prawne:
Problematyka zachowania dziedzictwa kulturowego będzie w dalszym ciągu uwzględniana przez władze Gminy przy uchwalaniu przepisów prawa miejscowego m.in. miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, poprzez wpis do rejestru zabytków.
- Instrumenty koordynacji:
Zadania *Programu* będą wykonywane przy współpracy z instytucjami ochrony zabytków różnych szczebli, szczególnie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, instytucjami kultury, poprzez współpracę z ośrodkami naukowymi i akademickimi, z organizacjami wyznaniowymi z terenu Gminy Żagań i właścicielami obiektów zabytkowych, a także poprzez realizację projektów i programów dotyczących ochrony dziedzictwa zapisanych w dokumentach gminnych

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

(np. strategia rozwoju gminy, plany rozwoju lokalnego, programy ochrony środowiska przyrodniczego, koncepcje, programy rewitalizacji, etc.).

■ **Instrumenty finansowe:**

Podstawowym narzędziem będą dotacje pochodzące z budżetu gminy przeznaczone na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków lub ujętych w gminnej ewidencji zabytków, oraz korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje.

■ **Instrumenty społeczne:**

Instrumenty społeczne obejmują: prowadzenie działań z zakresu współpracy i współdziałania z właścicielami oraz użytkownikami zabytków (władzami kościelnymi i parafiami, osobami fizycznymi), a także edukację i informację odnośnie dziedzictwa kulturowego Gminy Żagań), edukację kulturową, pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony środowiska kulturowego, współdziałanie z organizacjami społecznymi.

■ **Instrumenty kontrolne:**

Do realizacji zadań *Programu* posłużą następujące instrumenty kontrolne: aktualizacja i weryfikacja gminnej ewidencji zabytków, oceny zmian w zagospodarowaniu przestrzennym Gminy Żagań, sporządzanie co dwa lata sprawozdania z realizacji niniejszego dokumentu, monitorowanie stanu zachowania i funkcjonowania środowiska kulturowego, prowadzenie stałej obserwacji procesów i zjawisk istotnych z punktu widzenia realizacji strategii zawartej w Programie.

13. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029.

Niniejszy rozdział wskazuje na możliwości pozyskiwania dodatkowych środków ze źródeł pozabudżetowych. Istotnym jest wygospodarowanie i zabezpieczenie środków przez władze Gminy na zawarte w dokumencie zadania, zwłaszcza iż część źródeł zewnętrznych wymaga zapewnienia wkładu własnego. Główny obowiązek związany z opieką, ochroną oraz finansowaniem wszelkich prac konserwatorskich lub robót budowlanych, spoczywa na właścicielach i użytkownikach obiektów zabytkowych. Źródła zewnętrznego finansowania można podzielić następująco:

■ **Źródła krajowe:**

- Dotacje z budżetu Gminy Żagań.
- Dotacje z budżetu Województwa Lubuskiego.
- Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW).
- Fundusz Kościelny.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**■ Źródła zewnętrzne - Fundusze Europejskie:**

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027.
- Fundusze Europejskie na Infrastrukturę Klimat i Środowisko 2021-2027.
- Program Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021-2027.
- Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.
- Fundusz Wyszehradzki.

13.1. Dotacje z budżetu Gminy Żagań.

Przyznanie dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Żagań reguluje Uchwała Nr VI/39/24 Rady Gminy Żagań z dnia 27 września 2024 r. Uchwała określa zasady udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków położonym na terenie gminy Żagań lub znajdującego się w gminnej ewidencji zabytków Gminy Żagań. O dotację może się ubiegać każdy podmiot będący właścicielem, a także podmiot, który do tego zabytku posiada tytuł prawny wynikający z użytkowania wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacja z budżetu gminy może być udzielona w wysokości do 100% ogółu nakładów koniecznych na prace lub roboty. Wnioski o dotację kieruje się do Wójta Gminy Żagań w terminie do 30 marca danego roku. Wniosek o dotację może być również złożony po upływie terminu określonego gdy stan techniczny wymaga niezwłocznego podjęcia tych prac lub robót. Do wniosku należy załączyć:

- decyzję o wpisie do rejestru zabytku, którego dotyczą prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty lub informację o ujęciu zabytku w gminnej ewidencji zabytków,
- dokument potwierdzający tytuł prawny do zabytku,
- decyzję właściwego organu ochrony zabytków zezwalającego na przeprowadzanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót przy zabytku nieruchomym bądź program prac, gdy wniosek dotyczy prac przy zabytku ruchomym,
- pozwolenie na budowę bądź zgłoszenie robót, gdy wniosek dotyczy prac lub robót przy zabytku nieruchomym bądź program, gdy wniosek dotyczy prac przy zabytku ruchomym,
- szczegółowy kosztorys ofertowy planowanych prac wraz z przedmiarem robót lub kosztorys inwestorski w przypadku wnioskowania o udzielenie dotacji na przeprowadzenie prac, których wykonawca powinien być wyłoniony na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**13.2. Dotacje z budżetu Województwa Lubuskiego.**

Z budżetu Województwa Lubuskiego mogą być udzielane dotacje celowe, zwane dalej "dotacjami", na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków znajdujących się na terenie Województwa Lubuskiego. Zasady udzielania dotacji celowej reguluje Uchwała nr XXXI/296/12 Sejmiku Województwa Lubuskiego z dnia 22 października 2012 r. O dotacje może ubiegać się każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego. Dotacje mogą obejmować nakłady konieczne na:

- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomych o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 50% nakładów koniecznych do wykonania prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Jeżeli zabytek

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową lub stan zachowania zabytku wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Wnioski o dotacje należy składać do 31 stycznia każdego roku kalendarzowego. Dotacje przyznaje Sejmik Województwa Lubuskiego na wniosek Zarządu Województwa Lubuskiego w drodze uchwały.

Otwarty konkurs ofert jest kolejną możliwością pozyskania finansowego wsparcia na zadania z zakresu kultury. Zarząd Województwa Lubuskiego na podstawie art. 11 ust. 1 pkt 1 i ust. 2 oraz art. 13 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491) w dniu 17 grudnia 2024 roku podjął uchwałę w sprawie ogłoszenia otwartego konkursu ofert na wsparcie w 2025 roku realizacji zadań publicznych Województwa Lubuskiego w obszarze kultury fizycznej. Zgodnie z „Programem współpracy Województwa Lubuskiego z organizacjami pozarządowymi w 2025 roku”, planowane jest wsparcie działań w zakresie upowszechniania kultury fizycznej, obejmujących w szczególności:

- organizowanie imprez sportowych o istotnym znaczeniu dla województwa;
- szkolenie i udział zawodników i zawodniczek z województwa lubuskiego w zawodach wojewódzkich, ogólnopolskich, międzynarodowych, w tym szkolenia kadr wojewódzkich w różnych kategoriach wiekowych przy uwzględnieniu kryterium osiąganych wyników w ogólnopolskim systemie współzawodnictwa sportowego dzieci i młodzieży;
- upowszechnianie kultury fizycznej i sportu wśród dzieci i młodzieży szkolnej, w środowisku akademickim, wiejskim oraz osób niepełnosprawnych;
- organizowanie przedsięwzięć dotyczących sportu dla wszystkich;
- upowszechnianie postaw sportowych, społecznych i zdrowotnych mieszkańców województwa lubuskiego oraz poprawa ich stanu zdrowia i sprawności fizycznej.

Na wsparcie zadań publicznych w 2025 roku przeznaczona została kwota 2.000.000 zł. Należy monitorować stronę urzędu Województwa Lubuskiego celem ustalenia przyszłego zakresu zadań.

Tryb pozakonkursowy (zwany również trybem uproszczonym lub tzw. „małych grantów”). Dotacje z budżetu Województwa Lubuskiego na realizację zadań publicznych dot. m.in. promocji i zachowania dziedzictwa kulturowego, można otrzymać zgodnie z art. 19a ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Tryb ten, pozwala na realizację zadań z pominięciem otwartego konkursu ofert. Nabór trwa cały rok do wyczerpania środków finansowych samorządu województwa

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

przeznaczonych na powyższy tryb. Należy monitorować stronę urzędu Województwa Lubuskiego.

13.3. Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza nabór na projekty w ramach 32 Programów (stan na rok 2025) . Zasady i warunki oraz tryb przyznawania dotacji jest ogłaszany na stronie Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹²³.

■ Program - "Ochrona Zabytków".

Podstawowym Programem, w ramach którego można otrzymać dofinansowanie na prace remontowo-budowlane przy zabytkach jest Program - "Ochrona Zabytków". Szczególnie dedykowany jest sytuacji związanej z powodzią z 2024 roku, obejmuje województwa: dolnośląskie, opolskie, lubuskie, śląskie. Nabór wniosków dotyczy wyłącznie obiektów wpisanych do rejestru zabytków. O środki mogą ubiegać się: osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego, lub inne jednostki organizacyjne będące właścicielem lub posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Wsparcie mogą otrzymać następujące rodzaje zadań: prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji; refundacja prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku; wykonanie projektu budowlanego, opracowanie programu prac konserwatorskich, sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich wraz z dokumentacją i niezbędnymi badaniami konserwatorskimi w zakresie koniecznym do przeprowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, których konieczność wykonania powstała w wyniku powodzi; prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz wstępne prace zabezpieczające i konserwacja zachowawcza obiektu wpisanego do rejestru zabytków, których konieczność wykonania powstała w wyniku powodzi. Określone regulaminem zasady dopuszczają możliwość całkowitego finansowania zadania, to jednakże wsparcie takie będzie można otrzymać tylko w szczególnych przypadkach, gdy zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną i naukową, wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac lub gdy stan zabytku wymaga niezwłocznej interwencji¹²⁴.

¹²³ <https://www.gov.pl/web/kultura/programy-2025>.

¹²⁴ Informacje związane z pozyskaniem dotacji znajdują się również na stronie Lubuskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków: <https://lwkc.pl/dotacje-na-dofinansowanie-prac-przy-zabytkach/>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**13.4. Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW).**

Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (NFOŚiGW) jest głównym źródłem finansowania w Polsce inwestycji proekologicznych. Wraz z wojewódzkimi funduszami ochrony środowiska i gospodarki wodnej NFOŚiGW tworzy system funduszy ekologicznych. W ramach NFOŚiGW realizowane są projekty termomodernizacji zabytkowych budynków. Remonty termo-modernizacyjne przyczynią się do redukcji zużycia energii pierwotnej i końcowej oraz spowodują obniżenie kosztów zużycia energii elektrycznej i ciepłej. Dodatkowo prace remontowe będą miały również walor konserwatorski, gdyż zostaną przeprowadzone w obiektach zabytkowych, cennych dla kultury narodowej.

13.5. Fundusz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji - Fundusz Kościelny.

W ramach Funduszu Kościelnego kościelne osoby prawne będą mogły ubiegać się o przyznanie dotacji na realizację zadań dotyczących zachowanie dziedzictwa kulturowego. Dotacje obejmują następujące rodzaje zadań: na remonty, prace konserwatorskie zabytkowych obiektów sakralnych (w szczególności: remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji elektrycznej, wodnej, kanalizacyjnej, odgromowej). W szczególnie uzasadnionych przypadkach może nastąpić finansowanie z Funduszu Kościelnego remontu ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: instrumenty muzyczne, dzwony) oraz stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: ołtarze, polichromie, freski, posadzki). Z Funduszu Kościelnego nie finansuje się co do zasady prac dotyczących otoczenia obiektu (takich jak np.: chodniki, ogrodzenia, trawniki). Maksymalna kwota udzielonej dotacji z Funduszu Kościelnego w roku 2025 będzie wynosić 200.000,00 zł. W uzasadnionych przypadkach, uwzględniających ważny interes społeczny, Minister Spraw Wewnętrznych i Administracji może udzielić wyższej dotacji niż 200.000,00 zł.

13.6. Fundusze Europejskie.

Kolejnym źródłem finansowania projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowo-przyrodniczego są Programy strukturalne Unii Europejskiej. Należą do nich m.in.:

- Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027.
- Fundusze Europejskie na Infrastrukturę Klimat i Środowisko 2021-2027.
- Program Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021-2027.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.
- Fundusz Wyszehradzki.

■ Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027.

Jednym z najważniejszych źródeł wsparcia finansowego projektów związanych z zachowaniem dziedzictwa przyrodniczo - kulturowego, jest Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubuskiego 2021-2027¹²⁵. W ramach Priorytetu II: Fundusze Europejskie na zielony rozwój Lubuskiego, celu szczegółowego (VII): wzmacnianie ochrony i zachowania przyrody, różnorodności biologicznej oraz zielonej infrastruktury, w tym na obszarach miejskich, oraz ograniczanie wszelkich rodzajów zanieczyszczenia, przewidziano finansowanie następujących typów projektów: Typ I: Wdrażanie zapisów zatwierdzonych dokumentów strategicznych i planistycznych z zakresu ochrony przyrody - wsparcie parków krajobrazowych, rezerwatów i obszarów Natura 2000, komplementarnie do wsparcia na poziomie krajowym. Typ II: Opracowanie dokumentów planistycznych dla obszarów chronionych - parki krajobrazowe (również te pokrywające się z obszarami Natura 2000) i rezerваты (nie pokrywające się z obszarami Natura 2000). Typ III: Projekty w zakresie tworzenia centrów ochrony różnorodności biologicznej na obszarach chronionego krajobrazu oraz obszarach miejskich i pozamiejskich w oparciu o gatunki rodzime np. banki genowe, parki miejskie, ogrody botaniczne, ekoparki. Typ IV: Rekultywacja, w tym remediacja, terenów zdegradowanych działalnością gospodarczą – projekty jednostek samorządu terytorialnego i ich związków na terenach nie należących do Skarbu Państwa. Typ V: Projekty z zakresu usuwania azbestu z budynków publicznych i prywatnych. Typ VI: Projekty służące edukacji i informacji w zakresie ochrony przyrody i różnorodności biologicznej, również jako element powyższych projektów - wsparcie dla projektów wpisujących się w cele strategii regionalnych. Typ beneficjenta to: Administracja rządowa, Jednostki naukowe, Jednostki organizacyjne działające w imieniu jednostek samorządu terytorialnego, Jednostki rządowe i samorządowe ochrony środowiska, Jednostki Samorządu Terytorialnego, Lasy Państwowe, parki narodowe i krajobrazowe.

W ramach Priorytetu V - Fundusze europejskie na rzecz zwiększenia dostępności regionalnej infrastruktury społecznej, celu szczegółowego (VI): - wzmacnianie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych, następujące typy projektów są możliwe do realizacji: inwestycje w zakresie ochrony i zachowania zasobów kultury (w tym dziedzictwa kulturowego), inwestycje w zakresie wsparcia infrastruktury kultury (w tym zabytkowej) i zrównoważonej turystyki, inwestycje w zakresie

¹²⁵ <https://rpo.lubuskie.pl/documents/10184/507284/2023.12.06+SZOP.FELB.004.pdf/5cd962f5-a252-4fda-ad30-1c82c19e4f6a>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

wsparcia infrastruktury do prowadzenia działalności kulturalnej ważnej dla edukacji i aktywności kulturalnej (m.in. teatry, zespoły artystyczne, galerie, biblioteki, centra kultury, muzea), inwestycje w zakresie wsparcia turystycznych szlaków tematycznych, turystycznych szlaków rodzajowych (np. kajakowych, rowerowych) i produktów turystycznych (odwołujących się do walorów historycznych, kulturowych, przyrodniczych regionu), inwestycje dotyczące nowych i innowacyjnych produktów w dziedzinie kultury i turystyki, wynikające ze współpracy uczelni i szkół artystycznych i instytucji sektora kultury z przedsiębiorstwami i klastrami przemysłów kreatywnych oraz działania dotyczące ułatwienia dostępu do zabytków, instytucji kultury oraz szlaków turystycznych, w tym dostosowanie ww. obiektów do potrzeb osób z niepełnosprawnościami, m.in. poprzez działania mające na celu poprawienie jakości odwiedzanej przestrzeni i lepsze wyeksponowanie jej walorów w wyniku czego nastąpi poprawa komfortu wszystkich korzystających z niej osób; wyposażenie budynków w infrastrukturę komunalną czy digitalizację i udostępnianie zasobów kultury, turystyki. Typ beneficjenta: Administracja publiczna, Organizacje społeczne i związki wyznaniowe, Partnerstwa, Służby publiczne.

W ramach Priorytetu VIII Fundusze Europejskie dla lokalnego lubuskiego, celu szczegółowego (II): - Wspieranie zintegrowanego i sprzyjającego włączeniu społecznemu rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego na poziomie lokalnym, kultury, dziedzictwa naturalnego, zrównoważonej turystyki i bezpieczeństwa na obszarach innych niż miejskie, Wsparciem zostaną objęte inwestycje dotyczące rewitalizacji zdegradowanych obszarów miejsko-wiejskich oraz wiejskich. Interwencja skierowana do obszarów wiejskich powinna obejmować m. in. poprawę dostępu do usług publicznych, kultury i zagospodarowania przestrzeni publicznej na potrzeby mieszkańców, m.in. poprzez współpracę międzygminną, integrującą świadczenie usług i pozwalającą na podnoszenie ich jakości, uzupełnienie infrastruktury technicznej, rozwijanie oferty z obszaru turystyki, włączenie mieszkańców obszarów wiejskich w działania rozwojowe, odnowę wsi, wspieranie budowania tożsamości lokalnej i zachowanie wiejskiego dziedzictwa kulturowego i krajobrazu. Funkcję strategii terytorialnej w przypadku działań rewitalizacyjnych pełni Gminny Program Rewitalizacji (GPR). Projekty z zakresu rewitalizacji, aby ubiegać się o dofinansowanie muszą być uwzględnione w GPR, który znajduje się w Wykazie GPR i zostać pozytywnie zaopiniowane przez IZ. Należy pamiętać, iż projekty zdefiniowane w strategii terytorialnej (GPR) powinny mieć charakter partnerski. Typy projektów możliwe do realizacji: rewitalizacja obszarów miejsko-wiejskich i wiejskich skierowana na ograniczanie negatywnych zjawisk społecznych. Inwestycje dotyczące: infrastruktury technicznej i komunalnej; uporządkowania przestrzeni publicznej; systemów poprawy bezpieczeństwa publicznego; dostosowania obiektów i przestrzeni do potrzeb mieszkańców; termomodernizacja budynków; wsparcia budowy nowych dróg rowerowych, ciągów pieszych lub pieszo-rowerowych. Działania rewitalizacyjne mają na celu wyprowadzanie ze stanu

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

kryzysowego obszarów zdegradowanych, poprzez kompleksowe, zintegrowane działania na rzecz: lokalnej społeczności, środowiska, przestrzeni i gospodarki. Ponadto, w planowaniu przedsięwzięć rewitalizacyjnych należy dążyć do: zachowania i rozwoju zielonej infrastruktury, zwłaszcza ochrony drzew, w całym cyklu projektowym, w tym poprzez stosowanie standardów ochrony zieleni; zwiększania powierzchni biologicznie czynnych i unikania tworzenia powierzchni uszczelnionych. Typ beneficjenta: Administracja publiczna, Organizacje społeczne i związki wyznaniowe, Służby publiczne.

■ Fundusze Europejskie na Infrastrukturę Klimat i Środowisko 2021-2027.

Dofinansowanie na projekty związane z zachowaniem dziedzictwa kulturowego w tym zabytków można otrzymać w ramach asygnowanych środków unijnych na Infrastrukturę Klimat i Środowisko¹²⁶. W ramach Priorytetu VII: Kultura, działaniu (I): Infrastruktura kultury i turystyki kulturowej wsparcie otrzymają inwestycje o ponadregionalnym oddziaływaniu uwzględniające wzmocnienie wpływu kultury i zrównoważonej turystyki na rozwój gospodarczy, włączenie społeczne i innowacje społeczne. Cel ten zostanie osiągnięty poprzez wsparcie dwóch obszarów:

Obszar 1 - Rozwój infrastruktury kultury (zabytkowej i niezabytkowej).

Obszar 2 - Ochrona i podniesienie atrakcyjności turystycznej obiektów dziedzictwa kulturowego.

Działania w ramach projektów obejmują: prace konserwatorskie, prace restauratorskie; roboty budowlane, przy czym budowa nowych obiektów infrastruktury kultury (Obszar 1) albo budowa nowych obiektów służących obsłudze ruchu turystycznego (Obszar 2 – wyłącznie jako element projektu) tylko w wyjątkowych, uzasadnionych przypadkach; roboty oraz prace dotyczące infrastruktury i wyposażenia w istniejących wyrobiskach górniczych na potrzeby rozwoju funkcji turystycznych i kulturowych obiektów (dotyczy wyłącznie kopalni wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO lub uznanych przez Prezydenta RP za Pomniki Historii); nadzór nad pracami/robotami; prace w otoczeniu; zakup sprzętu lub wyposażenia; konserwacja zabytków ruchomych (wpisanych do rejestru zabytków prowadzonego przez WKZ), księgozbiorów (zawartych w Narodowym Zasobie Bibliotecznym) i muzealiów (uwzględnionych w inwentarzu muzealnym); digitalizacja zabytków ruchomych, księgozbiorów, muzealiów oraz ich udostępnienie on-line; podnoszenie kompetencji kadr beneficjenta; działania edukacyjne podnoszące świadomość ekologiczną społeczeństwa; działania związane ze współpracą z partnerami z innych państw; opracowanie dokumentu pn. Strategia promocji zabytku oraz związanego z nim miejsca (tylko dla Obszaru 2).

Typ beneficjenta to: Administracja rządowa, Jednostki Samorządu Terytorialnego, Kościoły i związki wyznaniowe.

¹²⁶ https://www.feniks.gov.pl/media/157292/SZOP_FENX_013_.pdf.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**■ Program Współpracy INTERREG VA Brandenburgia-Polska 2021-2027.**

Interreg VI A Brandenburgia – Polska 2021–2027 to program współpracy mający na celu wspieranie projektów na pograniczu brandenbursko-polskim. Jest współfinansowany ze środków Unii Europejskiej (Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego). W programie obowiązuje zasada partnerstwa, co oznacza, że projekty muszą być realizowane w polsko-niemieckiej kooperacji i przynosić korzyści dla pogranicza oraz jego mieszkańców. Zasięg terytorialny obejmuje po stronie polskiej województwo lubuskie a po stronie niemieckiej – powiaty: Märkisch-Oderland, Oder-Spree oraz Spree-Neiße, a także miasta na prawach powiatów Frankfurt nad Odrą oraz Cottbus. Budżet Programu wynosi 88 300 000 euro z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR). Dofinansowanie (refundacja) dla polskich i niemieckich partnerów obejmuje 80% kosztów kwalifikowalnych. Beneficjenci to: jednostki samorządu terytorialnego każdego szczebla; jednostki administracji publicznej; stowarzyszenia; organizacje pozarządowe; inne podmioty o charakterze niekomercyjnym, które posiadają osobowość prawną. Działania związane z zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego zostały ujęte w Priorytecie 3: *Atrakcyjne pogranicze – edukacja, kultura i turystyka* w ramach Celu szczegółowego 4.2 - Poprawa równego dostępu do wysokiej jakości usług sprzyjających włączeniu społecznemu w zakresie kształcenia, szkoleń i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój łatwo dostępnej infrastruktury, w tym poprzez wspieranie odporności w zakresie kształcenia i szkolenia na odległość oraz online oraz Cel szczegółowego 4.6 Wzmocnienie roli kultury i zrównoważonej turystyki w rozwoju gospodarczym, włączeniu społecznym i innowacjach społecznych.

■ Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Norweski Mechanizm Finansowy oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, czyli Fundusze norweskie i EOG, to bezzwrotna pomoc, którą przyznają beneficjentom Norwegia, Islandia i Liechtenstein. 3 kwietnia 2025 r. w Warszawie podpisano porozumienie otwierające czwartą edycję Funduszy Norweskich i EOG w Polsce. Polska, jako największy beneficjent tej edycji, otrzyma 4 miliardy złotych, co stanowi 25% całkowitej alokacji przeznaczonej dla wszystkich 15 państw objętych wsparciem. Okres kwalifikowalności wydatków rozpoczął się 24 kwietnia 2025 roku i potrwa do końca kwietnia 2031 roku. Nowa edycja będzie obejmować między innymi wsparcie dla badań naukowych, zielonych technologii, transformacji energetycznej, rozwoju społecznego oraz kultury.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Pierwsze konkursy w ramach programów mają zostać uruchomione na przełomie 2025 i 2026 roku. Należy monitorować stronę funduszy¹²⁷.

■ Międzynarodowy Fundusz Wyszehradzki.

Program powstał dla państw Grupy Wyszehradzkiej. Wspiera on współpracę transgraniczną na obszarach przygranicznych lub w całym regionie na rzecz kultury, edukacji, innowacji, przedsiębiorczości, rozwoju społecznego, etc. Celem Funduszu jest wspieranie współpracy krajów z Grupy Wyszehradzkiej (V4), czyli Czech, Węgier, Polski i Słowacji oraz Europy Wschodniej i Bałkanów z położeniem nacisku na cztery aspekty: innowacyjność, wymiar regionalny, młodzież, zrównoważony rozwój. Każdy projekt powinien być związany z przynajmniej jednym obszarem tematycznym programu:

- Kultura i wspólna tożsamość.
- Edukacja i budowanie potencjału.
- Innowacje, badania i rozwój, przedsiębiorczość.
- Wartości demokratyczne, media.
- Polityka publiczna i partnerstwa instytucjonalne.
- Rozwój lokalny, środowisko, turystyka.
- Rozwój społeczny.

Typy działań obejmują:

Granty Wyszehradzkie projekt powinien zakładać współpracę min. 3 państwa z V4 włączając lidera, projekt trwa max. 18 m-cy; dopuszczalna jest również współpraca 2 sąsiadujących państw z V4 przy realizacji projektów lokalnych.

Granty Wyszehradzkie+, projekt trwa max. 18 m-cy, zakłada współpracę min przynajmniej 3 państwa z V4 i co najmniej 1 partner z państw: Europy Wschodniej- Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Gruzja, Mołdawia, Ukraina; Wschodnich Bałkanów: Albania, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Kosowo, Północna Macedonia, Serbia.

Granty Strategiczne, projekt zakłada współpracę min. 4 organizacji z każdego państwa V4, projekt trwa od 12 do 36 m-cy. W przypadku Grantów Strategicznych wymagane obszary tematyczne projektów to promocja wolontariatu w regionie, promowanie wspólnych wartości oraz wspieranie współpracy w zakresie gospodarki wodnej i ochrony przeciwpowodziowej w regionie. Nie ma preferencji co do treści projektu, o ile projekt jest zgodny z głównymi założeniami Funduszu jego misją, celami i zasadami przyznawania dotacji.

¹²⁷ <https://www.eog.gov.pl/strony/aktualnosci/nowe-rozdanie-funduszy-norweskich-i-eog-umowy-podpisane/>.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

Standardowe dofinansowanie dla projektów realizowanych z programów Granty Wyszehradzkie i Granty Wyszehradzkie+ wynosi 25-35 tys. euro oraz 35-45 tys. euro dla Grantów Strategicznych. Dofinansowanie pokrywa do 100% wydatków, choć jest to mniej prawdopodobne w przypadku projektów o większej wartości finansowej. Współfinansowanie jest dozwolone i zalecane. Max. 15% mogą stanowić koszty zarządzania.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029**Opracowania:**

- ▶ Bielinis-Kopeć Barbara, *Zabytkowe Parki Województwa Lubuskiego*, Zielona Góra 2013.
- ▶ Bielinis-Kopeć Barbara, *Zamki, dwory i pałace województwa lubuskiego*, wyd. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków, Zielona Góra 2007.
- ▶ Boryna Maciej, *Encyklopedia Ziemi Szprotawskiej i Żagańskiej, Zapomniane historie, miejsca i ludzie*, Szprotawa 2010.
- ▶ *Czas architekturą zapisany, Zabytki woj. zielonogórskiego*, red. Iwona Peryt - Gierasimczuk, Zielona Góra 1998.
- ▶ Drozdowski Jan, *Głazy narzutowe koło Marysina*, [w:] Wędrujemy, Informator Turystyczno-Krajoznawczy, Nr 1, Zielona Góra 1984.
- ▶ *Dobre praktyki pracy z seniorami na pograniczu polsko-niemieckim*, oprac. merytoryczne Mattias Reuter, Żagań 2013.
- ▶ Jagiełło Jakub, Sowa Adam, *Zapomniane miejsca lubuskie*, Warszawa 2018.
- ▶ Janowicz Henryk, Boryna Maciej, *Szkice z dziejów Jelenina w gminie Żagań*. Jelenin-Szprotawa 2014.
- ▶ Katalog produktów regionalnych, red. Małgorzata Janoszak, Artur Kubasik, Marzena Wiśniewska, Bydgoszcz/Żagań 2010.
- ▶ Kowalski Stanisław, *Zabytki środkowego Nadodrza*, Zielona Góra 1976.
- ▶ Kowalski Stanisław, *Zabytki województwa zielonogórskiego*, Zielona Góra 1987.
- ▶ Kowalski Stanisław, *Zabytki architektury województwa lubuskiego*, Zielona Góra 2010.
- ▶ Koziołek Krzysztof, *Niezwykłe tajemnice ziemi Żagańskiej, Żagań 2015*.
- ▶ Krajniak Wiktor, *Dzieje energetyki wodnej w dorzeczu Bobru*, Zielona Góra - Żagań 2019.
- ▶ Kwiatkowska Anna, *Krzyże Pokutne*, [w:] Wędrujemy, Informator Turystyczno-Krajoznawczy, Nr 27, Zielona Góra 1998.
- ▶ Mandziej Maria, *Miodnica osada pogranicza, Żagań 2013*.
- ▶ Mandziej Maria, *Kronika wydarzeń od XII do XXI wieku spisana przez Marię Mandziej, Żagań 2007*.
- ▶ Mandziej Maria, *Co nam zostało z tamtych lat? Historia Szkoły Podstawowej w Miodnicy 1945-1994, Żagań 2009*.
- ▶ *Powiat Żagański na dawnej karcie pocztowej*, Starostwo Powiatowe w Żaganiu, (brak roku).
- ▶ Sowa Adam, *Atlas niesamowitych miejsc w Powiecie Żagańskim*, Starostwo Powiatowe w Żaganiu, (brak roku).
- ▶ Szymańska-Dereń Małgorzata, *Śladami księżnej Doroty, Powiat Żagański, Kwidzyna 2014*.
- ▶ Świątek Marian, *Powiat Żagański jakiego nie znacie*, Starostwo Powiatowe w Żaganiu 2006.
- ▶ Turystyka kulturowa w regionie lubuskim, red. Marek Kazimierczak, Sulechów 2012.
- ▶ Tyrz Zdzisław, Wojtucki Daniel, *Krzyże ze Starej Koperni k. Żagania*, [w:] "Pomniki Dawnego Prawa", Z. 3, 2008.
- ▶ Wojecki Mieczysław, *Kamienne zabytki dawnego prawa*, [w:] Szlakiem krzyży pokutnych po obu stronach Odry, Lubuska Regionalna Organizacja Turystyczna "Lotur", Zielona Góra 2011.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ▶ Majcher Małgorzata, Stowarzyszenie LGD Bory Dolnośląskie w Iłowej, *Wieś powiatu żagańskiego. Dziedzictwo i przyszłość*, Wydawnictwo Saba 2020.
- ▶ Zarzycki Robert, *Piękno Ziemi Żagańskiej*, Katowice 2008.
- ▶ Zdrenka Joachim, *Powiat Żagański do 1815 r.*, Corpus Inscriptionum Poloniae, Z. 13, T. X, Toruń 2013.
- ▶ *Żagań w historii Śląska*, red. Werner Bein, Hieronim Szczegóła, Żagań 1997.

Zeszyty Żagańskie:

- ▶ Janicki Zbigniew, *Żagańska Kasztelania*, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 1, Żagań 2002.
- ▶ Łazarz Marek, *Żagańskie lato czyli "Czterej pancerni i pies"*, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 4, Żagań 2004.
- ▶ Świątek Marian, *Marysin - Folwark św. Anny*, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 1, Żagań 2002.
- ▶ Świątek Marian, *Historia żagańskich przedmieść - Gryżyce*, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 10, Żagań 2014.
- ▶ Świątek Marian, *Historia żagańskich przedmieść - Stary Żagań*, [w:] Zeszyty Żagańskie, Nr 11, Żagań 2015.

Przewodniki:

- ▶ Adamek Katarzyna, Świątek Marian Ryszard, *Żagań znany i nieznany, Przewodnik historyczny po mieście i okolicy*, Żagań 2002.
- ▶ Koziołek Krzysztof, *Atlas niesamowitych miejsc w powiecie żagańskim*, Starostwo Powiatowe w Żaganiu (brak daty).
- ▶ Garbacz Krzysztof, *Szlakiem zabytkowych miast. Przewodnik po południowej części woj. lubuskiego*, Zielona Góra 2005.
- ▶ Garbacz Krzysztof, *Przewodnik po zabytkach województwa lubuskiego*, T. II, Zielona Góra 2012.
- ▶ *Polsko-niemiecki przewodnik lokalny*, Starostwo Powiatowe w Żaganiu, Kwidzyń 2011.
- ▶ *Powiat Żagański. Książęca Kraina*. Ilustrowany przewodnik, Beata Pawlikowska, Maciej Boryna, Ewa Wierchosławska, Mariusz Leszczyński, Jelenia Góra 2009.
- ▶ *Wojecki Mieczysław, Szlakiem krzyży pokutnych po obu stronach Odry*, Zielona Góra, Lubuska Organizacja Turystyczna "LOTUR", 2011.
- ▶ *Żary, Żagań i okolice, przewodnik rowerowy*. Zielona Góra/Żary 2020.

Materiały Lubuskiego Konserwatora Zabytków. Artykuły:

- ▶ *Wieże średniowiecznych kościołów parafialnych w południowej części województwa lubuskiego*, Dominik Kwaśniak, [w:] *Lubuskie materiały konserwatorskie*, red. Barbara Bielinis-Kopeć, T. 14, Zielona Góra 2017.

PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI DLA GMINY ŻAGAŃ NA LATA 2026-2029

- ▶ Dzieje kościoła filialnego pw. św. Augustyna w Chrobrowie w świetle badań konserwatorskich, Karol Błaszczuk, [w:] Lubuskie materiały konserwatorskie, red. Barbara Bielinis-Kopeć, T. 19, Zielona Góra 2022.
- ▶ *Zabytki architektury województwa lubuskiego*, Barbara Bielinis-Kopeć, [w:] Lubuskie materiały konserwatorskie, red. Barbara Bielinis-Kopeć, T. 20, Zielona Góra 2023.
- ▶ *Odkrycie renesansowych płyt nagrobnych podczas prac przy murze kościelnym w Gorzupi Dolnej*, [na:] <https://lwkz.pl/conservation/odkrycie-renesansowych-plyt-nagrobnych-podczas-prac-przy-murze-koscielnym-w-gorzupi-dolnej/>.